

Πρὸς σαφένειαν ἀκόμη σᾶς λέγω, ὅχι τῶν βαρβάρων θὰ σᾶς ἱστορήσω τὰς ἰδέας, ἀλλὰ τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν, ὅπου τὸ πνεῦμα ἔχει λατρευτάς, ὅχι ἡ ὕλη. Ποίαν ὠφέλειαν θὰ σύρωμεν ἀπὸ αὐτὴν τὴν μελέτην μας, ἐν καιρῷ θέλει τὸ ἰδοῦμεν.

Κύριοι ἀκροαταί ! Ἡ ἰδέα, ποῦ βασιλεύει εἰς τὸν ἰθὺν κόσμον, εἰς τὴν ἡμέραν μας, εἶναι ἡ ἀδελφότης μεταξὺ ἀνθρώπων. Ἡ ἰδέα, ποῦ βασιλεύει εἰς τὸν πολιτικὸν κόσμον, εἶναι ἡ ἰσότης τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ νόμου. Εἰς αὐτὸ τὸ σημάδι ἀγναντεύει ὁ ἀγαθός, ὁ τίμιος, ὁ ἐνάρτερος τοῦ καιροῦ μας. Δὲν ἐφθασε, δὲν ἐπῆρε σήμερον τὸ σημάδι, κύριον θέλει τὸ ἐπιτύχει. Ἡ γύμνασις θὰ τὸν τελειοποιήσει. Ἡ προσπάθεια τοῦ καθενός, εἴτε τοῦ ἀνθρώπου ἀτόμου, εἴτε τῆς συλλογῆς πολλῶν ἀνθρώπων, ποῦ καλοῦνται ἔθνη, ἡ προσπάθειά των εἶναι ὁ στέφανος τῆς δόξης των.

Εἶναι ἀνάγκη, κύριοι, νὰ σᾶς ἀποδείξω ὅτι ἡ φιланθρωπία καὶ ἡ ἰσονομία εἶναι ὁ σκοπὸς τῶν νέων πολιτισμένων κοινωνιῶν τοῦ κόσμου : Καὶ εἰς καιρὸν εἰρήνης καὶ εἰς καιρὸν πολέμου εὐρίσκομεν πλουσίαν ὕλην ἀποδείξεων. Μαρτυροῦν τὸ φιλάνθρωπον τῆς ἐποχῆς μας, τόσα καταστήματα ἀξιολογηθέντα τῆς Εὐρώπης, γηροκομεῖα, ὁρφανοτροφεῖα, νοσοκομεῖα. Εἶναι τάγματα κηρυσιῶν εἰς τὴν Γαλλίαν ἀφιερωμένα εἰς τὴν ἴασιν τῶν πασχόντων ἀσθενῶν. Εἰς τὴν Φλωρεντίαν εἶναι ἡ Ἐταιρεία τοῦ ἐλέους, τῆς εὐσπλαγχνίας. Ἄνθρωποι ἐκ τῶν ἐγγενεστέρων οἰκογενειῶν, ποῦ βοηθοῦν τοὺς βαρυνένους, ποῦ θάπτουν τοὺς πένητας (ἔχω ἐξ ἀκοῆς ὅτι μέλος αὐτῆς τῆς Ἐταιρείας ἦτον καὶ ὁ πατὴρ τοῦ παρόντος Δουκὸς τῆς Φλωρεντίας, ἴσως εἶναι καὶ ὁ υἱὸς του), ἐνδυμένοι τὰ μαῦρα πατόκορφα, μόνον οἱ ὀφθαλμοὶ τοὺς βλέπουν, συνοδεύουν τὴν ἀποθαμένον, ἐντὶπιον ἡ ξένον, εἰς τὴν τελευταίαν κατοικίαν τοῦ ἀνθρώπου, τὸ μνῆμα. Σᾶς εἶναι γνωστό, κύριοι, πὼς φιλάνθρωποι Ἄγγλοι βουλευταὶ εἶναι ἡ εὐλογημένη αἰτία τῆς συνθήκης μεταξὺ βασιλέων πρὸς παῦσιν καὶ κατάργησιν τῆς ἀγορᾶς καὶ τῆς πωλήσεως τῶν μαύρων ἀνθρώπων τῆς Ἀφρικῆς.

Τὸ τιμωρητήριον κατὰστημα, ὅπου οἱ κατὰδικασμένοι σωφρονίζονται τῶν κακῶν πραττομένων ἔργων, εἶναι δεῖγμα, μνημεῖο τῆς μεγάλης ἠθικότητος τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ αἰῶνος μας. Ἡ φιλάνθρωπία δύνανται νὰ ὁραιοῦνται τοιοῦτοτρόπως : Ὅταν ἄνθρωπος χαίρεται εἰς τὴν εὐτυχίαν τοῦ ἄλλου ἀνθρώπου ἢ συμπάσχει καὶ πονεῖ εἰς τὰ ἁμαρτήματά του, εἰς τὰ παθήματά του καὶ τὸν συνδράμει εἰς τὰ δεινά του.

Καὶ εἰς καιρὸν πολέμου, κύριοι, ἡ φιλάνθρωπία ἔκαμε προόδους. Ἡ ζωὴ τοῦ αἰχμαλώτου εἶναι ἱερά, ἅμα τοῦ πέσουν τὰ ἄρματα ἀπὸ τὰς χεῖρας δὲν εἶναι πλέον ἐχθρός. Εἶναι Ἐταιρεία εἰς τὴν Εὐρώπην περὶ Εἰρήνης. Συνεδριάζει ὡς μία βουλὴ καὶ συσκέπτεται καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς Εἰρήνης καὶ διὰ τὴν ἐλάφρωσιν τῶν δεινῶν εἰς ἡμέραν πολέμου.

Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Ἀούστερλιτς, ὁ Ναπολέων ἐζήτησε τοῦ Αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου νὰ τοῦ δείξει τρεῖς στρατιώτας, τοὺς ἀνδρειότερους τῆς μάχης ἐκείνης. Ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς παρουσίασε καὶ ὁ Γάλλος στρατάρχης τοὺς βράβευσε μὲ τὸ παράσημο τῆς τιμῆς.

Σᾶς ἐνθυμίζω αὐτὸ τὸ ἱστορικόν, ὅχι δι' ἄλλο, παρὰ νὰ ἰσχυροποιήσω τὸν λόγον ὅτι ξεριζώνονται πλὴν τὰ πικρὰ μίσση, ποῦ ἄλλοτε ἐχώριζαν λαοὺς καὶ βασιλεία. Ὁ Ξενοφώντας γράφει, ἱστοριογραφώντας τὴν μάχην τῆς Χαιρώνειας, ὅτι δὲν ἀκούετο κραυγὴ, οὔτε σιωπὴ ἦταν, ἀλλὰ φωνὴ ὅποια γεννᾶται ἀπὸ ἀνθρώπους εἰς πλησμονὴν θυμοῦ, μούγκρισμα βαθὺ καὶ ἄχαρο (εἰς τὴν μάχην αὐτὴν ἦταν Κερίνθιοι, Θηβαῖοι καὶ ἄλλοι Ἕλληνες κατὰ Σπαρτιατῶν). Ὁ Θουκυδίδης γράφει, ὅτι ἀφοῦ ἐπαρὰδόθησαν οἱ Μηλιῶτες εἰς τοὺς Ἀθηναίους, αὐτοὶ ἐφάνευσαν ὅσους ἦτον ἄνδρες τῶν ἀρμάτων καὶ πῆραν σκλάβους τὰς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ.

Ὅταν ἤμουν εἰς Λονδίνον, πανηγυρίζοντας οἱ Ἄγγλοι τὴν ἐνιαύσιον ἐθνικὴν των ἐορτὴν τῆς νίκης τοῦ Βατερλώ, εἰς τὴν σάλαν τῆς τραπέζης καὶ τῆς μουσικῆς εἶχαν τὰ ἀγάλματα στεφανοφόρα καὶ τῶν δύο περιφήμων στρατηγῶν τῆς μάχης, τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ Βέλγικτων. Κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἡ ἐχθρὰ εἶχε σβήσει.

Ἐπαινεῖται πολὺ καὶ δικαίως ὁ ἐνδοξος συγγραφέας, ὁ ὅποιος θέτει ὡς ἀρχὴν ὅτι τὰ ἔθνη πρέπει εἰς καιρὸν εἰρήνης, ὅσο δυνατόν, νὰ ἐργάζωνται ἀμοιβαίως τὸ καλὸν καὶ εἰς καιρὸν πολέμου, ὅσον δύναται, ὀλιγότερον κακόν. Τὸ πρᾶγμα ποῦ ἐπαινεῖται καὶ θαυμάζεται ἀγαπᾶται καὶ ὅτι ἀγαπᾶται μιμεῖται καὶ γίνεται φύσις.

Εἰς τὴν ἰσότητά ἐνώπιον τοῦ νόμου κλίνουν τώρα σχεδὸν ὅλοι οἱ κώδικες τῶν ἐθνῶν καὶ μᾶλλον τὰ ἥθη καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ποῦ εἶναι καὶ ἀνώτερα τοῦ νόμου. Ἡ ἰσονομία συγκρατεῖται μὲ

τὴν φιλανθρωπίαν, εἶναι συνέπεια αὐτῆς. Ἄρα ἡ ἀδελφότης εἶναι ἡ ἀρχή, ἡ πίστις τοῦ ἡθικοῦ κόσμου, ἐξ ἀνάγκης ἔρχεται εἰς τὴν νομοθεσίαν ἢ ἰσότης τῶν δικαιωμάτων. Ὁ νόμος δὲν μπορεῖ πλέον παρὰ νὰ εἶναι ἕνας διὰ ὅλους. Ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἰσονομία εἶναι πλὴν εἰς τὰ ἔθνη μας, εἶναι ἡ εὐγλωττία ὡς νὰ ἐλέγχμεν τῆς συνειδήσεώς μας. Τὸ ἐναντίον εἶναι ἡ ἐξαίρεσις. Διότι ποῦς εὐρίσκει νὰ κατηγορήσῃ τι εἰς τὰ λεγόμενά μας; Κανεὶς θαρρῶ. Ποῦς δὲν θεωρεῖ τὴν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ἰσονομίαν ἐπίγεια ἄκρα ἀγαθὰ; Ἐχομεν λοιπὸν κατάβαθα τῆς ψυχῆς μας ἕνα κανόνα καὶ ἂν δὲν πληρώσωμεν τὴν τάξιν τοῦ κανόνος δὲν εἶναι τοῦ κανόνος σφάλμα ἀλλὰ τῆς ἀδυναμίας μας.

Μεστὸ ὠφελείας εὐρίσκω νὰ ἐξακριβώσωμεν, πόθεν εἰς τὸν νέον πολιτισμὸν τοῦ κόσμου, εἰς τὴν καθημερινὴν μας ζωὴν, ἐπήγασαν ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἰσότης τῶν δικαιωμάτων. Ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ ἰσονομία ἦλθαν εἰς τὸν κόσμον κατὰ τὴν ἐκατοστὴν ἐνενηκοστὴν τετάρτην Ὀλυμπιάδα τῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς τὰ ἔτη τῆς Ρώμης 752. Καὶ ἦλθαν μὲ τὴν διδασκαλίαν τῶν θεῶν Ἀποστόλων, τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀδελφότητος τῶν ἀνθρώπων εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἰσότητα ὅλων τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον Θεοῦ. Ἀρχύτερα τὰ φιλόφρονες αἰσθήματα καὶ κοινὰ εἰς ὅλους δικαιώματα ἦτον σκέψεις ταλμηρὰ ἢ εὐχὴ ἢ τέλος σπάνιον ἔργον ἀριὰ καὶ τοῦ τῶν σοφωτέρων ἀρχαίων. Καὶ ὁ θεῖος λόγος τῆς Ἀγίας Γραφῆς ἀκούετο μόνον εἰς τὰ στενὰ ὄρια τῆς Παλαιστίνης. Οἱ θεῖοι κήρυκες οὐρανίου διδασκάλου ἐπλάσαν νέα ἔθνη, ἔλλαξαν τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν ζώντων. Ὡς φύλλα μαχαμένα τὸ φθινόπωρον ἔπεσαν κατὰ γῆς ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ εἰδωλολατρεία καὶ ἡ πλάνη τῶν προλήψεων. Καὶ ὁ σταυρὸς, καταδικασμένος εἰς τὸν Γολγοθᾶ, ἀνέβη τροπαιοφόρος εἰς τὸ Καπιτώλιον τῆς Ρώμης καὶ εἰς τὴν ἐπτάλοφον πόλιν τοῦ Κωνσταντίνου.

Ἄρα ἤχησεν αὐτὴ ἡ φωνὴ εἰς τὸν κόσμον: «Δὲν εἶναι πλέον δούλος, οὔτε κύριος, οὔτε Ἰουδαῖος, οὔτε Ἑλληνας, οὔτε ἄρσενικός, οὔτε θηλυκὸς ἄνθρωπος, ἀλλ' εἴσθε ἕνα εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ», ἅμα οἱ ἄνδρες, ποὺ ἐκήρυτταν αὐτὲς τὰς ἀλήθειαις, τὰς ἐσφράγισαν καὶ μὲ τὸ αἷμα τους, ἡ ἀδελφότης ἔγινε κοινὸ ἀγαθόν, γνώμη κοινὴ τῆς ἀνθρωπότητος.

Τῇ ἀληθείᾳ, λέγοντες ἡμεῖς τώρα αὐτὰς τὰς ἀλήθειαις, δὲν τρέχομεν ποσῶς κανέναν κίνδυνον· ἀλλὰ ἐκεῖνοι ποὺ τὰς πρωτοεῖπαν ἐδάρθηκαν, ἐφονεύθησαν, ἔδωσαν τὴν τελευταίαν ἀναπνοὴν εἰς τὰ σκληρότερα βασανιστήρια τοῦ θανάτου. Ὁ Ἅγιος Παῦλος ἔλεγε: «Πιστεύετε τοὺς λόγους μου, διότι συχνὰ ἐξ αἰτίας αὐτῶν φυλακίζομαι». Ὁ κόσμος ἦτον μοιρασμένος εἰς ἐλευθέρους καὶ εἰς δούλους. Ὁ κύριος εἶχε ἐξουσίαν ζωῆς καὶ θανάτου εἰς τὸν σκλάβον· πανὶ ἀράχνης ἦτον οἱ ἀτελεῖς φραγμοὶ τοῦ νόμου εἰς ὀργίλους καὶ ὑπερηφάνους ἄνδρας. Ὁ Ἀριστοτέλης ἀναγνώριζε ὡς ἔργον τῆς φύσεως τὴν ὑπαρξίν δούλου καὶ ἐλευθέρου. Δὲν θὰ εἰποῦμε, ὅτι σοφώτεροι τοῦ σοφοῦ Ἀριστοτέλους ἦτον οἱ ψαράδες, ποὺ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔσυρε εἰς τὸ διβάρι του, εἰς τὸ διβάρι τῆς ζωῆς; Ποίαν γνώμην εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι διὰ τὸ θηλυκὸν γένος; Ὁ Ἀριστοτέλης τὸ θεωρεῖ ὡς ἀρχὴ φθορᾶς φυσικῆς. Ὁ Ἰουδαῖος, δεόμενος τὸν Θεόν, τὸν εὐχαριστεῖ ὅτι ἐγεννήθη ἄνδρας καὶ ὄχι γυναῖκα, καὶ ἡ γυναῖκα, εἰς τὴν ταπεινώσιν τῆς εὐχαριστεῖ τὸν Θεόν, ὅτι τὴν ἐκαμειν ὥπως ἤρεσεν εἰς τὸν Θεόν. Οἱ Ρωμαῖοι ἰσχυμοῦσαν σχεδὸν τὰς γυναῖκες μὲ τοὺς σκλάβους. Καὶ μιὰ γυναῖκα Ἀθηναῖα, δὲν εἶχε ἀπὸ τὸν νόμον ἐξουσίαν, νὰ κάμει πώλησιν καὶ ἀγορὰν περισσότερα ἀπὸ ἕνα μεγάλο κριθάρι. Καμμία φυλὴ τῆς γῆς δὲν ἐθεοποίησε τόσον τὸν γάμον, ὅσον ὁ Χριστιανισμός. Τὸν ὕψωσεν εἰς μυστήριον τῆς Ἐκκλησίας.

Μία γυνή, ἡ Θεοτόκος, ἔγινε τὸ γλυκὺ ἀντικείμενον τῆς ἐγκαρδίου λατρείας τῶν χριστιανῶν. Ἡ νέα διδασκαλία, καθαρὸ λοιπὸν, ἔτι ἐγέννησε τὴν ἀδελφότητα καὶ τὴν φιλανθρωπίαν μεταξὺ τῶν θνητῶν. Ἀπὸ τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον Θεοῦ ἐγεννήθη ἡ ἰσότης τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ νόμου. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ Ὑψίστος καὶ ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ πᾶσα ἀνισότης γίνεται ἀφανής, ὡς ἀπὸ τὰ ὑψηλότατα βουνὰ τὰ πάντα φαίνονται ἱσιωμα, ἕνα στρώμα. Τέκνα ἐσμὲν Θεοῦ. Ἀφοῦ αὐτὴ ἡ τρομερὰ καὶ ἱερὰ ἀλήθεια ἔγινε γνωστὴ καὶ ἐμφυσιώθη εἰς τὸν νέον ἄνθρωπον τὸν χριστιανόφροντα, ὁ νόμος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ φιλοπροσωπεῖ, νὰ ἔχει ζῦγια διάφορα πρὸς ἐκτίμησιν τῶν ἔργων, τῶν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων ἀνθρώπων ἰσότητων. Ὁ νόμος εἶναι τὸ καθαρὸ προῖδον τοῦ λογικοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Ὅθεν καὶ ὁ νόμος εἶναι ἀμερόληπτος ὡς ὁ Θεός. Ὁ νόμος εἶναι ἡ μετάδοσις τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ ἀνθρώπινο γένος. Ὁφελούμεθα, νομίζω, ἂν βαθύνωμεν καλύτερα εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχῆς τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων ἐνώπιον τοῦ νόμου. Πῶς ἐξηγεῖται αὐτὴ ἡ ἀρχή; Ποίαν ἔννοiam πρακτικὴν ἔχει; Ὁ ὀρισμὸς τῆς δύναται νὰ εἶναι ὁ ἀκόλουθος.

Ἡ ἴση προσπάθεια τῆς ἐννόμου ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς συντήρησίν του καὶ βελτίωσίν του εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον. Εὐρίσκεται, κύριοι, ἐφαρμοσμένον καὶ πραγματοποιημένον αὐτὸν τὸν ὀρισμὸν εἰς ἐκεῖνα τὰ ἔθνη, ὅπου ὁ ἴδιος νόμος διατάζει πτωχοὺς καὶ πλουσίους, δυνατοὺς καὶ ἀδυνατοὺς. Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς ἰσότητος ὑπάρχει ἐκεῖ ὅπου ὁ νόμος ἀναγνωρίζει εἰς ὅλους τοὺς πολίτας ἀνεξαιρέτως τὸ δικαίωμα καὶ τὴν ἱκανότητα νὰ ἐθιάσων εἰς τὰ στρατιωτικά, κυβερνητικὰ καὶ λοιπὰ ἐπιγγέλματα τοῦ κράτους. Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ νόμος διατάττει προσόντα τινὰ ὡς μιὰ ἐγγύηση ἱκανότητος. Ὅποιος τὰ ἔχει πραγματοποιεῖ τὸ δικαίωμά του. Ὅποιος πάλι τὰ ἔχει καὶ τὰ χάσει ὑστερεῖται καὶ τὴν ἱκανότητα. Ὁ νόμος εἶναι ὁμοιος διὰ ὅλους. Ὅταν π.χ. ὁ Ἑκλογικὸς νόμος τῆς Ἑλλάδος ζητεῖ 10 χιλιάδων δραχμῶν πραγματικὴν ἀκίνητον περιουσίαν μεταξὺ τῶν ἄλλων προσόντων διὰ νὰ ἐκλεγθῇ τις βουλευτής, προσδιορίζει ἓνα σημεῖον ἱκανότητος καὶ δὲν βλέπει ποσῶς τὴν ἰσότητα. Ὅποιος ἀποκτήσῃ τὴν περιουσίαν αὐτὴν ἀποκτᾷ καὶ δικαίωμα ἐκλογῆς. Ὅποιος τὴν εἶχε καὶ τὴν ἔχασε τὴν περιουσίαν αὐτὴν ὑστερεῖται καὶ τοῦ δικαιώματος. Ὁ νόμος ζητεῖ τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς ἱκανότητος, ὡς ἡ Κυβέρνησις ζητεῖ ἀπὸ τὸν ἱατρὸν τὸ δίπλωμά του.

Ἡ διαθήκη τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξηγεῖ τὴν φύσιν, τὴν προσπάθειαν τῶν νέων κοινωνιῶν. Ἐρωτώμενος, εἰς ὥραν θανάτου, εἰς ποῖον ἀφήναι τὸ βασίλειόν του, δίνοντας τὸ δακτυλίδι του εἶπε : «Εἰς τὸν ἀξιωτέρον !»

Εἶναι ἔρθὼν μὲν φαίνεται, κύριοι, νὰ θεωρήσωμεν τὴν συνταγματικὸν ὀργανισμόν ὡς πρὸς τὰ ἄλλα, ἕως τὴν σήμερον, κυβερνητικὰ συστήματα, νὰ τὸν θεωρήσωμεν ὡς τὴν πλέον ἐντελῇ ἐφαρμογὴν τῆς ἰσονομίας εἰς τὴν κοινωνίαν. Πραγματοποιεῖ βεβαίως καλότερα τὴν χριστιανικὴν ἀρχὴν τῆς ἰσότητος ἐνώπιον Θεοῦ καὶ νόμου. Δὲν ἐννοῶ ὅτι βασιλεία ἢ ἄλλης φύσεως κράτος δὲν εἶναι νομιμότατο ἂν θεραπεύει καὶ εὐχαριστεῖ τὰς κοινὰς ἀνάγκας τοῦ κράτους. Ἀλλὰ ἡ κατὰχρησις τῆς ἐξουσίας συμβαίνει εὐκολώτερον ὅπου ὑπάρχει μιὰ ἐξουσία καὶ αὕτη ἀπεριόριστη καὶ ὅπου δὲν ἀντιπροσωπεύεται ὅλο τὸ ἔθνος ἀπὸ τοὺς νομίμους ἀπεσταλμένους του. Πόλεμοι ἐμφύλιοι τῆς Εὐρώπης, συμβάντα σημαντικὰ ἀπὸ τριακοσίους χρόνους ἕως τὴν σήμερον δὲν ἔχουν ἄλλην αἰτίαν εἰμὴ τὴν ὑπερβολὴν μοναμεροῦς ἐξουσίας. Οἱ σκηπτροῦχοι τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Αἰψίας, σχεδὸν γονυκλιτῶς παρεκάλεσαν τοὺς λαοὺς των νὰ τοὺς συνδράμουν νὰ δαμάσουν τὸν τύραννον ἀutoκράτορα τῆς Γαλλίας καὶ νὰ χαρίσουν εἰς τοὺς λαοὺς των πολίτευμα συνταγματικόν.

Ὁμολογούμενο λοιπὸν, κύριοι, βεβαίως ἀπὸ τὰ προειρημένα, ὅτι ἡ θεία ὥρα, ποὺ σημαίνει τώρα, τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος εἶναι ἡ φιланθρωπία καὶ ἡ ἰσότης ἐνώπιον τοῦ νόμου.

Εὐμορφο καὶ ὠφέλιμο θὰ ἦταν, κύριοι ἀκροαταί, ἂν ἐξετάζαμεν λεπτομερέστερα εἰς ποίαν κατὰστασιν κοινωνικὴν τῷρε ὁ Χριστιανισμὸς εἰς τὴν ἐμφάνισίν του τοὺς πολιτισμένους λαοὺς τῆς Εὐρώπης.

Ὁ ἀρχαῖος πολιτισμὸς εἶχε κάλλος, δύναμιν καὶ χάριν. Οἱ διάλογοι τοῦ Πλάτωνος, τὰ φιλοσοφικὰ βιβλία τοῦ Κικέρωνος, μᾶς πιστοποιοῦν τὸν φωτισμένον νοῦν τῶν ἐνδόξων Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Ἀλλὰ τί ἔλειπεν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους; Τοὺς ἔλειπεν ἡ συνείδησις, ἡ βαθειὰ συναισθησις ἡγουν τῆς ἠθικῆς πρωτόπλαστος ἀξίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ ἀρχαῖος ἦτον μᾶλλον ἓνας αἰχμάλωτος τοῦ κράτους παρὰ μέτοχος ἐλευθερίας. Πολίτης ἦτον, πολίτης ἐγεννᾶτο. Αὐτὴ ἦτον ἡ δόξα του· ἀνθρωπότης δὲν ἐμνημονεύετο. Ἀνέτειλεν ἡ εὐαγγελικὴ ἀλήθεια, ὁ ἀνθρώπος ἐμεγαλύνθη. Ποίαν χάριν εἶχαν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν πρώτων χριστιανῶν οἱ ἀρχιστρατηγίς, τὰ τρόπαια τοῦ πολέμου, οἱ ζητωκραυγῆς τοῦ λαοῦ, οἱ γλυκύτητες τοῦ γάμου ἢ ἡ τέρψις τῶν τέκνων, τὰ ὅποια, ὡς γάστρα τριανταφυλλιάς, εὐφραίνουν τὰ στήθη φιλοστόργων γονέων;

Γνωρίζετε τὸν βίον τῶν πρώτων χριστιανῶν. Διὰ ἐκείνους τοὺς θαυμαστοὺς ἀνδρας τοῦ πνεύματος μόνη ἀνάλογη ἀσχολία τοῦ ἠθικοῦ τους μεγαλείου ἦτον ἡ ἀποκλειστικὴ τους συγκοινωνία μετὰ τὸν Θεόν. Ὁ κόσμος, διψασμένος Θεοῦ ἀληθινοῦ, ἔτρεχε καὶ ἐμαίνετο νὰ θεραπεύσῃ τὴν πρὸ αἰώνων καὶ αἰώνων νηστείαν καὶ δίψαν του.

Κοινωνία ὅμως ἀνθρώπων εἶναι ἀτελής ἂν δὲν προνοεῖ νὰ συμφιλιώσῃ τὰ δικαιώματα, τὸ μεγαλεῖον καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντα τοῦ πολίτου.

Εἶναι βέβαιον ὅτι εἴμεθα προσωρισμένοι ἐκ Θεοῦ νὰ ζοῦμεν κοινωνικῶς. Τὰ αἰσθήματα τῆς εὐσπλαγχνίας καὶ τῆς ἀγάπης, τὸ δῶρον τῆς φωνῆς, ἡ φιλομάθεια, ποῦ δύνανται νὰ ἔχουν ἐφαρμογὴν εἰμὴ εἰς τὴν κοινωνίαν; Ἡ φύσις, ποὺ ἔδωκε καὶ τὴν διάθεσιν καὶ τὰ μέσα, γνωστοποιεῖ καὶ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἐφαρμογὴν των.

Τὸ κράτος εἶναι τὸ ἀποβησόμενον τῆς κοινωνίας καὶ ἡ ἀσφάλεια καὶ ἡ φρουρά της. Ἀλλὰ τὸ κράτος δὲν πρέπει νὰ θυσιάζει τὸ ἄτομον. Ἡ νομοθεσία τοῦ Αὐκούργου εἰς πολλά, ἡ πολιτεία τοῦ Πλάτωνος (ἄκρο τέλειον τοῦ ἀρχαίου πολιτικοῦ κοινωνικοῦ τύπου), ἐμνηδένιζαν τὸν ἄνθρωπον. Μὲ τὸ νὰ ἐξαλείψει τὸ πατρικὸν αἶσθημα τῶν γονέων, διὰ νὰ ὑποβάλλει τὴν πατρικότητα τοῦ κράτους, κερδίζει βεβαίως πολὺ τὸ κράτος, ἀλλὰ παραγνωρίζει καὶ νοθεύει τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξ ἐναντίας πάλαι, ἐπειδὴ ἡ κοινωνία δὲν εἶναι μιὰ ἐκλογὴ τῶν ζώντων, ἀλλὰ ἓνα χρέος, ἀφοῦ εἶναι θέλημα τοῦ αὐτουργοῦ τῆς κτίσεως, ὁ ὁποῖος μᾶς ἐπλάσσε διὰ τὸν κοινωνικὸν βίον, δὲν ἔχει ὁ ἄνθρωπος τὸ ἐλεύθερον νὰ ἀποφεύγει τὸν προορισμὸν του καὶ νὰ μὴ συνδράμει τὴν κοινωνίαν.

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος συνθηκολογεῖ μὲ τὸ κράτος καὶ τὸ κράτος δὲν εἶναι τύραννος, οὔτε τὸ ἄτομον ἀναρχικόν, δὲν χωρίζεται τουτέστι ἀπὸ τὰ καθήκοντα τῆς ἐταιρείας, τότε ὑπάρχει ἡ μελειτουργία συμφιλίας τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῆς κοινωνίας. Ἡ σοφία τοῦ αἰῶνος μας καταγίνεται εἰς αὐτὴν τὴν σμίξιν καὶ αὐτὴν τὴν συναρμογήν. Ἀλλὰ ἡ ἀκτίνα τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐφώτισε τὸ ἔμφυτο μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θεία διδασκαλία δύναται νὰ μᾶς εὐτυχίσει ὡς θνητοὺς, νὰ μᾶς μακρίσει ὡς ἀθανάτους. Ὅντα αἰῶνια, προικισμένα ἀθανασίας, ἡμεῖς, ἔχομεν καὶ ἄλλην πατρίδα παντοτινὴν, τὴν Βασιλείαν τῶν Οὐρανῶν.

Πρέπει, κύριοι ἀκροαταί, τάχα νὰ συγχαίρωμεθα εἰς τὸν ἄλλον, ὅτι ἡ κοινωνία μας ἔχει τὰ πλήρη προσόντα εὐλογημένης θεαρέστου κοινωνίας. Ἐχομεν τὸ χριστιανικὸν μεγαλεῖο, ἔχομεν καὶ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὸν θρίαμβον πολίτου ἀνδρός.

Νὰ σᾶς εἰπῶ, κύριοι, ὅτι εἴμαστε χριστιανοί, δὲν λέγω πράγμα καινούργιον, οὔτε ἀμφίβολον, ἀλλὰ συμφέρει νὰ τὸ εἰπῶ διὰ τὴν δόξαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ὀνόματος καὶ διότι ὁ καθένας μας, αἰσθανόμενος ποίαν πατρίδα ἔχει, εὐεργέτριαν ἀδίκως τῆς οἰκουμένης, τὴν ἀγαπᾷ καὶ περισσότερον. Ἡ δόξα τῆς Ἑλλάδος εἶναι ὅτι ἔχει μόνον ἐπαραδέχθῃ τὸν Χριστιανισμόν. ἀλλὰ οἱ υἱοὶ αὐτῆς ἐσυνήργησαν μὲ τὰ ἔργα καὶ μὲ τὸν λόγον εἰς τὴν στερέωσίν του καὶ λαμπρότητα.

Συλλογισθῆτε, ἀκροασθῆτε, παρακαλῶ, χάριν Ἑλληνικὴν, καρδίαν Ἑλληνικὴν, εἰς μίαν ἐπιστολὴν τοῦ ἁγίου Ἰγνατίου, Ἐπισκόπου τῆς Ἀντιοχείας.

Ἦτον οἱ καιροὶ τότε ὅταν οἱ χριστιανοὶ ἐρίχνοντο εἰς τὰ θηρία τοῦ ἀμφιθεάτρου τῆς Ρώμης. Ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ἔγραψε : « Ἀφήσατέ με νὰ γίνω βοσκὴ τῶν θηρίων. Εἶμαι καὶ ἐγὼ προζύμι τῆς πίστεως. Εἶθε εἰς τὰ δόντια τῶν τίγριδων νὰ δοκιμασθῶ ἀληθινὸς ἄρτος τοῦ Κυρίου. Ζωντανὸς σᾶς γράφω (ἔγραψε εἰς χριστιανοὺς τῆς Ρώμης), ζωντανὸς σᾶς γράφω, ἀλλ' ἐραστῆς¹ τοῦ θανάτου μου. « Ζῶν γράφω ὅμιν ἐρῶν τοῦ ἀποθανεῖν ».

Μὲ πολλοὺς ἄρτους τοιοῦτους ἡ δόλια Ἑλλὰς ἐφιλοδώρησε εἰς τὸ Ἀμφιθέατρον τῆς Ρώμης τὰ θηρία τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς.

Ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι καύχημα τῶν προγόνων μας, δὲν τὸν ἐκάμαμεν ἡμεῖς. Ἐγεννήθημεν χριστιανοί, ἀλλὰ ἡ ἀνάβυσσος σας εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ πολίτου εἶναι ἔργον δικό σας, τρόπιον τοῦ καιροῦ μας.

Δώσετε ἀκρόασιν, παρακαλῶ, εἰς διήγησιν συμβάντος, ποῦ μοῦ ἀκολούθησε τὸ μεγάλο Σάββατον.

Γνωρίζετε ὅλοι τὸν Πλάτωνα τοῦ παζαριοῦ. Ἐπερναῦσα ἀπὸ ἐκεῖ, δώδεκα ὥρες μεσημέρι ἔδειχνε τὸ ὥρολόγιον. Εἶδα πλῆθος λαοῦ ὁλόγυρα εἰς τὸν Πλάτωνα καὶ ἐκοίταζε. Πλησιάζω, ἡ ὄψις τοῦ λαοῦ ἔδειχνε χαρὰ καὶ λύπη. Ἦτον μιὰ ζωγραφιά, ὅχι ἀλλοεθνοῦς ζωγράφου, ἀλλὰ ἀπὸ Ἑλλήνα ζωγράφον, ἀπλὸν ζωγράφον. Ἡ ζωγραφιά ἐκείνη ἐπαράσταινε τὴν νυκτομαχίαν τοῦ Καρπενησιοῦ. Ἐφαίνετο ὁ Μάρκος νὰ σκοτώνει τοὺς πασάδες. Ἀστραποβολοῦσαν τὰ τουφέκια, ἀκούετο ἄλλοῦ ἢ φωνῇ τῆς σάλπιγγος, ἐφαίνετο εἰς ἄλλο μέρος καὶ ὁ Μάρκος φανευμένος καὶ ἐκρέμετο ἀπὸ τὴν χούφτα του ματωμένο τὸ σπαθί του. Ἐστοχάζομεν, κύριοι, ὅτι εἶναι δύο χιλιάδες τόσοι χερόνιοι, ποῦ ὁ λαὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ οἱ ἄλλοι Ἕλληνες, δύο κενταριῆς μακριὰ ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ποῦ ἡμουν, συχνὰ ἐσυνάζοντο καὶ ἐθθύμαζαν τὴν ζωγραφίαν τῆς μάχης τοῦ Μαρκιδῶνος καὶ ἐβλεπαν τὸν Μιλτιάδη μὲ τὴν ρομφαίαν ἀνοικτὴ νὰ δίδει τὸ σημεῖον τῆς μάχης. (Ὅπου εἶναι οἱ μαῦρες κολῶνες, πλησίον τοῦ στρατῶνος, λέγουν ὅτι ἦτον ἡ Ποικίλη Στοά). Καὶ ὁ νέος λαὸς τῆς

1. Ἐχει καὶ : ἐπιθυμητής.

Ἑλλάδος ἔχει τοὺς ἥρωάς του ἢ ἀγίους του. Δηλοῖ τὸ ἴδιον εἰς τὸν αἰῶνα μας, ὅταν ὁμιλοῦμεν διὰ τοὺς θανατωμένους τοῦ ἀγῶνος: "Ἐχει, κύριοι, καὶ ὁ νέος λαὸς τῆς Ἑλλάδος τοὺς ἥρωάς του καὶ ἀγίους του. Τάχα κανέναν ἀπὸ ἡμᾶς θὰ εἰπεῖ, ὅτι οἱ πασάδες ἔφυγαν ζωντανοὶ ἀπὸ τὸν κάμπον τοῦ Καρπενησιοῦ. Κύριοι! Καὶ περισσότερα ἀπὸ ὅσα διηγεῖται καὶ πιστεύει ὁ λαὸς καὶ ἔγραφεν ἡ ζωγραφιὰ, περισσότερα ἔκαμε ὁ Μάρκος καὶ οἱ ἄλλοι τοῦ σύντροφου, καὶ συναδελφοὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος. Διὰ τὴν νὰ τῶς κρίνωμεν μὲ δικαιοσύνην, πρέπει νὰ τοὺς κρίνωμεν ὅχι μόνον ἀπὸ ὅσα ἔκαμαν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ὅσα εἶχαν καρδίαν νὰ κάμουν. Ἡ ψυχὴ τους ἦτον μεγάλη, τὸ ἀλῶνι τῆς μάχης ἴσως μὴ ἀνάλογον τῆς μεγαλοψυχίας τους. Πολεμῶντας οἱ ἀθάναι διὰ τὴν πατρίδα, ἀγωνιζόμενοι νὰ ἀναστήσουν καὶ νὰ δοξάσουν τὴν πλεον θαυμαστὴν φυλὴν τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ εἰς τὴν ἡμέραν τοὺς φυλὴ ὀρφανὴ καὶ ταπεινωμένη, καὶ γίνοντες τὸ αἷμα τους εἰς τὸ θεῖον ἔργον, ὑψώσαν τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο εἶναι δυνατόν νὰ ὑψωθεῖ ἀνθρώπου μεγαλεῖο. Ὁ θάνατος τοῦ Ἡπειρώτου ἀνδρὸς ἐμήνυσε καὶ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν ἐβεβαίωσε τὴν ἀνδρείαν του εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην. Τρία ἔτη εἶχεν ὁ πόλεμος τῆς Ἐλευθερίας ὅταν ἐθανατώθη. Ὁ ἥρωϊσμός του εἶναι ἡ ἐνδοξὴ ἐπικεφαλὴς τῆς Ἑλληνικῆς Πατρίδος. Τρία ἔτη εἶναι τρία λεπτὰ εἰς τὴν ζωὴν ἑνὸς ἔθνους. Αὐτὴ ἡ πατρίς, κύριοι, θὰ ζήσῃ βίον μακρόβιον ἂν ἐντρεπώμεθα ὅχι τὰ τρόπαια τῆς Σχλαμῖνας καὶ τοῦ Μαραθῶνος, ἀλλὰ τῶν συγγενῶν σας καὶ φίλων, μὲ τοὺς ὁποίους συνεζήσαμεν καὶ συνεφράνθημεν εἰς τραπέζια φιλικὰ, εἰς ὀμιλίας ἐθνικὰς καὶ εἰς διηγήματα πολεμικά. Πλησίον, κύριοι, τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Μάρκου ἦτον καὶ μιὰ ἄλλη ζωγραφιὰ, τὴν ὁποίαν ἐθαύμαζε ὁ λαός. Εἰς τὴν ἄλλην αὐτὴν ζωγραφιάν ἦτον ἱστορημένο τὸ συμβάν τῆς νυκτὸς ἐκείνης, ποὺ ἔδωσε εἰς φῶς τὴν ἐθνικὴν Συνέλευσιν τῆς 1' Σεπτεμβρίου εἰς τὴν περιβόητην πατρίδα τοῦ Περικλέους, τοῦ Ὀλυμπίου Περικλέους. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ὅταν οἱ Ἕλληνες στρατηγοί, εἰς τὰ παρθαλάσσια τοῦ Ἑλλησπόντου, ἐβουλεύοντο τὰ σχέδια τῆς ἐκστρατείας καὶ πέρνοντας ἡμεῖς μὲ τὴν ἀράδα ὅλας τῆς Ἑλληνικῆς συνελεύσεως καὶ ἐκείνην ἔπου ὁ ἀνδρεῖος Ἐπαμεινώνδας ἀνεΐζισε τὸν ἐγωϊσμόν τῶν Σπαρτιατῶν μέσα εἰς τὴν ἴδιαν πόλιν τοῦ Λυκούργου καὶ ἐκείνην ὅπου οἱ Ἕλληνες ἐψήφισαν ἀρχιστράτηγον τὸν νέον τῆς Μακεδονίας, δὲν εὐρίσκω καμμίαν Συνέλευσιν τῶν ἀρχαίων ἰσχυρότατην μὲ τὴν Συνέλευσιν τῶν Ἀθηναίων, εἴτε ἂν θελήσωμεν νὰ παραβάλλωμεν τὸ πλῆρες τῆς πανελληνίου ὁμηγύρεως, τὸ πλῆρες τουτέστι τῆς ἀντιπροσωπεύσεως τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, εἴτε ἂν θελήσωμεν νὰ παραβάλλωμεν τὸ ἔξουχον, τὸ σοβαρὸν τῶν ἀντικειμένων, τῶν κοινωνικῶν καὶ τῶν πολιτικῶν προβλημάτων καὶ τὴν λύσιν τους. Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, κύριοι, ποὺ ἔγραψε εἰς τὴν πύλιν τοῦ νου τῶν Δελφῶν τὸ «Γνώθι σαυτὸν», δὲν εἶχε ὅλα τὰ πρέποντα διδόμενα νὰ λύσῃ τὸ ζήτημά της. Ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν Ἀθηναίων ἦτο κεφάλαιον πλούσιον, ἀπὸ τὰ κεφάλαια τῶν γνώσεων πλείστον αἰώνων ἀπὸ κατὰβολῆς κόσμου. Ἐθέσατε, κύριοι (ἐπειδὴ πολλοὶ τῶν ἀξιολύμων βουλευτῶν καὶ γερουσιαστῶν ἐστάθητε καὶ πληρεξούσιοι), ἐθέσατε, κύριοι, καὶ ζητήματα χωρὶς νὰ τὰ ἐννοήτε, ἀλλὰ τὰ ἀντιερώσατε ὡς κείμενα τῶν συζητήσεων τῶν μεταγενεστέρων. Ὑπῆρξατε προφῆται τοῦ ἐρχομένου καιροῦ. Μιὰ καὶ μόνη γενεὰ δὲν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ καὶ νὰ θεραπεύσῃ μὲ μιᾶς ὅλας τῆς ἀνάγκης τῆς πατρίδος.

Δὲν ἀγνοῶ, κύριοι, ὅτι οἱ σύγχρονοι δίδοντας γνώμην διὰ τῶν συγχρόνων τὰ ἔργα, ἂν ἐπαινέσουν πολὺ, κατηγοροῦνται ὅτι γνωμοδοτοῦν χάριν φιλίας. Ἄν λυθωρῆσουν πολὺ, κατακρίνεται ὡς φθονεροὶ τῶν ζώντων. Οἱ λόγοι μου, κύριοι, ἂν σᾶς φανοῦν νὰ ἔχουν βαρύτητα, δὲν ἀραδιάζονται ὅμως εἰς καμμίαν τῶν δύο τάξεων καὶ ἃς λαλήσουν τὰ πράγματα.

Μιὰ ἀποστολή, καὶ τῇ ἀληθείᾳ ἡ πρώτη ἀποστολή, τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἦτον νὰ δώσῃ τὸν κυβερνητικὸν τύπον εἰς τὸ νέον κράτος τὸ Ἑλληνικόν. Ποία εὐφροσύνη καρδίας, κύριοι, νὰ συλλογιόμαστε ὅτι ἔπειτα ἀπὸ τόσα δεινὰ καὶ δεινὰ, τόσα ναυάγια τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς πρὸ αἰώνων, τέλος ἄνδρες Ἕλληνες, αὐτόνομοι καὶ ἐλεύθεροι, συσκέπτονται νὰ ὁργανίσουν πολιτικῶς τὴν πατρίδα! Τὰ μεγάλα κράτη τοῦ καιροῦ ἀσφαλίζουν τὸ σάπιο κράτος καὶ ἐθναγάπητος Βασιλεὺς χαρίζει ὅλην τὴν συνδρομὴν εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦ νέου πολιτεύματος. Ἡξεύρω, λόγος εἶναι, ὅτι εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ ἱερεῖς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀγίας Σοφίας ὡς κεραυνόβολημένοι ἀπὸ τὸ ἀκουσμα τῆς καταστροφῆς ἔμειναν ἄφωνοι καὶ ἀκίνητοι, ἔμειναν καὶ μένουσι. Ἄν ἐκεῖ τὸ ἄκρο τῆς λύπης ἔφερε τέτοιο συμβάν, ἐδῶ, ἐνώπιον τοῦ Θεάματος καὶ ἀκροάματος τῆς Συνελεύσεως, ἡ πλησίον τῆς χαρᾶς ὅμοιον ἀποτέλεσμα πρέπον ἦτον νὰ γεννήσῃ. Ἀλλὰ, τάχα, δὲν ἐσυνέβη παρόμοιόν τι; Δὲν ἐνθυμεῖσθε πῶς τελειώνοντας τὰ ἔργα τῆς ἡ Ἐθνικῆς

Συνέλευσις, ἡ φωνή μας ἐπιάσθη ἀπὸ τὴν χαράν; Ἐνὰς ἤγρος μόνον ἀκούετο ἡδονῆς σμικτὸς μὲ τὰ δάκρυά μας καὶ ὄχι μόνον ἡμεῖς ἕνα τέτοιο ἐπάθαμεν ἀλλὰ καὶ οἱ ξένοι, ποὺ ἦσαν παρόντες. Ἐθουμήθητε το καλῶς, οἱ ξένοι πρέσβεις τῶν δυνάμεων, ἃς τὸ λέγομεν διὰ τὴν δόξαν μας καὶ διὰ τὴν δόξαν τους. Ἡμεῖς ἐχαιρόμεθα, διότι μὲ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ πολιτικοῦ οἰκοδομήματος ἐβλέπαμεν τὸ τέλος τῶν Ἑλληνικῶν δυστυχιῶν, ἐκεῖνοι ἐχαίροντο, διότι λαὸς φιλόνομος, ὡς νεώτερος ἀδελφός, ἀρχιδιάζονταν εἰς τὴν τάξιν τῶν ἐνδοξοτάτων καὶ πλέον ἡλικιωμένων ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης.

Ἀλλὰ ποῖο εἶναι, κύριοι, τὸ καλὺτερον πολίτευμα (διὰ νὰ ἐλθῶμεν εἰς τὸ καίμενο τῆς μελέτης μας καὶ εἰς τὰ ὀφειλόμενα εὐχαριστήρια πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ἐθνοσυνέλευσιν), ποῖο εἶναι τὸ καλὺτερον πολίτευμα; Ἐκεῖνων ἡ γνώμη εἶναι καλὴ, μὲ τὴν δοκιμὴν, ὅταν νέοι καὶ ἀρχαῖοι σοφοὶ συμφωνοῦν. Καὶ ἐγὼ θέλω νὰ εὕρω τίλους ἐπαίνου τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀρχίζοντας ἀπὸ τὴν ἀρίστην διδασκαλίαν παλαιωτάτων ἀνδρῶν.

Ἀρχίτας ὁ Ταραντινὸς γράφει: «Ἐντέλεια πολιτεύματος εἶναι ἡ σμίξις τῶν τριῶν στοιχείων, δημοκρατίας, ἀριστοκρατίας καὶ βασιλείας».

Ὁ Πυθαγόρειος Ἱπποδάμης γράφει: «Οἱ νόμοι προξενοῦν τὴν διάρκειαν τοῦ κράτους. ἂν τὸ κράτος ταριάζει ὅλα τὰ πολιτικὰ συστήματα, ὅσα εἶναι τῇ ἀληθείᾳ σύμφωνα μὲ τὴν φύσιν τῶν πραγμάτων· ἡ τυραννία καὶ ὀλιγαρχία εἶναι π.χ. πάντοτε βλαβερές. Τὸ οὐσιῶδες εἶναι νὰ θέσῃς ὡς πρώτην βᾶσιν τοῦ πολιτεύματος τὴν βασιλείαν, δεύτερον τὴν ἀριστοκρατίαν. Ἡ βασιλεία εἶναι μὲν μίμησις τῆς Θεῆς προνοίας, ἀλλ' εἶναι δύσκολον ἡ ἀνθρώπινος ἀδυναμία νὰ τῆς διατηρήσῃ αὐτὸν τὴν χαρακτῆρα. Νοθεύεται ἀπὸ τὴν πολυτέλειαν καὶ ἀπὸ τὸ βίαιον καὶ ἀπὸ τὸ φιλόρπαγον. Πρέπει λοιπὸν νὰ τὴν παραλάβωμεν μὲ ὅρους, ἀλλὰ ἰσχυρὰν κατ' ἀναλογίαν μὲ τὸ μεγαλύτερον ὄφελος τοῦ κράτους. Πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ἀριστοκρατίαν, διότι ἀπὸ τὸν συναγωνισμὸν τῶν ἀρίστων πηγάζει ἡμιλλα πατριωτικὴ καὶ μετὰθεσις συχνή, τῆς ἐξουσίας. Ἡ παρουσία τῆς δημοκρατίας εἶναι ἀναγκαία. Ὁ πολίτης ἀποτελεῖ μέρος τοῦ κράτους καὶ ἔχει δικαίωμα εἰς τὰς τιμὰς τοῦ κράτους. Ἀλλὰ πρέπει φρονίμως νὰ ἔχει τὸ μέρος τῆς καὶ μετρίως, διότι τὸ πλῆθος εἶναι φιλομετάβολο καὶ φιλότολμο».

Ὁ Πολύβιος, ἀπὸ τὴν Μεγαλοπόλιν, γράφει: «Οἱ πολιτικοὶ συγγραφεῖς περιγράφουν τριῶν εἰδῶν κυβερνήσεις, τὴν βασιλείαν, τὴν ἀριστοκρατίαν καὶ τὴν δημοκρατίαν. Ἄν οἱ εἰρημένοι ἄνδρες δίδοντες τοὺς τρεῖς κυβερνητικοὺς τύπους ἐννοοῦν τὸν καθέναν τέλειον, εἶναι εἰς ἀπάτην, διότι πρέπει νὰ νομίζωμεν ὡς πλέον ἐντελῇ κυβέρνησιν τὴν συγκερασμένην, τὴν μικτὴν ἀπὸ τοὺς τρεῖς κυβερνητικοὺς τύπους».

Ἰδοὺ τέλος τί γράφει ὁ Κικέρωνας: «Νομίζω τὴν βασιλείαν εἶδος κυβερνήσεως προτιμητέον τῆς ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας. Ἀλλὰ τῆς βασιλικῆς κυβερνήσεως πάλε πρέπει νὰ προτιμᾶται κυβέρνησις ἰσοζυγιασμένη καὶ συγκερατούμενη μὲ τοὺς ἄλλους τρεῖς ἀγαθοὺς κυβερνητικοὺς τύπους. Ἐρχεται καλὰ νὰ ὑπάρχει εἰς τὸ κράτος ἐξοχοί τι καὶ βασιλικό, ἀνάγκη νὰ ἔχουν κύρος καὶ οἱ ἄριστοι (οἱ ἐξοχοὶ τῆς κοινωνίας), καθὼς καὶ ἄλλα πράγματα τοῦ κράτους νὰ εἶναι εἰς τὴν θέλησιν καὶ εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ. Αὐτὸς ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς ἔχει κοινὴν ἰσότητά, τῆς ὁποίας δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ὑστεροῦνται οἱ ἐλεύθεροὶ ἄνδρες. Μετέπειτα ἔχει καὶ ἀσφάλεια μονιμότητος. Τὰ ἀπλὰ στοιχεῖα τῶν καθαρῶν κυβερνήσεων μετατρέπονται εἰς τὰ ἐναντία τους εὐκόλως· ὁ βασιλεὺς γίνεται δεσπότης, ἡ ἀριστοκρατία γίνεται ὀλιγαρχία καὶ ἀπὸ τοῦ λαοῦ τὴν διοίκησιν ἔρχεται ἡ ἀναρχία. Συχνὰ αὐτὰ τὰ εἶδη τῶν κυβερνήσεων ἀντικατασταίνονται καὶ ἀπὸ ἄλλα νέα (ὄχι μὲ τὴν διαδοχὴν ποὺ εἶπαμεν), ἀλλὰ πτώσις καὶ μεταβολὴ δὲν δύναται νὰ συμβεῖ, εἰς τὸ μορφωμένο μὲ τάξιν, ἀπὸ ὅλα τὰ ἄλλα στοιχεῖα, οἰκοδόμημα κυβερνητικό, ἐκτὸς μεγάλων σφαλμάτων τῶν ἐπὶ κεφαλῆς ἀρχόντων. Δὲν ὑπάρχει αἰτία μεταβολῆς, ὅπου καθένας εἶναι καλῶς θεμενὸς εἰς τὴν θέσιν του καὶ δὲν εἶναι καὶ πούθενά τόπος ἀνοικτός νὰ ὀρμήσῃ ἢ νὰ πέσει».

Εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους, τοὺς ὁποίους χεῖλη ἐνδόξων ἀνδρῶν ἐξεφώνησαν, εἶναι χρόναι χιλιάδες δύο καὶ περισσύτερον. Δὲν βλέπετε, δὲν ἀκούετε ἱστορημένο, ἐρμηνευμένο, ἀνακεφαλαιωμένο, δοξασμένο, τὸ πολιτικὸν σύστημα, τὸ προτιμημένο, ὡς πρὸς ἄλλα συστήματα, ἀπὸ τὴν ἔθνικὴν σας Συνέλευσιν; Δὲν θέλω νὰ σᾶς ἀφήσω μὲ τὴν τέρψιν εἰς τὴν ἀκοήν καὶ θέλω σᾶς ἀναφέρει λόγους ἄλλου ἀρχαίου σοφοῦ ἀνδρός, ἀντιθέτους τῶν εἰρημένων: «Τὰ ἔθνη καὶ τὰς πόλεις, ὁ λαὸς, οἱ ἄριστοι ἢ ἕνας κυβερνοῦν. Τύπος πολιτεύματος μορφωμένος ἀπὸ τὰ τρία εὐκαλύττερα τὸν ἐπαινεῖς, παρὰ ποὺ τὸν εὐρίσκεις πραγματοποιημένον· καὶ ἂν ὑπάρξει ποτὲ δὲν πολυκαιροῦται».

Κύριοι, καὶ οἱ ἄνδρες τῆς Πυθαγορικῆς σχολῆς καὶ ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Κικέρωνας καὶ ὁ Τάκιτος ἀκόμη ἔχουν δίκιο, καὶ ἀκούσατέ με, παρακαλῶ. Ὅταν οἱ σοφοὶ προγενέστεροι τοῦ Τάκιτου ἐλογισιοῦσαν τῶν πραγμάτων θαυμαστὴν καὶ θευφελεστάτην, ἐσυμβουλεύοντο τοὺς ἐμπνεύσεις τοῦ φυσικοῦ Θεοτάτου δικαίου. Ἀλλ' ὁ Τάκιτος ἦτον μᾶλλον προκατειλημμένος ἀπὸ τὰ θλιβερά θεάματα τῆς ἐλευσίνης τοῦ ἡμέρας καὶ ἀπιστοῦσεν ὥς καὶ εἰς τὴν ἐλπίδα ἰσονομίας κυβερνητικῆς.

Μικρὸ διήγημα ἀπὸ τὰ χρονικά τοῦ ἰδίου Τάκιτου θέλω σᾶς ἀναφέρει καὶ κρίνετε ἂν ἡ κοινὴ τῶν ἀρχαίων, μεστὴ ἀνισότητος καὶ ἀδικίας, ἦτον ποτὲ ἐπιδεκτικὴ τῆς συνταγματικῆς ἰσονομίας. Ὁ Νέρωνας καίει τὴν Ρώμην· κατακραυγὴ μεγάλη γίνεται ἐναντίον τοῦ ἀπὸ τὸν λαόν. Ὁ Νέρωνας ἀποσκιεπάζει τοὺς ἀληθινούς ἐνόχους. Καὶ καταδικάζονται ποῖοι ; Οἱ χριστιανοί. Δὲν καταδικάζονται μόνον ὡς αἵτιοι τοῦ ριζήματος τῆς φωτιᾶς, περὶ τοῦ ὑπολοίτου ἠδύναντο νὰ εἶναι καὶ ἄβωοι, ὡς δίδει νὰ καταλάβωμεν ὁ ἴδιος ἱστορικός, ἀλλὰ ἐκαταδικάσθησαν καὶ ὡς ἐχθροὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Καὶ ποῖα εἶδος καταδικῆς ; Φρίξετε ! Διὰ νυκτὸς ἐκκλόντο οἱ χριστιανοὶ πρὸς φωταγωγίαν τῆς πόλεως. Στοχασθῆτε, ὡς π.χ. εἰς καμμίαν πανήγυριν ἐθνικὴν μας, σηκώνοντας τὰ μάτια μας εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀντὶ νὰ ἴδοῦμεν φωταγὰ δαδίων ἢ ἐλαίων, ἐβλέπαμεν κορμιὰ ἀνθρώπων νὰ καίωνται λαμπάδες ! Κύριοι ἀκουσάτε ! Ἄν ὅλο τὸ ἀνθρώπινο γένος ἦτον Ἕλληνες καὶ Ρωμαῖοι, οἱ χριστιανοὶ εἶχαν δίκιο νὰ τὸ μισοῦν. Ἡ καρδία τους ἠγγιάσθη ὡς βωμὸς μέσους. Ἀπὸ αὐτὸν τὸν βωμὸν ἐχύθη ὁ δαυλός, ποὺ ἐκάψε καὶ σκόνη ἔκαμε τὰς ἐλληνορωμαϊκὰς κοινωνίας. Δὲν ἐμισοῦσαν τῇ ἀληθείᾳ οἱ χριστιανοί, οὔτε τοὺς Ἕλληνας, οὔτε τοὺς Ρωμαίους, οὔτε τὸ ἀνθρώπινο γένος, ἤπυχε, ἀλλ' ἐπιθυμοῦσαν καὶ ἠθελαν τὴν καταστροφὴν τῆς τάξεως ἐκείνης τῶν πραγμάτων, καὶ γὰρ ἐλαφρὰ εἰς αὐτούς ! Τὸ μαρτύριόν τους ἐκύρωσε τὴν ἐπιθυμίαν τους. Τέκνα Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων ἐνήργησαν τὴν καταστροφὴν, πλὴν ἄφοῦ ἔγιναν ἄνδρες χριστιανοί. Τὰ λείψανα τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν εἶναι ἐκεῖνα, τὰ ὅποια περιφέρονται εἰς χρυσὰς εὐωδισμένας θήκας ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς, Ἀλλὰ εἶναι εἰς τὸ Ἅγιον Ὅρος, ἄλλα εἰς ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου τῶν χριστιανῶν.

Δὲν ἦτον οἱ ἀρχαῖοι ἐπιδεκτικὴ ἀληθινῆς ἰσονομίας, ὅποιαν τὴν ἐννοοῦμεν ἡμεῖς σήμερον, διότι δὲν ἦσαν, δὲν ἐπίστευαν ὅτι εἶναι τέκνα Θεοῦ. Ὅλοι, ἀλλ' εἶχαν ἀλυσσοδεμένον τὸν νοῦν τους ἀπὸ τὰς προλήψεις τῆς γεννήσεως. Ἐθαύμαζαν, ἐμαγεύοντο ἀπὸ τὴν βίαν, ἐπειδὴ δὲν εἶδαν τὸν λόγον γενόμενον σάρκα· δὲν εἶχε πυρωθεῖ πολὺ πολὺ ὁ νοῦς τους, ὡς ὁ νοῦς τῶν χριστιανῶν ἀνδρῶν, ὅτι ἡ ἐξουσία εἶναι δικαιοσύνη, καὶ ἅμα δικαιοσύνη δὲν εἶναι διαλύεται καὶ ἡ ἐξουσία.

Θέλετε ν' ἀκούσετε καὶ τὸ σεβρότερο ἀπ' ὅλα ; Οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἐγνώριζαν τὴν εὐχὴν, τὸ Πάτερ ἡμῶν, τὴν ὅποιαν εἰς τὴν ἡμέραν μας ἐκ στήθους γνωρίζουν γυναῖκες, ἄνδρες, παιδιὰ, γέροντες, στρατηγοί, βασιλεῖς, ζευγολάτες. Πάτερ ἡμῶν, λέγομεν, (εἶναι ἀδελφοί, λοιπόν, ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν ἓνα πατέρα), δὲν λέγομεν πάτερ μου, ἀλλὰ πατέρα μας. Στρεφόμεθα πρὸς τὸν Θεὸν καὶ μὲ τὸ γλυκύτερον ὄνομα, ποὺ δύναται νὰ εὐφράνῃ καρδίαν ἀνθρώπου, τὸ ὄνομα τοῦ πατρός. Ἀνακαλέσεται εἰς τὴν μνήμην σας τὸν Τρωαδίτην Πρίαμον εἰς τοὺς πόδας τοῦ Ἀχιλλέως ! Ἄμα ὁ γέροντας ἀνοιξε τὴν θύρα καὶ ἐμβῆκε εἰς τὸ τσαντήρι τοῦ Ἀχιλλέως τοῦ λέγει : α' Ἐπιθυμήσου τὸν πατέρα σου καὶ μὴ μὲ κκοματχειρισθεῖς· καὶ ὁ αἰμοσταγὴς ἥρωας μένει ἄλαλος καὶ ἄφωνος. Ἐννηθῆτω τὸ θέλημά σου, προχωρεῖ ἡ εὐχή, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Ὁ χριστιανός, ποὺ ἐκφωνεῖται οὕτως λόγους δὲν ἀντιπροσωπεύει τὴν πατρίδα του, δὲν ἀντιπροσωπεύει τὸ ἀνθρώπινο γένος, ἀλλὰ τὸν Ὑψίστον Θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς. Ὑπόσχεται, συνεργὸς γίνεται, νὰ πραγματοποιήσῃ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν γῆσιν. Ἡ ἀληθινὴ ἐλευθερία, ἐρχομένη μὲ τὸν Χριστιανισμόν, θὰ μείνῃ ὅσον καὶ αὐτὸς εἰς τὸν κόσμον, καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ προῖδοῦμεν τὴν ἄκρην μιᾶς θρησκείας, τῆς ὁποίας ὁ ὀρισμὸς εἶναι μίμησις Θεοῦ κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Τίχκα εἶναι ποτὲ δυνατό νὰ ὀλιγοστεύσουν ἢ νὰ ἀδυνατίσουν οἱ τελειότητες τοῦ Ὑψίστου, ὥστε νὰ μᾶς λείψῃ ποτὲ πανάγαθος τύπος μιμήσεως ;

Ἄς μὴ προχωρήσωμεν πλέον, ἀλλὰ ἃς δώσωμεν καλὸν τέλος τῶν λόγων μας, μὲ τὴν θεῖαν εὐχὴν καὶ εἴθε εἰς ἐνέργειαν καὶ εἰς πρᾶξιν νὰ βάνωμεν τὰ θεῖα λόγια, διότι ἄλλως ἄκαρπος καὶ ἄσκοπος ἀποβαίνει ὁ θρησκευτικὸς αὐτὸς θησαυρὸς τῶν χριστιανῶν.

Ἡ ὁμιλία μου ἕως ἐδῶ ἀπέβλεπε νὰ σᾶς παραστήσω ποίαν ἔχομεν πατρίδα εἰς τὸν καιρὸν. Διότι, καθὼς ἔχομεν μίαν πατρίδα γεωγραφικὴν, οὕτως ἔχομεν καὶ μίαν πατρίδα εἰς τὴν διαδοχὴν τῶν αἰώνων. Τώρα θέλει σᾶς ἐκθέσω ποίαν πατρίδα ἔχομεν εἰς τὸ διάστημα. Ἀναβαίνοντας

ἐπειτα ὑψηλότερα θέλει ἐξηγήσωμεν καὶ ποῖα εἶναι ἡ θεία φύσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ θέλει λαλήσωμεν περὶ τῆς ψυχῆς καὶ περὶ τῆς ἀλχησίας της. Πῶς δένουν αὐτὰ μὲ τὸ ἀντικείμενον τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς βουλευτικῆς ἐνγλωττίας, ἡ πέμπτη συνδιάλεξις μας θέλει τὸ φανερώσει.

Εἶμαι ἕνας, κύριοι, ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ὀλίγους ὁποῦ εἰς τὴν ἡμέραν τῆς Ἑλληνικῆς ἀναγεννήσεως γράφω τὴν γλώσσαν τοῦ λαοῦ καὶ μὲ τὴν εὐμορφὴν γλαυῦδα τῆς ἀπλῆς φράσεως ἐνδύω ἀντικείμενα ἐπιστημονικά. Θέλω νὰ πεισθῇτε, κύριοι, ὅτι μέλλοντες νὰ σᾶς λαλήσω περὶ τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος, περὶ τοῦ τόπου τῆς Ἑλλάδος, ἀγαπῶ τὸν τόπον, καὶ ἡ ἀγάπη εἶναι μία σοφία, καὶ ἡ σοφία αὐτὴ ἴσως μὲ ἐμπνεύσει ὥστε νὰ μὴν ἀσχημίσω λαλῶντας τὸ χαριτωμένο ἀντικείμενον.

"Ὅταν, κύριοι ἀκροαταί, ἄνδρες σύγχρονοί μας πεπαιδευμένοι γράφουν μὲ τὴν ἀρχαίαν διάλεκτον ἢ βραχνίζονται νὰ σύρουν τὴν νέαν διάλεκτον εἰς τοὺς τύπους καὶ εἰς τὴν μορφήν τῶν ἀρχαίων, τί δηλοῖ ἡ προσπῆχιά τους; Ὅτι ἡ καρδία τους κλίνει καὶ προτιμᾷ τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Κατὰ τὸ φρόνημά μου τοὺς θεωρῶ ἐνόχους, χωρὶς νὰ τὸ νοιώθουν καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν, τάσεως ἀντεθνικῆς, τάσεως ἐχθρικῆς τουτέστι κατὰ τοῦ αἰῶνος ποὺ εἶδαμεν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Ἐγὼ δὲν εἶμαι τῆς γνώμης τῶν, δὲν ἀραδιάζομαι εἰς τὴν τάξιν τους. Διότι ἂν ἡ γῆ ποὺ μ' ἐγέννησε τῶρα εἶναι ἐνδύξη διαπὶ νὰ μὴν μεταχειρισθῶ γῆς ἐνδόξου τὴν φυσικὴν διάλεκτον; Ἄν πάλε ἡ γῆ, ποὺ μᾶς ἔδωκε ζωὴν καὶ ψυχὴν, περιβάλλεται ἀπὸ ἀλύτους, ἂν εἶναι γῆ πένθους καὶ ταλαιπωριῶν, τόσον μᾶλλον ἐγὼ τὴν ἀγκαλιάζω, θερμαίνομαι εἰς τοὺς κόλπους της, πιστίζομαι ἀπὸ τὰ λόγια της καὶ ἀπὸ τὰ δάκρυά της, καὶ ὁ Θεὸς βοηθός.

Ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος, ἡ σοφία αὐτὴ ἡ ἐρωτική, τῆς ὁποίας, ἐλπίζω, σᾶς δίδωι μεγάλο σημεῖο ὑπεραγαπώντας τὴν ἐντόπιαν φωνήν, ἡ σοφία αὐτὴ, θαρρῶ, μὲ ἐμπνέει νὰ διαιρέσω τὸ θέμα μου τοιοιτοτρόπως:

α') Νὰ θεωρήσωμεν τὴν γῆν ὅλην κατοικίαν τοῦ ἀνθρώπου, σχετικῶς ὡς πρὸς τὸν Οὐρανόν.

β') Νὰ θεωρήσωμεν τὴν Ἑλληνικὴν γῆν ὡς πρὸς τὸ ὅλον τοῦ πλανήτου.

γ') Νὰ ρίψωμεν τέλος βλέμμα ἱστορικὸ εἰς τοὺς κατοίκους της, εἰς τὰ ἔθνη τῶν, εἰς τὴν πολιτικὴν μοῖραν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Ἐλπίζω ὅτι, ἂν δὲν φωτίσωμεν ὅλα τὰ κατατόπια τοῦ νου, τουλάχιστον θὰ στήσωμεν μίαν λαμπράδα καταμεσῆς πρὸς φωτισμὸν τοῦ οἰκοδομήματος ὅλου.

"Ἄν ἀνοίγοντας, κύριοι, ἕνα βιβλίον μεγάλο μεγάλο, μᾶς ἤρχετο ἐπιθυμία νὰ μετρήσωμεν ὅλα τοῦ τὰ γράμματα καὶ τὰ πνεύματα καὶ τὰς ὕξεις του, περισπωμένες καὶ βαρεῖες, ἂν, καθήμενοι εἰς τὸ πρᾶθιλάσιον, ἠθέλαμεν νὰ λογαριάσωμεν ἕνα πρὸς ἕνα τὰ κύματα, ἂν ὅσα ἄνθη γεννᾷ ἡ πρωτομυχιά καὶ ἡ ἀνοιξίς ἐδυνάμεθα νὰ τὰ καταστρώσωμεν εἰς ἀριθμὸν ὅποιος αὐτὰ εἶχεν ἀρετὴν καὶ δυνάμιν νὰ κάμει, αὐτὸς θὰ ἦτον καὶ ὁ ἀρμόδιος λογιστὴς τῶν ἀστέρων. Πῶς νὰ σᾶς περιγράψω τὸν πληθυσμὸν; Εἶναι ἄστρα, κύριοι, τῶν ὁποίων ἡ ἀκτὴν νὰ φθάσει εἰς ἡμᾶς ἔβαλε χρόνους δώδεκα καὶ ἡ ἀκτὴν τοῦ ἄστρου πρέχει δρόμον 76 χιλιάδες λεῦγες τὸ δευτερόλεπτον. Ἡ ἀκτὴν τοῦ ἡλίου διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς ἡμᾶς ἀφιερώνει μόνον 16' λεπτὰ καὶ 26". Ἡ ἀκτὴν τοῦ ἄστρου, ποὺ διὰ νὰ φθάσει ἕως εἰς ἡμᾶς ἀνάγκη νὰ ταξιδεύει δώδεκα ἔτη, σχίζει δρόμους μεστοὺς μεστοὺς ἀπὸ ἄστρα, πλανήτας, σελήνης, κομήτας. Στοιχασθῆτε! Εἰς μίαν καθαρὰν νύκτα, μὲ τὰ μάτια μας μόνον δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν ὀκτὼ χιλιάδας ἄστρα καὶ μὲ τὰ τηλεσκόπια, αὐτοὺς τοὺς ὑπεργήττους ὀφθαλμοὺς τῆς τέχνης, μετρᾷ ὁ φιλάργυρος ἀστρονόμος ἀπὸ τὸν πύργον τοῦ 18 μιλιοῦναι ἄστρα, ἡλίους, μόνον εἰς τὸν Γαλαξίαν κύκλον, ὁ ὁποῖος λευκὸς δρόμος ἢ κύκλος τοῦ οὐρανοῦ ἐσχηματίσθη ὡς μυθολογοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι ἀπὸ μίαν σταλαγματιὰν γάλακτος τῆς θεᾶς Ἥρας, ποὺ ἔσταξε ἀπὸ τὸ βυζί της, ὡς ἐβύζανε τὸν ἥρωα Ἱρακλέα βρέφος εἰς τὴν ἀγκαλιάν της.

Εἰς τὴν σύνοδον τῶν ἄστρων συναριθμεῖται ὁ ἥλιος καὶ οἱ πλανῆτες του. Δώδεκα εἶναι γνωστοὶ ἕως τώρα, ἑπτὰ ἀρχαῖοι καὶ οἱ ἐπίλοιποι φανεροὶ εἰς τὸ τηλεσκόπιον. Λέγουσι ὅτι καὶ δέκατος τρίτος ἐφάνη εἰς ἕναν Γερμανὸν ἀστρονόμον. Ὁ Ἑρμῆς καὶ ἡ Ἀρροδίτη εἶναι οἱ πλησιέστεροι πλανῆτες εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Τρίτη ἔρχεται ἡ γῆ μὲ τὴν σελήνην της. Πέρα τῆς γῆς κατὰ τὴν σειρὰν τους οἱ ἄλλοι σκοτεινοὶ πλανῆτες.

Ὁ ἥλιος κεῖται ὡς κέντρον. Διπλὴ ἐνέργεια παράττει τοὺς πλανῆτας ἡ ἀποφυγὴ ἀπὸ τὸ κέντρον τους καὶ ἡ ἀπὸ τὸ κέντρον πάλε τυραννικὴ σύρσις αὐτῶν. Ὅθεν πληροῦται ἡ κυκλοφο-

ρία τους γύρω του μεγάλου άστéρος. Τύπος, εικόνα ή κυκλοφορία αυτή τής éλευθερίας και τής ανάγκης και εúρυθμίας παντοτινής.

Δύο κινήματα έχει ή γή. Τò κίνημα του έτους και τò ήμερόνυχτον. Έντός εικόπιτεσσάρων ώρων πτρέφεται εís τόν éαυτόν της· κινουμένη ένα έτος φέρνει τήν μεγάλην της γύραν éνώπιον του φωστήρος τής ήμέρας.

Ό τύπος τής γής είναι σφαιροειδής, πατημένος εís τις κορυφές, εís τους πόλους της, και ήταν συμβάλει έκλειψis σελήνης, ό ίσκιος τής γής φαίνεται σφαιρωτός εís τόν δίσκον της.

Κίνημα μεγάλο έχει ό ήλιος συνάμα με τους πλανήτας του. Δεκατέσπερες χιλιάδες λεύγες τò ήμισυ λεπτόν φέρεται. Η τάσις του είναι πρòς τήν άστροθεσίαν του Ήρακλέους.

Είναι τάχα καταμεσής των ούρανίων σωμάτων κέντρον τι κινήτηριον και αυτό άκίνητο του σύμπαντος κόσμου; Πάν κινούμενον ύπονρει και θέλει κινήτην. Και ή άλυσος των αίτιών δέν θά είχεν άκρην, χωρίς στοιχείον άρχικόν άκίνητον και διευθυντήριον.

Δέν δυνάμεθα τάχα νά είπούμεν ότι τò κέντρον αυτό είναι ό θρόνος, τò άγιον βήμα του Ίψίστου, του κυρίου τής ζωής και του θανάτου, του νομοθέτου και παντοκράτορος των όντων;

Αναφέρουμε περί τής γής σχετικώς με τόν ούρανόν. Τώρα ό λόγος μας είναι περί τής γής Ελλάδος.

Η Έλληνική γή κείται εís τόν πλανήτην της, καταμεσής σχεδόν του άρκτούρου πόλου και του ίσημερινού κύκλου. Έχει θάλασσας δύο, τήν Μεσόγειον και τόν Εύξεινον Πόντον (παλαιάστρα και τὰ δύο πέλαγα τής ενεργητικότητος των ζώντων) και χάριν του μεσογείου συμπιλάζει με τò βαθύ κόμα του Ατλαντικού Ωκεανού. Είναι γνώμη ότι ή θάλασσα του Αίγαίου ήτον στερεά και από σεισμούς έβυθίσθη και τὰ διάφορα νησιά είναι οί βουνήσιες κορυφές τής βυθισμένης γής και ότι ή στερεά αύτη έχρησίμευσεν εís τους παμπάλαιους αιώνας ως διάβα των Ασιατικών φυλών εís τήν Εύρώπην.

Πιθανόν τὰ συμβάντα αυτά νά συνέπεσαν τότε, όταν τὰ νερά τής Σκυθίας άνοιξαν τὰ πελάγη του Βοσπόρου και δέν είναι άπίθανον ότι και τότε ή μεγάλη συρροή των κυμάτων έσχισε τήν Αβιλαν και τήν Κάλπην, τές δύο στήλες του Ήρακλέους.

Η Θεσσαλία ήτον λίμνη, έως ότου τὰ κοιμισμένα νερά τήραν κατήφορο και έσχημάτισαν τήν εύμορφη Σαλαμβριά. Συχνά και ή λίμνη τής Κωπαϊδας έπλημμύρησε και ή άγριεμένη πλημμύρα ανάγκασε ζωα και ανθρώπους νά αναβοούν εís τò φρύδι του Περικσσού.

Η εύκρατος ζώνη είναι ή πλέον εύτυχισμένη από τές άλλες ζώνες τής γής. Δέν πνίγεται από τές λάβρες του ήλιου, ούτε παγώνει από τὰ αιώνια χιόνια του πόλου, και εís τήν εύκρατην ζώνην τò Έλληνικόν χώμα κατέχει θέσιν τήν πλέον έκλεκτήν και πολύτιμην. Η φύσις, ως πλησιάζει εís τήν Ελλάδα, παίρνει ύψιν πλέον ήμερην, τερπνήν και ωραίαν, ως νά έλέγαμεν πλέον φιλόφρωνην. Τò καλοκαίρι δροσίζεται ό τόπος από τους θαλάσσιους άνέμους. Τόν χειμώνα ό γιγλός μετριάζει τò κρύο.

Όραμα από βουνά μεγάλα, μικρά, από ποταμούς, δάση, πεδιάδες, κόρφους θαλασσινούς, λιμένας σκαμμένους από τήν φύσιν, είναι ή Ελλάς. Δέν σφάλλομεν λέγοντας, ότι ό πλανήτης ήλιος τής γής είναι ως εís μεγάλον τετράδιον. Η Έλληνική γή και ή Ελλάς πάλε είναι ή συναπτική εικόνα τής ύψηλίου. Είς τήν γήν αυτήν δύναται τις νά εύρει τές ίδιουσυγκρασίας ή θερμοκρασίες σχεδόν όλων των διαφόρων κλιμάτων του κόσμου, πλην τή άληθεία τò φιλοφρονότερο πρωτεύει. Η χάρις του ήλιου, ή ζωή αυτή τής οίκουμένης, φωτίζει τόν εύμορπον τόπον ως χάρις βασιλέως εύφρονος και φιλοστόργου. Ομφαλός του άρχαίου γνωστού κόσμου ήτον ή Ελλάς και οί Έλληνες, με κομψήν ιδέαν επαράσταιναν τήν κρίσιν τους αυτήν, όταν έδιηγούντο ως έκ παλαιάς παραδόσεως, ότι ό Δίας θέλοντας νά μάθει τήν μέσσην, τò κέντρον τής γής, απόλυσεν από τὰ πέρατα αυτής δύο ύψιπετείς άετούς. Επαξίδευσαν, έταξίδευσαν άκάματα όλην τήν ήμέραν οί δύο πτερωτοί πραγματουγνώμονες και εís τὰ ήλιοβασιλεύματα συναπαντήθηκαν εís τήν ιεράν πόλιν των Δελφών.

Είς τὰ πολύτιμα προσόντα τής θέσεώς της χρεωστεϊ ή Έλληνική γή τήν δόξαν της. Ό ποιητής ή ό ζωγράφος, ζωγραφίζοντας μόνον τήν φύσιν, έρρεε τò κάλλος από τὰ χείλη του ή από τò κονδύλι του.

Τò τέλειον του ανθρώπου είναι όταν ή δύναμις τής καρδιάς και ό νοός ίσχυγίζωνται. Εύκρατον κλίμα πλαστουργεί συμφώνως με τήν άρμονίαν του και τους κατοίκους. Είς τήν εύχαριν γήν

ἐπλήθυνε τὸ γένος τῶν θνητῶν, ἡ φύσις ἀνοίγε εὐχαρίστως τοὺς ὀρηκτοὺς της εἰς τὴν ἐργασίαν των, τὸ περιστῆ τῶν προϊόντων, πλαστευργημένο ἀπὸ τὴν τέχνην ἢ φυσικῶ, ἐξενιτεύετο εἰς ἄλλους λαούς, τὰ ξένα προϊόντα εἶχαν πέρασιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐζητοῦντο ὡς ἐντόπια ἀγαθά. Τὸ περισσεύμα τῶν κατοίκων, στ' ἀλλόμενον εἰς ἀποικίας, ἀπλωσε τὴν Ἑλληνικὴν φωνὴν εἰς τὸ Μεσόγειον καὶ εἰς τὴν Μαύρην Θάλασσαν. Δὲν ἐννοῶ τοιοῦτοτρόπως ἐξηγουόμενος ὅτι ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος εἶναι κατενυχχαστική, τουτέστιν ὅτι, δοθέντος λαοῦ κατοίκου τῆς Ἑλληνικῆς γῆς, τὰ ἔργα του, τὰ συμβάντα του, ἡ σοφία του ἐξ ἀνάγκης θὰ ὁμοιάζουν τὰ ἀρχαῖα, ἐπειδὴ ἂν ἔλεγα τοῦτο εὐκόλως θὰ ἀποδείχνομαι ψευδόμενος ἀπὸ τὰ ὀλιβερά χρονικά τῆς ἰδίας ἱστορίας. Ἀλλὰ λέγω καὶ ἰσχυροποιῶ μόνον τὸ ἀξίωμα ὅτι, δοθέντος τοῦ ζωοποιῦ κλίματος τῆς Ἑλλάδος, ἅμα συμπίπτει νὰ κατοικήσει τὴν Ἑλληνικὴν γῆν φυλὴ μὴ ἐχθρική (ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς της) τῶν θυγατέρων τῆς Μνημοσύνης, ἅμα συμβεῖ νὰ τὴν κατοικεῖ λαός, τοῦ ἰσχυροῦ ἢ θρησκείας καὶ τοῦ πνεύματος τῆς κυβερνήσεως δὲν ἀντιμάχονται τὴν φύσιν, τότε ὡς ἐκ θαύματος μίσας μέλλει ν' ἀναστηθοῦν τρόπαια καθὼς τῶν ἀρχαίων καὶ πολὺ ἐνδοξότερα ἀκόμη ἂν ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου θελήσει.

Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπαμεν, ποὺ ἔγραψε εἰς τὴν θύραν τοῦ Ναοῦ τὸ ἀγνώθι σαρτόν, δὲν εἶχε ὅλα τὰ διδόμενα νὰ λύσει τὸ ζήτημά της. Ὁ κόσμος ἔκτοτε ἐμεγαλύνθη τὰ μέγιστα καὶ πολυτρόπως, εἰς δύναμιν, δόξαν καὶ σοφίαν.

Ἦτον μήνας τρυγητῆς καὶ εἶχα τελειώσει ὅσα ἐνόμιζα οὐσιώδη νὰ εἰπῶ, τόσον διὰ τὴν γῆν, ὡς οὐράνιον σῶμα, ὅσον καὶ διὰ τὴν φυσικὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος, ὡς πρὸς τὸ ἐπίλοιπο τῆς γῆς καὶ ἐκαταγίνομαι εἰς τὸ τρίτο μέρος τοῦ λόγου μου· ἐκαταγίνομαι σκεπτόμενος πολὺ νὰ ἐκθέσω τινα περὶ τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. Ἐκεφαλοπονοῦσα πῶς εἰς ἓν ἢ δύο τέτταρτα τῆς ὥρας νὰ ἱστορήσω χιλίων καὶ τρισχιλίων αἰόνων τὰ συμβάντα. Μαιθάνω, (ἐννέα τοῦ μηνός, ἦτον Κυριακή), ὅτι αἰφνιδίως τὸ πρῶτ' ἀπόθανε πηλαγὸς μου γείτονας ὁ Καπετὰν Πέτρος. Ἦτον ἓνας Μεσολογγίτης στρατιωτικός. Ἐπῆγγα νὰ τὸν ἀσπασθῶ. Ἐκείτετο ὁ γενναῖος ἀγωνιστὴς εἰς τὴν κλίνην τοῦ θανάτου· τοῦ εἶχαν εἰκόνισμα εἰς τὰ στήθη του καὶ τὸ σπαθί του μαζί με τὸ εἰκόνισμα. Ἀνθ' ἧς πολλὰ ἐστόλιζαν τὸ λείψανον. Τὸ εἰκόνισμα ἐπαράσταινε τὸν Ἰησοῦ Χριστὸν καὶ εἰς τὰ γόνατα τοῦ Ἰησοῦ ὁ κόσμος. Συγχωρήσετέ με νὰ σᾶς διηγηθῶ, ἀλλὰ μὲ πτερωτὴν ταχύτητα, τὰ συμβάντα τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὴν ἀρχὴν ἕως εἰς τὴν ὥραν τοῦ ἀσπασμοῦ, ποὺ ἐγὼ καὶ οἱ φίλοι του ἐδώσαμεν εἰς τὸν μακαρίτην στρατιώτην τῆς Ἐπαναστάσεως.

Γνώμη καὶ ἀξίωμα τῶν σοφῶν ἀνδρῶν εἶναι ὅτι τὰ πράγματα τῆς γῆς δὲν τὰ κυβερνᾷ ἡ τύχη, ἀλλ' ἡ θέλησις καὶ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου. «Θεὸς ἀνάιτιος» λέγει καὶ ὁ Πλάτων. Τὸ κακὸν καὶ τὸ καλὸ κείτεται εἰς τὸν κόσμον, ὡς εἰς μίαν πανήγυριν, ἔτοιμα διὰ τὸν ἀγοραστήν. Εὐτυχία καὶ δύναμις ἀκολουθεῖ τὴν φρόνησιν καὶ τὴν τάξιν καὶ τὸ σέβας εἰς τὰ θεῖα· ἀδικία καὶ ἀφροσύνη βλαστάνουσι τὴν δυστυχίαν. Παραδείγματα ἰδιωτῶν ἔχω ἄπειρα νὰ φέρω, ἀλλὰ σᾶς ἐνθυμίζω μόνον ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα - πρῶτα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς βιβλία, τὴν Ὀδύσειαν. Ποτὲ ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔλαμψε, μὲ ὅλο της τὸ μεγαλεῖο, ὅσον εἰς τὸν ἄνδρα Ἰθακήσιον. Εἰς μίαν εἰκοσαετίαν, ἔξοχος μεταξὺ ὁμοίων, κατέστρεψε τὰ τεῖχη τῆς Τρωάδος. Ἀποκτᾷ ὡς βραβεῖον τὰ ὅπλα τοῦ ἥρωος Ἀχιλλέως, ἀπέφυγε τὴν πλάνην τῶν Σειρήνων, ἀποστράφηκε τὴν ἀθανασία τῆς ἐρωτευμένης θεᾶς, τυφλώνει τὸν Κύκλωπα καὶ ἐφθασε τέλος εἰς τὰ ἅκρα τοῦ Ὀκεανοῦ. Νικητὴς ἔπειτα τοῦ κεραυνοῦ τοῦ Διός, νικητὴς τοῦ φοβεροῦ θηρίου τῆς θαλάσσης, ἐφίλησε τὴν πατρικὴν του γῆν καὶ εἰς τὸ παλάτι του, σχίζοντας τὰ κραβαρίτικα φορέματα καὶ λάμποντας μετ' ἡν χρυσὴν του περικεφαλαίαν καὶ μὲ φόνισσαν λόγχην εἰς τὴν παλάμην του, ἔστησε σωροὺς σωροὺς τὰ σώματα τῶν Ἐπτανησίων νέων, ποὺ ἐπιβουλεύοντο τὴν τιμὴν τῆς γυναικὸς του καὶ τὸ σκῆπτρον τῶν γονέων του.

Ἄλλο παράδειγμα, σχεδὸν τῆς ἡμέρας μας, θὰ σᾶς εἰπῶ, περὶ τῆς ἰσχύος τῆς θελήσεως. Ἡ Ρωσία, κύριοι, ἅμα ἀνδρώθη, τὰ πρῶτα δοκίμια τῆς ἀρετῆς της ἦτον οἱ πόλεμοί της μετ' ἡν Τουρκίαν. Εἰς μίαν λοιπὸν τῶν ἐκστρατειῶν της (καπετάνευε ὁ Σουβάρωφ) ἄρχισε ἡ πανώλη νὰ θερίζει εἰς τὸ στρατόπεδον τὸ ρωσικόν. Τί κάμνει ὁ Σουβάρωφ; (Καμμιά θεραπεία δὲν ἀπάλλυνε τὸ κακόν). Τί κάμνει ὁ Σουβάρωφ; Βάνει διαταγὴ τῆς ἡμέρας, ὅτι ὅποιος ἀρρωστήσει, ἅμα ἀρρωστήσει ἀπὸ πανώλης, νὰ θάπτεται ζωντανός. Καὶ ἐπλήρωσε τὸν ἄγριον νόμον εἰς ἓνα ἢ δύο ἀπὸ τοὺς ἐνόχους καὶ ἡ πανώλη ἀρατίσθη ἀπὸ τὸ στρατόπεδον. Ἡ θέλησις τουτέστι τοῦ στρατιώτου, ἐνσαρκωμένη τὸν νόμον τοῦ ἀρχιστρατήγου, ἐπῆρε σχῆμα γίγαντος καὶ ἐκατέβαλε τὴν πανώλη.

Τὴν ἀλήθειαν τῆς ὑπεροχῆς τῆς θελήσεως καὶ ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου θέλει τὴν ἰδοῦμεν, ὡς εἰς γράμματα κεφαλαιακά, τώρα εἰς τὴν διήγησιν τῆς ἱστορίας τῆς παλαιᾶς Ἑλλάδος.

Συλλογιζόμενος, κύριοι, τὴν δυσκολίαν τοῦ θέματός μου, σὰς ὁμολογῶ, ὅτι εὐρίσκομαι εἰς τὴν θέσιν ἐνὸς στρατάρχου, ποὺ βούλεται νὰ πολιορκήσῃ καὶ νὰ πάρῃ φρούριον μεγάλο καὶ δυνατό. Ἀγναντεύει τὰ ὀχυρώματα τῆς τέχνης, θαυμάζει τὰ ἔργα τῆς φύσεως καὶ ἀπαρεῖ ἀναπαράσιτος καὶ ἀκίνητος. Κορυφοῦται ἡ δυσκολία μου καὶ διότι ἔχω ὀρισμένον σκοπὸν τῆς διηγήσεώς μου, νὰ ἀποδείξω τὴν ἐννοίαν πολυαιώνων συμβάντων, νὰ ἀποδείξω τὴν παντοδυναμίαν τῆς θελήσεως καὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου σκοποῦ τὸ ἀρμόδιον τώρα ἐλπίζω δὲν μᾶς λανθάνει. Πρὶν ἀρχίσωμεν, ἄλλο προγενέστερον ζήτημα μοῦ φαίνεται γεννᾶται, τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ δώσωμεν λύσιν τινά.

Πρέπει νὰ καθαρίσωμεν εἰς τὸν νοῦν μας ποίας φύσεως εἶναι ἡ ἐπέμβασις τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ πράγματα τὰ ἀνθρώπινα. Προσέξετε, παρακαλῶ, κύριοι, ἂν ἀπατῶμαι ἢ ὕχι. Ὁ Θεός, λέγω, θέτει μίαν ἀρχὴν γενικὴν καὶ ἀφ' ἧς τὴν καλὴν ἢ τὴν κακὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς, τὴν διάγνωσιν τῆς, εἰς τὴν εὐθύνῃ τοῦ ἀνθρώπου — ἢ μὲ ἄλλους λόγους, τὸ καλὸν ἔχει θεῖαν καταγωγὴν καὶ διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἐφαρμογὴν του, εἰς τὴν πραγματοποιήσιν του, θέλει πάντοτε θριαμβεύσει. Πρὶν τῆς νίκης ὅμως, συγκρούεται καὶ συναντᾶται μὲ τὸ κακόν. Εἰς τὴν εὐθύνῃ καὶ τὴν διάγνωσιν τοῦ ἀνθρώπου κεῖται νὰ ἐκλέξῃ τὴν ἀγαθὴν μερίδα. Π.χ. μοῦ φαίνεται ὅτι εἰς τὸν δέκατον ἑνατον αἰῶνα μοῖρα θεῖα ἦτον καὶ εἶναι ἡ πλάσις, ἡ τελεία μὀρφωσις τῆς ἐθνικότητος τῶν νέων Ἑλλήνων. Ἰδοὺ τὸ καλόν, τὸ κάρπιο καλὸ τοῦ Θεοῦ, ἡ Βουλὴ τοῦ Ὑψίστου.

Ἐνόησαν τὸ θεῖον σχέδιον καὶ συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν του οἱ μεγαλόψυχοι πολεμικοὶ ἄνδρες τοῦ ἀγῶνος, στερεᾶς καὶ θαλάσσης. Τὸ ἐνόησαν οἱ ἄλλοι ἐθνεῖς, ὅσοι μὲ λόγον ἢ πρᾶξιν, ἔδραμον βοήθεια τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς εἰς τοὺς κινδύνους τῆς. Ἀρνήθησαν τὴν συνδρομὴν τοὺς ὀλοτελῶς οἱ ἰδιοτελεῖς καὶ ὅσοι ζωοτροφοῦσαν τοὺς ἐχθροὺς εἰς τὰ φρούρια, κατὰ τὴν πρώτην ἀνζλαμπὴν τοῦ πολέμου, ἀλλὰ πληρέστερα ἐνόησαν τὸ θεῖον σχέδιον οἱ τρεῖς Ναύαρχοι, ποὺ εἰς τὰ νερά τοῦ Νεοκάστρου ἐπνίξαν τὸν Ἀράπην καὶ τὸν στόλον του. Ἐνθυμηθῆτε εἰς ποίαν κλωστὴν ἀράχνης ἔτρεψε τότε ἡ τύχη τοῦ ἔθνους! Ὁ Κιοιτάγης, κύριος τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ὁ Αἰγύπτιος ἐστρατολογοῦσε, τὰς δυνάμεις του τῆς ξηρᾶς, διὰ νὰ κτυπήσῃ τὸ Ναύπλιον, καὶ τῆς θαλάσσης, διὰ νὰ κτυπήσῃ τὴν Ὑδρᾶ, τὰ ὑπερότερα μέρη τῆς Ἑλλάδος ἀπάτητα ἀπὸ τὴν ὁρμὴν του.

Ἀφοῦ, κύριοι ἀκροαταί, εἶπαμεν ἕνα τι ἀληθοφανὲς περὶ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ τρόπου τῆς θείας προνοίας εἰς τὰ ἀνθρώπινα πράγματα, ἃς στήσωμεν τώρα, ὡς οἱ ἀστρονόμοι εἰς τὰ ἄστρα, τὸ τηλεσκόπιον τῶν γνώσεών μας καὶ ἃς ἴδωμεν τὰ συμβάντα τοῦ ἀρχαίου καιροῦ. Ὡς ἡ εὐμορφη τῶν γυναικῶν, ἡ Ἑλένη, δακτυλοδείκνυε εἰς τὸν βασιλέα Πρίαμον καὶ εἰς τοὺς συνομηλίκους του γέροντας, ἀπὸ τοὺς πύργους τῆς Τρωάδος, τὸν Ἀρχιστράτηγον καὶ τοὺς στρατηγοὺς τῶν Ἑλλήνων, τὸν Ἀγαμέμνονα, τὸν Αἴαντα, τὸν Ὀδυσσεύα, τὸν Διομήδη, τὸν Ἰδομενέα, ὅταν ἐμελλε νὰ μονομαχήσουν ἐξ αἰτίας τῆς ὁ Μενέλαος καὶ ὁ ἑραστής τῆς, ὁμοίως καὶ ἡμεῖς ἃς ἀγναντεύσωμεν τὰ πρόσωπα καὶ τὰ ἔργα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Εἰς τὸ πέλαγος, κύριοι ἀκροαταί, ποὺ χωρίζει τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Ἀφρικὴν καὶ ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, βλέπω ἀποικίας ξένων ἀνδρῶν, ποὺ ἔρχονται, φέρνουν ἥθη καὶ νόμους, ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς θέτει εἰς ὅλα αὐτὰ τὴν σφραγίδα τῆς, τὴν σφραγίδα τοῦ ὀρθοῦ νοῦς καὶ τοῦ κάλλους. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἡ ἀγρία φυλὴ, ἄγνωστον μὲ ἀκρίβειαν τὸ πότε, ἀλλ' ὀλίγον κατ' ὀλίγον, ἔφθασεν εἰς ἔργα σοφίας καὶ εἰς τὴν λαμπρότητα τοῦ πολιτισμοῦ. Ὑψιλοφρονοῦσε καὶ ἡ ὑψηλοφροσύνη τῆς δὲν ἔμεινεν ἄνευ βραβεῖου. Βλέπω τώρα εἰς τὰ περιβόλια τῶν Καθημιῶν* σοφοὺς ἄνδρας νὰ συνδι- λέγονται περὶ θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων, ἀλλ' ἐνταυτῷ βλέπω καὶ εἰς τὸ Σούνιον ἀκρωτήριον ἀραγμένον τὸ καράβι ἀπὸ τὴν Δῆλον, πρόδρομος θανάτου τοῦ πλέον θαυμαστοῦ καὶ νοήμονος ἀνδρὸς τῆς οἰκουμένης. Βλέπω στόλον περίσσειον εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς, φέγγει ὁ Σαλαμίνιος κόρφος, φέγγουν τὰ παραθαλάσσια τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τὰς ἀσπίδες τῶν στρατιωτῶν, σχίζουσιν αἱ τριήρεις τὸ Ἰόνιον κύμα, ἀλλὰ τριήρεις, στρατηγοὶ καὶ στρατιῶται εὐρίσκουν τάφον ἄωρον

* Καθημία λέγεται τώρα ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν ἡ θέσις ὅπου ἦτον ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος [Σημ. Τερτσέτη].

εἰς τὴν νησὶ τῆς Σικελίας. Τὰ βλέπομεν καλῶς ἔλα αὐτὰ μὲ τὸ τηλεσκόπιόν μας, κύριοι, καὶ ἄλλα ὅμοια. Ἀλλὰ ποίαν σημασίαν ἔχουν; Ἐρχόμεθα εἰς τὸ αὐτὸ μύθος δηλαδὴ. "Ὅταν ἡ Ἑλλάς ἠθέλησε τὴν ἀδικίαν ἐκεραυνοβολήθῃ ἀπὸ τὴν Ἱστορίαν, ἐκεραυνοβολήθῃ εἰς τὴν ὑπαρξίν της. Ἡ Ἀθήνα θέλει νὰ ὑπαρέχῃ τῆς Σπάρτης, ἡ Σπάρτη τῶν Ἀθηναίων. Ἦλθεν ὥρα ποὺ ἐνίκησεν ἡ Σπάρτη, οἱ Θηβαῖοι ἐνίκησαν τοὺς Σπαρτιάτας, ὁ Φίλιππος τοὺς Ἕλληνας καὶ οἱ Ρωμαῖοι τὴν Ἑλλάδα ὅλην. Ἐξ ἐνκυντίας ὅταν ἡ Ἑλλάς ἠθέλησε τὸ καλὸν καὶ τὸ ὅσιον, καὶ τὸ ἠθέλησε μὲ ἀπόφασιν, ποία πλυνήγυρις πλέον εὐφραντικὴ διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος! Εἴμεθα πλησίον τῆς Σαλαμῖνος, κύριοι, δὲν ἀκούετε τὴν φωνὴν τῶν κηρύκων, τῶν σαλπιστῶν; Τὴν φωνὴν, τὴν ὁποίαν φέτος τόσον εὐστόχως ἀνενθύμισεν ὁ ἀγαθὸς Πρόεδρος τῆς Βουλῆς μας ἐπὶ τοῦ τύμβου, ἐπὶ τοῦ μνημείου ἀνδρὸς ἱσοτίμου τῶν ἀρχαίων; Δὲν ἀκούετε εἰς τὰ κύματα τῆς Σαλαμῖνος, τὴν φωνὴν τῶν κηρύκων, τῶν σαλπιστῶν, ἴτε, προφθάσετε, ἐλευθερώσετε τὰ τέκνα σας, τὰς γυναῖκας σας, τοὺς τάφους τῶν γυνέων, τὴν πατρίδα ὅλην;

Κύριοι! Ὅποιος ἔχει καρδίαν νὰ πολεμᾷ διὰ ἔλα αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα εἶναι εἰς τὸν δρόμον τοῦ Θεοῦ. Ποιὸς θὰ τὸν διώξῃ ἀπὸ τέτοιου μετερίζι; Νοῦς φωτισμένος καὶ θέλησις γερὴ εἶναι ὁ λόγος ἐνεργός, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐν πράξει. Ἡ φύσις ἔλα γονατίζει ἐνώπιον τοῦ ἐνεργοῦ λόγου καὶ ὁ τροχὸς τῆς τύχης τσακίζεται εἰς δύο.

Ἄς μὴν μακρολογῶμεν, κύριοι, εἰς τὴν μελέτην τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας, ἀλλ' ἄς προσπαθῶμεν ἀπὸ τὸ σῦμπαν τῆς ἱστορίας αὐτῆς νὰ κρίνωμεν τὴν σημασίαν της, τὴν ἐνέργειάν της εἰς τὴν πλάσιν καὶ ποία ἡ ἀκοίμητος πρόνοια τοῦ Θεοῦ καὶ εἰς τὰ συμβάντα τῶν προγόνων μας.

Κύριοι! ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ ἱστορία ὁμοιάζει ὡς μία ξεμυστήρευσις, ὡς ἀποκάλυψις τοῦ νοῦς. Καθὼς ὁ χριστιανισμὸς ἐστάθη καὶ εἶναι μία ἀποκάλυψις τῆς ψυχῆς ὅλης, καὶ ἡ πρώτη προσεταίμαζε τὴν δευτέραν καὶ οἰκοδομοῦσε τὸν θρόνον της. Ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων, αὐτὸ τὸ ἄνθος τῆς Ἑλληνικῆς συνειδήσεως, οἱ πρῶτοι ἄγιοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ὅλοι προκατηχημένοι ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν μάθησιν. Ἡ ἀρχαία Ρώμη μαθήτρια τῆς Ἑλλάδος. Τὰ νεώτερα κράτη καὶ ἔθνη δοξασμένα χάριν τῆς Ἑλληνικῆς μαθήσεως ἐπικυρόνουν τὸν λόγον μου.

Σὰς ἀνέρις, κύριοι, τὸν χριστιανισμὸν καὶ ἠξεύρετε ποῦ ἔφθασα; Ἐφθασα εἰς τὸν Καπετὰν Πέτρον κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν ποὺ σὰς εἶχα δώσει. Ἐφθασα εἰς τὰς πλέον λαμπρὰς ἡμέρας τοῦ χριστιανισμοῦ, ὅταν, ὅχι μὲ γυναικωκλάματα ἢ μὲ δεήσεις βαρύνει ἄνθρωπος τὸν Θεόν, ἀλλὰ μὲ τὴν ρωμαίαν ἀνοικτὴν, βάνοντας εἰς ἐνέργειαν τὰς δυνάμεις ποὺ τοῦ ἔδωσαν ὁ Πλάστης. Μὲ τὴν ρωμαίαν ἀνοικτὴν προστατεύει τὴν γῆν ποὺ τὸν ἐγέννησε, δοξάζεται αὐτὸς καὶ δοξολογεῖ τὴν φύλιν του.

Ἐλα νὰ γένεις στύλος τῆς ἰδίας σου φυλῆς. Ποτὲ ἀστραπὴ τοῦ οὐρανοῦ δὲν ἐχύθη μὲ τόσῃ ταχύτητι, ὅσον ἡ φωνὴ αὐτῆ τοῦ Θεσσαλοῦ ἀνδρὸς ἐχύθη καὶ ἐκαψε τὰς ψυχὰς τῶν χριστιανῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ προύμια τοῦ 19ου αἰῶνος. Δύο μεγάλα ἀνδραγαθήματα ἐπὶ χριστιανισμοῦ ἐτίμησαν τὸν κόσμον. Τὸ ἓνα τῆς Δύσεως, τὸ ἄλλο τῆς Ανατολῆς. Ἄς ἔχει ἡ Ἀνατολὴ τὴν δόξαν, κατὰ τὸ ἔθιμον τῆς φωνῆς μας. Ἀρέσει, κύριοι, εὐχαριστεῖ ἡ δόξα τῶν ἀρμάτων· ἀλλ' ἐκεῖνα τὰ ἔργματα εἶναι ἀξιαγάπητα, ποὺ ἔρχονται εἰς βοήθειαν ἀγίας, ὁσίας καὶ κοινωνικῆς ιδέας. Τὸ ἀνδραγαθίημα τῆς Δύσεως εἶναι ἡ ἐκστρατεία τῶν σταυροφοριῶν. Ἦτον εὐμορφος καὶ ὁσιος ὁ σκοπὸς τῆς ἐκστρατείας αὐτῆς, ἡ ἀπολύτρωσις, ἡ ἐλευθέρωσις τῆς γῆς, τὴν ὁποίαν ἐπάτησε εἰς τὰ ζῶντα τοῦ ὁ Θεὸς ἀντιπρόσωπος τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνου συνειδήσεως. Εἶναι καιροί, ποὺ ἔχουν ἓνα τύπον ξεχωριστὸν ἱστορικόν. Ἄλλης ἐποχῆς ἀνθρώποι δὲν τὸν ἐννοοῦν ἢ τὸν παραμορφοῦν εἰς τὴν κρίσιν τους. Δὲν ἀκούσατε, κύριοι, ποτὲ εἰς τὰ σταυροδρόμια τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, τὴν λύραν τῶν τυφλῶν, ὅταν διηγεῖται ὁ τυφλὸς ψάλτης τὰ λόγια τοῦ Μάρκου εἰς τοὺς συντρόφους του:

Ὅσοι ἀγαπᾶτε τὸν Χριστὸν καὶ
εἰσθε βαπτισμένοι,
βάλετε χερί στὸ σπαθί, ποιήετε
μὴν ἀδειάσετε.

Νομίζω, κύριοι, ὅτι ὡς ἄνδρες συναισθανόμενοι καὶ ἀκροαζόμενοι τὴν φωνὴν τοῦ μακαρίτου στρατηγοῦ σας εἰσθε καὶ οἱ ἀρμόδιοι νὰ ἐκτιμῆσετε πρεπόντως τὸ κάλλος, τὸ ὅσιον τοῦ θρησκευτικοῦ πνεύματος τῶν πρώτων σταυροφόρων τῆς Δύσεως. Λάβετε ἰδέαν τινὰ τοῦ καιροῦ τῶν σταυροφοριῶν ἀπὸ τὸ ἀκόλουθον περιστατικόν. Φαντασθῆτε τοὺς σταυροφόρους εἰς τὸν Νάον τοῦ Ἀ-

γίου Γάβρου. Ήσαν ἄνδρες σιδεροφόροι καὶ ἀρεσμανεῖς. Βλέπατέ τους νὰ προσφέρουν διάδημα χρυσὸ εἰς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον τῆς ἐκστρατείας τὸν Γοδεφρείδον. Στρατηγοί, φίλοι καὶ σύντροφοι, τοὺς εἶπε, δέχομαι τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ δὲν θὰ φορέσω ποτὲ χρυσὴ κορόνα ἐκεῖ καὶ ὁ Σωτήρης τοῦ κόσμου ἐρόρεσε ἀκάνθινον στέφανον. Καὶ οὕτως λέγοντας ἐναπόθεσε σκῆπτρο καὶ διάδημα εἰς τὸ Ἅγιον Βῆμα τοῦ Ναοῦ.

Τὸ ἄλλο ἀνδραγάθημα τῆς Ἀνατολῆς, ἢ μᾶλλον τῆς Ἑλλάδος, εἶναι αὐτὸ τὸ ὅποιον ἔπραξαν οἱ γεροντότεροι τοῦ καιροῦ μας καὶ οἱ νεώτεροι εἶδαν ἢ ἤκουσαν ἀπὸ τὰ χεῖλη σας.

Μὲ ποίους λόγους νὰ ὑμνήσω, κύριοι, τὸ αἰμνέστον κίνημα; Ἀλλὰ ὁ ἔπαινός μου ἐνώπιόν σας, ἐν τῷ μέσῳ μιᾶς Ἑλληνικῆς ἀμνηστίας, ἴσως φανεῖ ὑποπτος καὶ θέλω νὰ ἀποφύγω καὶ τὸν πρκαμικρὸν ἀέρα καλακείας καὶ βούλομαι νὰ θέσω μίαν ὑπόθεσιν, νὰ εἰπῶ ὑποθετικὸν λόγον μελ- λούσης γνώμης μεταγενεστέρου ἀνδρὸς πολιτικοῦ ἢ συγγραφέως, ὥστε ἀκινδύνως μετέπειτα, κατὰ τὴν προσδοκίαν μου, νὰ εὕρω τὴν ἀληθινὴν οὕτως εἰπεῖν ἀλήθειαν. Ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι δύναται νὰ εὕρεθῇ εἰς τὴν διαδοχὴν τῶν αἰώνων πολιτικῶς ἢ συγγραφέως τις, ἐγκωμιαστὴς τοῦ καιροῦ τῆς δουλοσύνης, ποὺ νὰ ζωγραφίζει μὲ εὐμερῶς χρώματα τὸν πατριαρχικὸν βίον τῶν πασάδων καὶ τῶν ἀγάδων. Μὴ θαυμάζετε, κύριοι, εἰς τὴν ὑπόθεσίν μου. Ἡ ἐποχὴ μας εἶδε ἀπολαυστάς συγ- γραφεῖς τοῦ Κασιλῖνα καὶ τοῦ Ρομπεσπιέρου. Εἰς αὐτὸν τὸν πανηγυριστὴν λοιπὸν τοῦ καλοῦ καιροῦ τῆς δουλοσύνης καὶ τῶν μπέτδων καὶ τῶν ἀγάδων, πανηγυριστὴν βουλόμενον ν' ἀδυνατίσει τὴν δικαιοσύνην τοῦ ἀγῶνος, ἀποκρίνομαι καὶ λέγω: «Τῶν συγχρόνων τὰ ἔργα τὰ βλέπει ὁ σύγχρονος καὶ τὰ δικάζει, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκτίμησιν ἔργων προγενεστέρων ἔχουμεν καὶ τὴν γνώμην τῶν ἐξόχων καὶ σοφωτέρων ἀνδρῶν τοῦ καιροῦ ἐκείνου». Ποία ἐστὶν ἡ λοιπὸν ἢ γνώμη τῶν φημιστῶν ἀνδρῶν τῆς Εὐρώπης διὰ τὸ κίνημα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς;

Ἄνδρες τοῦ πολέμου, ἄνδρες τῶν γραμμάτων, λαοὶ καὶ ἡγεμόνες ἐχειροκρότησαν τοὺς ἄθλους καὶ τὰ ἔθλα τοῦ ἀγῶνος. Σᾶς λέγω καὶ ὀνόματα ἀθάνατα τῶν φίλων ἀνδρῶν, τὸ ὄνομα τοῦ Σατω- βριάντ, τοῦ Μαρτινιάκ, τοῦ Βιλμαίν, τοῦ δουκὸς Βρυλλίου, τοῦ Γκυζώ, τὸ ὄνομα τοῦ Ἐρσλίνκ, τοῦ Μπάϊρον, τοῦ Κάννιγκ. Ἄλλοι ἐξ αὐτῶν, κύριοι, κοιμοῦνται τώρα ὑπὸν θανάτου, ἄλλοι εἰς τὰς πατρικὰς τῶν οἰκίας ζοῦν τὰ ἄχαρὰ γηρατεῖα καὶ ἄλλοι τιμνεύουν ἐνδόξως ἀκόμη τὸ σκᾶ- φος τῆς πατρίδος τῶν. Εἶθε καὶ ὅσοι τῶν εἰρημένων ἀναπαύονται εἰς τὰς σκηνὰς τῶν δικαίων καὶ ὅσοι ἀναπνέουν, ὡς ἡμεῖς, τὸν ἀέρα τοῦ κόσμου, εἶθε, ἂν λάβουν ποτὲ εἶδῃσιν τῆς φωνῆς μου, τὴν ὁποίαν ἐγὼ δανείζομαι ἀπὸ τὴν καρδίαν σας, εἶθε τὴν φωνὴν μας αὐτὴν νὰ τὴν κρίνουν ὡς πλῆρωμα καὶ ὡς ἀμοιβὴν τῶν προσπαθειῶν τους διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἀναγέννησιν, δίδοντάς τους ἡμεῖς μὲ τὰ λόγια μας φανερά δακρύματ' αἰσθημάτων τῆς ἀνθρωπότητος, τῆς εὐ- γνωμοσύνης. Δὲν εἶναι εὐλογον σάχα, κύριοι, μὲ τὰ εἰρημένα ἐπίσημα ὀνόματα, νὰ σμίξω καὶ τὸ ὄνομα ἑνὸς, ὁ ὅποιος, ἂν καὶ Ἕλληρ κατὰ τὴν γέννησίν του, ἢ Εὐρώπῃ τὸν θέλει ἰδικόν της καὶ περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ ὁποίου διὰ τὴν Ἑλληνικὴν πατρίδα δὲν ἀμφιβόλλει βεβαίως Ἑλληνικὸν ἀκροα- τήριον, τὸ ὄνομα ἑνὸς τῶν ἐξόχων διπλωματῶν τοῦ Συμβουλίου τῆς Βιέννης; Ἀπὸ μίαν ἑδραν, κύριοι, τῆς Νομικῆς Σχολῆς τῶν Παρισίων, κατὰ τὰ 1839, ἀπὸ τὸν καθηγητὴν Ρουαγὲ Κολλάρ, ἤκουσα νὰ ἐπαινεῖται ὁ Κυβερνήτης, ὡς ὁ τιμιότατος τῶν διπλωματῶν τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν ἱστορικὴν σύνοδον τοῦ 1814.

Διατί, κύριοι, νὰ μὴν σᾶς ἀναφέρω καὶ τί εἶδα εἰς τὸ Windsor, εἰς τὸ περίφημον βασιλικὸν παλάτι τῶν Ἀγγλῶν ἡγεμόνων; Μεταξὺ τῶν ἄλλων θαυμάτων τοῦ παλατίου ἐκείνου ὑπάρχει καὶ μία σάλα πατόκορφα ἱστορημένη ἀπὸ τὰς ζωγραφιὰς τῶν προσώπων τῶν περιβοήτων ἀνδρῶν, βα- σιλέων καὶ μῆ, τῶν περιβοήτων ἀνδρῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἐκείνης Συνόδου. Τῇ ἀληθείᾳ, καθὼς ἐμ- βῆκα εἰς τὴν μεγάλωτάτην σάλαν ἐκείνην, ἔπασα εἰς μεγάλην ξενούραν. Πλὴν μετὰ τῶν εἰκόνων τῶν δοξασμένων ἀνδρῶν εἶδα καὶ τὴν εἰκόνα ἑνός, εἰς τὸ γελοῦμενο πρόσωπο τοῦ ὁποίου, Ἕλλη- νικοὶ ὀφθαλμοὶ ἠδύναντο νὰ ἀναπαυθῶσι μὲ εὐχαρίστησιν καὶ τέρψιν, καὶ μὲ τὴν ὁποίαν εἰκόνα ἐδύ- νομουν νὰ δώσω καὶ νὰ πάρω ὁμιλίαν.

Συμμορφούμενος, κύριοι, μὲ τὸ πνεῦμα τῶν κυρίων βουλευτῶν καὶ γερουσιαστῶν κατὰ τὰς βουλευτικὰς τῶν συζητήσεις ἀνέφερα καὶ ἐγὼ τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου πηδαλιούχου τῆς Ἐπικρατείας, τὸν ἀνέφερα μὲ τὴν πρέπουσαν πολιτικὴν ἀπάθειαν, τύσον συνάδουσιν μὲ τὸ γενικὸν συμφέρον τῆς Κοινότητος. Ὁ τροχὸς τοῦ καιροῦ τρέχει βίαιος, τὸ ἀμάξι τῆς Ἑλληνικῆς μοίρας τρέχει μὲ ἀνε- πίστευτην ταχύτητα, ταλμῶ εἰπεῖν μὲ τὴν ταχύτητα τῆς ἀκτίνος τῶν ἀστέρων. Διὰ νὰ μὴν πέ-

σομεν ἀπὸ τὸ ἀμάξ: αὐτό, διὰ νὰ στεκώμεθα ὀρθοί, πρέπει νὰ κοιτάζωμεν τὰ ἔμπρός, ὄχι τὰ ὀπίσω. Ἢμέθεα εἰς τὸ φρύδι μεγάλων συμβάντων, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀνταγωνισμοῦ, τοῦ πλούτου, τῆς δυνάμεως τῶν μεγάλων Ἐπικρατειῶν Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς. Εὐζωνοί, ἰσχυροὶ καὶ μεγαλόψυχοι ἄνδρες, στεφανώνονται μόνον εἰς τὸ πολυῖδρυτον στάδιον τῆς Ἐλευθερίας. Ἀλλὰ τὸ μυστικὸν τῆς δυνάμεως καὶ τῆς νίκης εἶναι ἡ φιλότις, ἡ ὑμοφροσύνη μετὰ τῶν συντρόφων πολεμιστῶν καὶ ἡ ἀκοίμητη μελέτη τῶν συμφερόντων τοῦ Κράτους.

Ἰστορήσα, κύριοι ἀκροαταί, χάριν ὑποφίας ματαγενεστέρων λαιδουριῶν, τὸ μεγάλο φρόνημα τῶν ἔθνων ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀποδώσαμεν καὶ τὰ ὀφειλόμενα εὐχαριστήρια εἰς τοὺς καλοθελητὰς τοῦ ἔθνους μας. Πρὸς τούτοις τώρα σᾶς λέγω ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι, ποὺ ἐφιλοφρόνησαν τόσον ὑπὲρ ἡμῶν εἰς τὴν κρίσιν τους, ἦτον ἀνεπίληπτοι δικασταί μας. Λαοὶ δοκιμασμένοι εἰς πόλεμον καὶ εἰς εἰρήνην, ἔξοχοι εἰς ἐπιστήμας καὶ εἰς τέχνας, πλούσιοι ἀπὸ τῆς εὐτυχίας τοῦ ἐμπορίου, εἰδήμονες τῆς ἀρετῆς των, εἰδήμονες τῶν ἁμαρτημάτων τους, ἐπειδὴ οὔτε αὐτοὶ οἱ λαοὶ καὶ τὰ βασίλεια καυχοῦνται ἄνευ ἁμαρτήματος, ἀλλ' ἀθλητῆς, ποὺ ἔχει συνείδησιν τῆς ἀρετῆς του καὶ τῆς ἐλλείψεώς του, ἔφθασε πλὴν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς φρονήσεως. Πόσον λοιπόν, κύριοι, πρέπει νὰ ἐπαινεῖται τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, ἀφοῦ ἐκεῖνοι ποὺ τὸ ἐπαίνεσαν καὶ τὸ ἐβοήθησαν εἶναι αὐτοὶ οἱ ἴδιοι τόσον ἕξιοι θαυμασμοῦ καὶ ἐπαίνου!

Τελειώνοντας ὅσα εἶχα νὰ σᾶς εἰπῶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ὑποπτέομαι μίαν κατηγορίαν, τὴν ἥποίαν δύνασθε νὰ μὲ κάμπετε. Πῶς ἄρχισες; νὰ μοῦ εἰπῇτε. Ἄρχισες νὰ μᾶς ὁμιλεῖς περὶ τοῦ τόπου τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἀφοῦ ὀλίγα, ὀλιγότατα μᾶς εἶπες δι' αὐτὴ τὸ ἀντικείμενον, ἔπεςες εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ Ἑλλήνος. Ἀπαντῶ: — "Ἄν ἐγώ, κύριοι ἀκροαταί, εἶχα χάριν διηγηματικὴν νὰ σᾶς παραστήσω ὅσα εἶδα ἢ ἀκουσα εἰς τὰ σοφὰ ἔθνη, βεβαίως τὸ ἡμερόνυχτο θὰ στέκεσθε ἀκροαζόμενοι τὰ λόγια μου. Καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἀκουσα ἀξιότιμον καθηγητὴν, τὸν ἀκουσα ἐξηγητὴν ἑνὸς βιβλίου, τοῦ ὁποίου βιβλίου ἡ ἰδέα ἦτον ἡ ἀκόλουθος: Ὅτι ὁ κόσμος, ἡ γῆ, εἶναι ὡς ἓνα σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ σώματος αὐτοῦ εἶναι ἡ ἀνθρωπότης, ὁ ἄνθρωπος. Ὅμιλώντας σας λοιπόν διὰ τὸν ἄνθρωπον, διὰ αὐτὴν τὴν ψυχὴν τῆς γῆς, σᾶς ὁμιλοῦσα διὰ τὸν τόπον, ὁ ὁποῖος μορφώνεται κατὰ τὴν ψυχὴν τὴν ὁποίαν ἔχει, δηλαδὴ κατὰ τὸ ἰδίωμα τοῦ κατοικοῦ του. Δὲν μετανῶ, λοιπόν, ἂν δὲν ἐφύλαζα μὲ ἀκρίβειαν τὸ θέμα μου καὶ ἀνακαταλαλιόμην τὰ λεχθέντα.

Ἡ γῆ, εἶπαμεν, εἶναι ἓνας πλανήτης τοῦ οὐρανοῦ. Ὅπως βλέπομεν ἡμεῖς Σελήνην καὶ Δία καὶ Ἑρμῆν, βλέπουν καὶ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι πλανῆτες. Αὐτὴ ἡ γῆ κεῖται σχεδὸν ὡς καταμεσῆς τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος καὶ δύναται νὰ θεωρηθεῖ ὡς ἡ εὐκράτος ζώνη τῶν πλανητῶν. Ὁ Ἑρμῆς φλέγεται ἀπὸ τὸν Ἥλιον καὶ ὁ πλανήτης ποὺ ἔχει ὄνομα ἀπὸ τὸν εὐρετὴν του, τὸν Ἑρσελ, εἶναι ὁ βορειότατος παγωμένος μας συνοδοιπόρος.

Ἡ καλουμένη Ἑλλάς εἶναι εἰς τὴν πλέον εὐτυχισμένην θέσιν τῆς εὐκράτους ζώνης τοῦ πλανῆτου τῆς, ἐπιδεκτικὴ πάσης καλλιεργείας, παντὸς φυτοῦ καὶ ἐξαιρέτως διατεθειμένη νὰ γεννᾷ τὸν ἄνθρωπον αὐτόν, τὸν σκηπτροῦχον τῆς φύσεως.

Ἡ θέλησις, εἶπαμεν, καὶ ἡ ἐλευθερία, ἐν ἐνὶ ῥήματι ὁ λόγος ἐνεργός, ὑψώνουν ἄτομα καὶ ἔθνη καὶ τὸ ἀντίστροφο τὰ ταπεινώνει. Ἡ γαλήνη, ἡ ἀσφάλεια, ἡ εὐτυχία, τὰ δένδρα τοῦ βουνοῦ καὶ οἱ ἀνθισμένοι κάμποι ἑνὸς τόπου, μαρτυροῦν τὴν γαλήνην, τὸ ὅσιον, τὸ δίκαιον, τὸν ἠθικὸν θησαυρὸν τέλος τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, κατοικοῦ τοῦ τόπου. Ἡ φύσις, ἡ ὕλη συμμορφώνεται μὲ τὸν κύριόν της. Δὲν εἶναι οἱ λόγοι μου αὐτοὶ ἐπιχειρήματα πρὸς ἡδονὴν τῶν φίλων μου, ἀλλ' εἶναι ἡ σοβαρὴ ἀλήθεια. Διότι, μὲ τί συνδέεται πρὸ πάντων ἡ εὐτυχία ἑνὸς τόπου; Μὲ τὴν ἀπόλαυσιν, μὲ τὴν χρῆσιν τῆς ἰδιοκτησίας καὶ μὲ τὴν ἴσην διανομὴν ἧσον ἔνεστι τῆς ἰδιοκτησίας αὐτῆς μετὰ τῶν πολιτῶν. Ὁ ἄνθρωπος τότε εἶναι τωόντι τέλειος ἄνθρωπος, ὅταν εἶναι ἰδιοκτήτης. Διότι ἀποκτᾷ τὴν κυριότητα τῆς κτίσεως, προσὸν ποὺ τοῦ χαρίζει ὁ ὀρθὸς λόγος. Ἄν δὲν ὀρίζεις τὴν ὕλην σὲ ὀρίζεις καὶ γίνεσαι ὑπῆκοος καὶ δοῦλος της. Ἀλλὰ τὰ ἀγαθὰ τῆς ἰδιοκτησίας, ἡ χρῆσις της, ἡ ἀσφάλειά της, ἡ μετάβασίς της ἀπὸ τὴν οἰκογενειάρχην εἰς τοὺς διαδόχους του, πῶς καὶ πόθεν τελειοποιοῦνται; Ἀπὸ τοὺς καλοὺς νόμους. Καὶ ποῖος κάμνει τοὺς καλοὺς νόμους; Ὁ νομοθέτης, ἓνας ἢ πολλοί, τὰ νομοθετικὰ σώματα τουτέστι. Ἰδού, κύριοι, ποὺ καταντοῦμεν, χωρὶς νὰ τὸ ζητοῦμεν, εἰς τὴν ψυχὴν, εἰς τὴν σοφίαν τῆς ψυχῆς τοῦ νομοθέτου, εἰς τὴν ἀρετὴν τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων.

Δὲν δύναμαι, κύριοι, νὰ τελειώσω τὴν παράδοσιν καλύτερα παρὰ μὲ λόγους τινὰς ἀνδρὸς ἐνδόξου, συγχρόνου τῶν πατέρων μας, μὲ ὀλίγους λόγους τοῦ Ἀμερικανοῦ Βάσιγκτων. Ἐκτιμῶ, κύριοι, τὴν ἀξίαν τῶν ἀκροατῶν μου καὶ μὲ σκοπὸν βούλομαι νὰ σᾶς ἀναφέρω λόγια ἀνδρός, τοῦ ὁποίου τὰ ἔργα ἔχουν τόσῃ ἀναλογίαν μὲ τὰ ἔργα ἀνδρῶν τῆς ἡμέρας μας καὶ τοῦ γένους μας. Ὅθεν τοιοῦτοτρόπως οἱ λόγοι τοῦ Ἀμερικανοῦ ἔρχονται βεβαίως καὶ πλέον εὐληπτοὶ καὶ σεμνότεροι καὶ σεβασμιότεροι εἰς φιλήκοον ἀκροατήριον.

Ὁ στρατηγὸς Βάσιγκτων, κύριοι, θεμελιωτὴς τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτεύματος τῆς πατρίδος του, ἦτον ἀνὴρ ἀπλὸς εἰς τὰ ἥθη του, μέτριος εἰς τὰς γνώσεις του, ἀλλὰ γενναῖος ἄνθρωπος, πατριώτης καὶ χριστιανός. Μεταγλωττίζω πιστῶς τοὺς λόγους, ποὺ εἶπε κατὰ τὴν ἐναρξίν τῶν νομοθετικῶν ἐργασιῶν τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους του, ὡς Κυβερνήτης τῆς πρώτης Διοικήσεως τῶν Ὁμοσπόνδων Ἐπαρχιῶν τῆς Ἀμερικῆς :

« Ἡ μεγάλη σας ἐξουσία, κύριοι ἀντιπρόσωποι, ἡ νομοθετικὴ σας ἐξουσία, ὅθεν καὶ ἡ μεγάλη σας εὐθύνη, μὲ βεβαιώνουν, ὅτι ποτὲ προλήψεις ἐπαρχιακαί, πνεῦμα ρηχό, φατρίες καὶ προσωπικότητες δὲν θὰ σᾶς ἀποτρέψουν ἀπὸ τὴν ἀμερόληπτον καὶ ἀσκνον ἐπαγρύπνησιν ἐπὶ τοῦ γανικοῦ συμφέροντος ὅλων τῶν κοινωτήτων. Οἱ σοβαροὶ τίτλοι τῆς ἀποστολῆς σας μὲ βεβαιώνουν, ὅτι ἡ πολιτικὴ σας θὰ εἶναι θεμελιωμένη εἰς τὰ καθαρὰ καὶ αἰώνια ἀξιώματα τῆς ἠθικῆς τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου, ὅτι θὰ καθιερώσετε τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐλευθέρας Κυβερνήσεως, ὡς πρὸς ἄλλας μὴ ἐλευθέρας, πλησιάζοντας τὸ εἶδος τῆς κυβερνήσεώς μας μὲ τὰ ἀναγκαῖα προσόντα, διὰ νὰ γίνει κυβέρνησις ἀγαπητὴ εἰς τοὺς πολίτας, σεβαστὴ εἰς τοὺς ξένους. Οἱ ἐλπίδες μου, κύριοι ἀντιπρόσωποι, διὰ τὸ μέλλον μιᾶς πατρίδος, τὴν ὁποίαν ὑπεραγαπῶ, ἀνοίγουν τὴν καρδίαν μου, εἰς τὴν πλέον τρυφερὰν συγκίνησιν τῆς χαρᾶς, ἐπειδὴ εἶναι μία ἀλήθεια μαρτυρημένη ἀπὸ τὴν δοκιμὴν τῶν αἰώνων, ὅτι σώζεται εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς φύσεως δεσμὸς ἀδιάλυτος μεταξὺ ἀρετῆς καὶ εὐτυχίας μεταξὺ τοῦ καθήκοντος καὶ τοῦ ἀληθοῦς συμφέροντος, μεταξὺ τῆς διαγωγῆς λαοῦ τιμίου καὶ γενναίου καὶ τῆς δημοσίας εὐτυχίας του καὶ λαμπρότητος.

» Ἀς ἐνθυμηθοῦμε ὅτι ποτὲ ὁ Ὑψίστος δὲν βλέπει μὲ ὀφθαλμὸν εὐμενῇ ἔθνος ποὺ καταπατεῖ τοὺς νόμους τῆς τάξεως καὶ τῆς δικαιοσύνης, τοὺς ὁποίους αὐτὸς ὁ Θεὸς καθιέρωσε. Ἀς ἐνθυμηθοῦμε, τέλος, ὅτι πρέπει νὰ φυλάξωμεν εἰς ὅλην του τὴν λάμψιν τὸ πῦρ τῆς Ἐλευθερίας καὶ ὅτι εἴμεθα ὑπόλογοι τῆς ὑπάρξεως ἐλευθέρων θεσμοθεσιῶν ἐνώπιον τῆς Ἀμερικῆς καὶ τοῦ κόσμου ὅλου.

Ὅσα λέγει ὁ ἐνδοξὸς πρωταγωνιστὴς τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἀμερικανῶν ταιριάζουν εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς ἄλλα ἔθνη. Ἀλλ' ἡ τελευταία περίοδος μᾶς ἀποβλέπει πολὺ καὶ ἀλλάξετε τὴν λέξιν Ἀμερικὴ εἰς τὴν λέξιν Ἀνατολήν καὶ θέλει εὐρῆτε τὸ πλήρωμα τῆς ὁμοιότητος.

**

Ἐδῶ τελειώνει ἡ παράδοσις τῶν ὅσων εἶχα νὰ σᾶς εἰπῶ περὶ πατρίδος, ὡς πρὸς τὴν ἐποψίν τοῦ τόπου. Δώσετέ με τώρα ὀλίγην ἄδειαν, παρακαλῶ, νὰ ἀνακεφαλαιώσω τὰ πάντα ἀπ' ἀρχῆς. Ἀρχίσαμεν λέγοντες, ὅτι τὸ κύριον θέμα τῆς μελέτης μας εἶναι ἡ βουλευτικὴ εὐγλωττία, οἱ λόγοι τῶν ἐνδόξων ρητόρων, τὸ κάλλος τῆς τέχνης των. Πρὸς δὲ ἐντονότεραν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ μας εἶπαμεν, ὅτι θὰ ἐκθέσωμεν τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τῶν κοινωσιῶν καὶ τῆς Κυβερνήσεως καὶ πρὸ πάντων τῆς Συνταγματικῆς Κυβερνήσεως.

Ὅταν, κύριοι ἀκροαταί, οἱ προφῆται τῆς Ἰουδαίας, ἐλεγχαν ἢ δικαιολογοῦσαν τὰ ἔργα τῆς ἐκλεκτῆς φυλῆς, ποῖον τύπον εἶχαν εἰς τὸν νοῦν των, δυνάμει τῆς παραβολῆς τοῦ ὁποίου, μὲ τὰ ἔργα τῶν συμπολιτῶν των, ἐδίκαζαν ἁμαρτίαν καὶ ἀρετὴν : Ὁ τύπος ἦτον οἱ νόμοι τοῦ Θεοῦ παραδομένοι εἰς τὸν Μωϋσέα. Τοιοῦτοτρόπως καὶ ἡμεῖς, διὰ νὰ κρίνωμεν τὰς ἐλλείψεις ἢ τὸ κάλλος τῶν ρητόρων, πρέπει νὰ γνωρίζωμεν τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, τὸ θετικὸν καὶ τὸ θεῖον δίκαιον. Ἐθέσαμεν κύριοι, ὡς πρόθυρα τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης δύο μεγάλα ἀντικείμενα, τὴν γνῶσιν τῆς ἐποχῆς μας καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ τόπου μας, τῆς διπλῆς μας πατρίδος, ὡς ἐξηγήθημεν. Χάριν αὐτῆς τῆς μελέτης τοῦ κειροῦ καὶ τοῦ τόπου γνωρίζομεν ἕως ποῦ ἔφθασεν εἰς τὰς ἡμέρας μας ὁ πολιτισμὸς τῶν κοινωσιῶν. Πραγματογνώμονες, οὕτως εἰπεῖν, τῆς γῆς καὶ τῆς ὥρας, εὐκολυνόμεθα τὰ μέγιστα καὶ εἰς τὴν εὐτυχὴ ἐφαρμογὴν τῶν μεγάλων ἐπιστημονικῶν ἀληθειῶν. Εἰς τὴν παράδοσίν μας περὶ τῆς γνώσεως τοῦ κειροῦ μας, τῆς ἐποχῆς μας, ἐπαχραστήσαμεν ὅτι ἡ ἀδελφότης βασιλεύει εἰς τὸν ἠθικὸν κόσμον ὡς τύπος ἀγαθὸς τοῦ καλοῦ, ἡ ἱσονομία εἰς τὸν πολιτικὸν κό-

σμων ὡς τύπος ἀγαθὸς τοῦ δικαίου. Ἀποδώσαμεν καὶ εἰς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν τῶν Ἀθηναίων τὰ ὀφειλόμενα εὐχαριστήρια, διότι ἀπὸ τὰ σοφὰ πολιτικὰ συστήματα ἐπρόκρινε τὸ πολίτευμα, τὸ ὁποῖον συμβιβάζει ἐπιτυχέστερα τὸ ἔμφυτον μεγαλεῖο τοῦ ἀνθρώπου μετὰ τὴν ἀξίαν τοῦ πολίτου. Ἀκολουθῶς, κύριε, διαιρέσαμεν τὴν ὁμιλίαν μας περὶ τῆς πατρίδος μας κατὰ τὸ διάστημα, περὶ πατρίδος· τόπου, τὴν διαιρέσαμεν εἰς τρία μέρη :

1. Ἐθεωρήσαμεν τὴν γῆν ὅλην κατοικίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς αὐράνιον σῶμα· ἀνιφέραμεν τὴν σχέσιν τοῦ μετὰ τὸν πανόπτην ἥλιον.

2. Ἐθεωρήσαμεν τὴν Ἑλληνικὴν γῆν, ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς εἰς τὸν πλανήτην τῆς καὶ ὡς πρὸς τὰ φυσικὰ προσόντα αὐτῆς.

3. Ἰστορήσαμεν τὰ κυριότερα παλαιὰ καὶ νέα συμβάντα τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ ἐπροσπαθήσαμεν νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν φιλοσοφικὴν σημασίαν τῆς ἱστορίας τῶν προγόνων καὶ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Εἰς αὐτὸ τὸ τρίτο μέρος ἔχω νὰ σᾶς κάμω μερικὰς παρατηρήσεις, ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα ποὺ μετὰ ὁδήγησε καὶ ὡς πρὸς τὸν τρόπον μου.

Σᾶς ἐξέθεσα, τῇ ἀληθείᾳ, κύριοι, τὰ Ἑλληνικὰ συμβάντα, ἀλλὰ σᾶς ὁμολογῶ, ὅτι ἔστησα τὸ τηλεσκόπιόν κατὰ τὴν ὁρασίαν μου· πρὸς τοῦτοις καὶ τὸ ἀντικείμενον τοῦ θεάματος τῆς ὁράσεώς μας τὸ ἔστησα, ὅπως ἤθελα. Κυριευμένος καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὸν Ἑλληνισμόν τοῦ καιροῦ μου ἔκαμα ὅ,τι κάμουν ὅλοι. Καὶ τί κάμουν ὅλοι ; Καὶ ὅσοι τῶν Ἑλλήνων, κύριοι ἀκροαταί, ὅσοι τῶν Ἑλλήνων ἐπολέμησαν τὸν ἀλλόφυλον καὶ ὅσοι ἔπειτα συνατοί τους ἐπολέμησαν τοὺς ἐμφυλίους πολέμους, καὶ οἱ Κυβερνητικοὶ τοῦ Καποδιστρίου καὶ οἱ Ἀντικυβερνητικοὶ καὶ οἱ Σεπτεμβριανοὶ καὶ οἱ μὴ εἰδήμονες τότε τῆς Σεπτεμβριανῆς μεταβολῆς, ὅλοι λέγουσιν ὅτι λόγον καὶ ὑπογραμμὸν τῶν πράξεών των εἶχαν καὶ ἔχουν τὴν στερέωσιν τῆς πατρίδος καὶ τοῦ Κράτους. Καὶ ἐγὼ, κύριοι, τῆς γενικῆς συρμῆς ἀίχμαλτος, ἠθέλησα διηγούμενος τὰ Ἑλληνικὰ συμβάντα νὰ παρατηρήσω πρὸ πάντων δυνάμει τίνος πνεύματος ἐστερεώθη καὶ ἐδοξάσθη ἡ Ἑλληνικὴ φυλὴ καὶ χάριν τίνων σφαλμάτων ἐδουλώθη καὶ ἀνδραποδίσθη. Σᾶς παρέστησα τὴν Ἑλλάδα, μετὰ τὰς δάφνας τῆς νίκης τοῦ Μαραθῶνος καὶ τῆς Σαλαμῖνος καὶ σᾶς σημείωσα τὸ διατί ἐνίκησε. Σᾶς ἔφερα τὴν Ἑλλάδα ἐνώπιόν σας καὶ μετὰ τὰς ἀλύτους αἰματωμένην. Εἶναι μία ἀλήθεια, κύριοι, τὴν ὁποίαν δὲν πρέπει ποτὲ νὰ ἀλησμονοῦμεν. Ὑπῆρξε, φαίνεται, ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Ἑλλὰς ἐφάνη τόπος πολὺ εὐρύχωρος διὰ τὰ τέκνα τῆς. Ὅθεν ἐπροσκάλεσε τοὺς Ῥωμαίους καὶ ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν, αἰῶνες πολλοὶ ἀραδιάζονται, ἀπὸ αὐτὴν τὴν ἀρχὴν ἡ Ἑλλὰς ἐγινε οἶκος ἀτιμίας, ἀνοικτὸς ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη καὶ εἰς ὅποιονδήποτε ὥραν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς καὶ εἰς ὅποιονδήποτε ἀναβάτην. Ἀλλὰ κατὰ τὸ 1821, ὁ οἶκος τῆς ἀτιμίας ἐλούσθη μετὰ αἵμα, ἐκαθαρίσθη μετὰ θυμιάματα καὶ ἐτελειοποιήθη ὡς Ναὸς μεγαλοπρεπής. Τὴν Ἐλευθερίαν καὶ τὴν Βασιλείαν, τὰς ὁποῖας, ὡς θεότητες, ὤλη ἡ φυλὴ ἡ Ἑλληνικὴ ἐνθρόνισε εἰς τὸν Ναόν, τῶν θεοτήτων αὐτῶν ἀνάγκη νὰ διατηρήσωμεν αἰώνως τὸ μεγαλεῖον, τὴν λαμπρότητα καὶ τὴν λατρείαν. Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς στοχασμοὺς κινούμενος ἤφερα καὶ ἐγὼ τὸν ταπεινὸν μου φόρον πρὸς στερέωσιν καὶ χάριν τοῦ Ναοῦ καὶ ὡς γνήσιον φόρον τὸν νομίζω, διότι εἶναι ἀνθυλόγημα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἀλλὰ, κύριοι, ἂν δὲν πρόσκρουσα τὴν ἀλήθειαν κατὰ τὴν παράδοσίν μου, δὲν ἄρνούμαι ὅτι ἡ ἐποψὶς μου ἦτον ἴσως στενὴ, περιορισμένη. Δὲν σᾶς παρέστησα πλήρη τὴν Ἑλλάδα. Τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν δύναται τις νὰ τὴν παρατηρήσει ὑπὸ ἀπείρους ἐπιψεῖς.

Δὲν σᾶς εὐχαριστοῦσε τάχα, κύριοι, ἂν σᾶς παρουσίαζα μίαν ἐκθεσιν πλεον γενικὴν καὶ ὅχι ἔργον τοῦ κοινουλίου μου, ἀλλ' ἐνὸς τῶν ἐπιστημοτέρων καθηγητῶν τῆς Εὐρώπης καὶ πόνημα ὅχι τυπωμένον καὶ τὸ ὁποῖον οὔτε μέλλει νὰ τυπωθῇ, καθόσον γνωρίζω, ἀλλὰ ποὺ τὸ ἔχω χειρόγραφον ἀπὸ τὴν ζῶσαν φωνὴν τοῦ καθηγητοῦ ; Μία ἀξιόλογη ἐκθεσις, τουτέστι, περὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀπὸ τὴν κύριον Ῥόσσην, εἰς τὸ μάθημα τοῦ τῆς ἱστορίας τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Μόνον μαθήματα τοῦ κυρίου Ῥόσσην, περὶ Πολιτικῆς Οἰκονομίας ἐτυπώθησαν, ὅχι καὶ τὸ μάθημα τῆς ἱστορίας τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Ἐλπίζω, κύριοι, ὅτι θὰ σᾶς εὐχαριστήσῃ. Ὅθεν ἐπιχειρίζομαι τὴν μεταγλώττισιν τοῦ χειρογράφου. Μὴ νομίζετε ὅτι μακραίνομεν ἀπὸ τὸ κέντρον μας καὶ ἀπὸ τὴν μελέτην τῆς κοινωνικῆς ἐπιστήμης τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου καταγινόμενοι εἰς τὴν μετάφρασιν αὐτῇ. Ὅσο φαίνεται ὅτι μακραίνομεν, πλησιάζομεν. Τὸ Σύνταγμα, κύριοι, δὲν εἶναι ἓνα προϊόν αὐτοφυές, ἄνευ πατρὸς καὶ μητρὸς. Εἶναι τὸ προϊόν ἐνὸς δένδρου. Ἡ εἰδησις τῶν προγενεστέρων μᾶς διδάσκει τὴν φύσιν τοῦ καρποῦ. Ποῦ ἔχει τὰς ρίζας τοῦ δένδρου ; Ποῖοι ἀνεμοὶ

τοῦ βουνοῦ ταραζοῦντές το τὸ ἐπτοίχειουσιν ; Ἡ μελέτη τῆς ἱστορίας μᾶς προετοιμάζει καὶ χει-
ραγωγεῖ εἰς τὴν τελείαν ἀπόλαυσιν τῆς γνώσεως τοῦ κυβερνητικοῦ ὀργανισμοῦ καὶ τοῦ συνταγματι-
κοῦ τύπου.

Διὰ ἕτερον λόγον ἀκόμη, μοῦ φαίνεται, δὲν ἀπομακρύνουμαι ἀπὸ τὸ σκαπούμενον. Σωστὰ σω-
στὰ ἐνώπιόν σας, κύριοι, συζητῶ δίκην μεγάλην, τὴν δίκην μεταξὺ παλαιοῦ καὶ νέου κόσμου καὶ
ὡς εἰσηγητῆς δὲν κάμνω ἄλλο παρὰ νὰ σᾶς παρουσιάξω ἔγγραφα καὶ μαρτυρίας, πρὸς φωτισμὸν
τῆς γνώμης τοῦ δικαστηρίου.

* *

Τὸ μάθημα τοῦ κυρίου Ρόσση παρὶ Ἑλλάδος ἀποτελεῖ μέρος τῆς ἱστορίας τοῦ τῆς Πολιτικῆς
Οἰκονομίας. Πλὴν ἀγκαλὰ καὶ μέρος ἐνὸς ὅλου τὸ τεμάχιον αὐτὸ εἶναι αὐθόπαρκτον, κάμνει σπίτι
μοναχό του, κατὰ τὴν γαλλικὴν φράσιν. Τὸ πράγμα ποῦ θὰ σᾶς εὐχαριστήσῃ εἰς τὸ μάθημα τοῦ
Ρόσση εἶναι ἡ ἔκρη ἀφέλεια. Ὁ τρόπος τοῦ γενικῶς εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ εἶναι ὡς μία ἀκτίνα
πελήνης, ποῦ φωτίζει ἓνα παραθαλάσσιον εἰς γαλήνην. Δὲν ὁμοιάζει τὸν ἥλιον τοῦ μεσημεριοῦ, κα-
θὼς εἶναι μερικὰ μαθήματα τοῦ Μισελέ. Οὕτε ὁμοιάζει τὸν Αερμινιέ, ἀκράτητος ποταμός, πλὴν
ποῦ σέρνει μαζί του πέτρες καὶ θολούρα. Ὁ τρόπος τοῦ κυρίου Ρόσση συγγενεῖε κάποτε μὲ τὴν ἀμέ-
λειαν τοῦ ὕφους, καὶ ἴσως ὁ κύριος Ρόσσης δὲν εἶναι ἀναμάρτητος, ἀλλ' ἡ ἐδρα τοῦ καθηγητοῦ
βιάζει εἰς τοῦτο. Ἀκατάπευστα ὑποχρεωμένους ὁ καθηγητῆς νὰ παραδίδει, δὲν ἔμπορεῖ νὰ κρατᾷ
αἰωνίως ταντωμένον τὸ δοξάρι του καὶ τὰ νεῦρα τῆς χορδῆς του συχνὰ χαλαρώνουνται.

Πρὸς πληροφάνειαν σας, κύριοι, σᾶς λέγω ὅτι τὸ μάθημα αὐτὸ τοῦ κυρίου Ρόσση ἐπαραδέθη
ὄχι εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν, ἀλλ' εἰς ἄλλο κατὰστημα ἐπιστημονικὸν καλούμενον Collège de France.
Οἱ καθηγηταὶ τοῦ Collège de France εἶναι ὡς οἱ ἀνώτατοι διευθύνται τοῦ πνεύματος εἰς φιλο-
λογικὰ ἀντικείμενα, πολιτικὰ καὶ φιλοσοφικά. Εἶναι μαθήματα κριτικῆς καὶ μεθόδου, ὄχι λεπτο-
μεροῦς παραδόσεως. Μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν συχνὰ εἶδα τὸν ἡγεμόνα Czarninski, εἶδα υἱὸς τοῦ
βασιλέως Φιλίππου καὶ τὸν νέον Ὑπουργὸν Salvanoli καὶ πολλοὺς ἐπιστήμους Ρώσους καὶ Ἀγ-
γλους. Συναζόμεθα 400 τόσοι ἀκροαταί. Συγχωρεῖται καὶ ἡ εἰσοδος εἰς τὰς κυρίας, ἐνῶ ἀπαγο-
ρεῖται εἰς αὐτὰς ἡ εἰσοδος εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν καὶ εἰς τὴν Σαρβόνα. Οἱ νέες ἤρχονταν μὲ ὅλην
τοὺς τὴν τρυαλέα, ὡς εἰς γάμον καὶ ἡ παράδοσις ἦτον μία πανήγυρις.

Ἀπὸ ποῖα πολιτισμένα ἔθνη τοῦ ἀρχαίου κόσμου δυνάμεθα νὰ πορισθοῦμεν γνώσεις ὀρθὰς περὶ
Πολιτικῆς Οἰκονομίας ; Ἡ Ἀφρικὴ καὶ ἡ Ἀσία δὲν ἀναπνεύουν τὴν ἐπιθυμίαν μας καὶ τὴν προσ-
πάθειάν μας. Περιοριζόμενοι εἰς τὴν Εὐρώπην θὰ ζητήσωμεν τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν ἀπὸ τὴν Ἑ-
τρουρίαν, ἀπὸ τὴν Αἰγυρίαν, ἀπὸ τὴν Γερμανικὴν φυλὴν ; Ματαίστετον. Ἀπὸ τὴν Σικελίαν ;
Ἀπὸ τὴν μεγάλην Ἑλλάδα ; Ἀλλ' αὐτὰ τὰ μέρη οὐσιωδῶς ἦσαν Ἑλλάς. Ἀπὸ τὴν Ρώμην ; Καὶ
ἡ Ρώμη ἦτον Ἑλλάς. Ἡ λογικὴ τάξις καὶ ἡ χρονολογία καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη, μᾶς δείχνουν ὡς
σημεῖον καὶ κέντρον μελέτης καὶ μαθήσεως τὴν Ἑλλάδα. Ἦμεῖς κύριοι, καὶ ὁ πολιτισμὸς μας τί
εἴμεθα ; Μεταξὺ ἡμῶν καὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου μέγα συμβᾶν συνέβη, μέγας χωρι-
σμὸς μᾶς χωρίζει. Ἡ διαφορὰ μας εἶναι ὅτι ἡμεῖς καταγόμεθα ἀπὸ τὸν χριστιανισμόν. Ἀλλὰ εἰς
τὴν θεμελίωσιν καὶ οἰκοδομὴν τοῦ χριστιανισμοῦ, τί ἐσυνήργησε ; Τίς μᾶς προετοίμασε ; Ἡ Ἑλλάς.
Ὅθεν καὶ ἀπὸ αὐτὴν καταγόμεθα. Τὸ Εὐαγγέλιον ἔφερε τὸ φῶς, ἀλλ' ἡ Ἑλλάς προετοίμασε τὸ
πνεῦμα νὰ τὸ δεχθεῖ. Ἐδούλευσε ἀρχύτερα τὸ χωράφι διὰ νὰ σπαρθεῖ τὸ γέννημα. Καὶ τὸ Ἑλ-
ληνικὸν γένος εἶχε θεῖαν ἀποστολὴν καὶ συνυπηρέτα ἀρχῆθεν τὰς βουλὰς τῆς θείας προνοίας. Ὁ Πλά-
των καὶ ὁ Ἀριστοτέλης προκατήχησαν τοὺς Ἁγίους Πατέρας. Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι θρησκεία τοῦ
πνεύματος καὶ ἀλλοίμονον εἰς ὅποιον θελήσει νὰ καθιερώσῃ τὴν ἀμάθειαν μὲ πρόφασιν χριστιανι-
σμοῦ ! Ἄς πλησιάζωμεν λοιπὸν εἰς τὴν κλασσικὴν γῆν τῶν Ἑλλήνων μὲ εὐγνωμοσύνην ψυχῆς
εὐαισθήτου.

Εἶναι πασίδηλον ὅτι ἡ Ἑλλάς περιῆλθε τὰ ὕψη τῶν μεγάλων ἰδεῶν καὶ στοχασμῶν. Ἀλλ'
ἐκατέβη τάχα καὶ εἰς τὰ ταπεινὰ πράγματα τῆς γῆς, εἰς τὸ λυσιβερῖσι τοῦ παζαριοῦ ; Ἡ Ἑλλάς
ἐγέννησε τὸν Περικλῆ, ἀμίμητον ρήτορα, τὸν Ἀριστοτέλην Σχολάρχην πάσης Σχολῆς τοῦ κόσμου,
καὶ τὸν Θουκυδίδην, ὁδηγὸν τῶν ὄσων θέλουν νὰ σκέπτονται καὶ νὰ εἶναι καρδιογνώσται τοῦ ἀν-
θρώπου.

Ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος δυνάμεθα νὰ πορισθῶμεν γνώσεις πολλὰς καὶ ὡς πρὸς τὴν ἔποψιν τὴν οἰκονομικὴν.

Ἄς παρατηρήσωμεν ἐν πρώτοις ὅτι ἡ Ἑλλάς περιεῖχε τοὺς ὅρους, φυσικοὺς καὶ ὕλικους (conditions), ἀρμεδίους πρὸς ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης. Διὰ νὰ βεβαιωθῶμεν ὅς ἐξετάσωμεν συντόμως :

- 1) Τὴν γῆν, τὸ γήπεδον τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ κλίμα της.
- 2) Τὸν σχηματισμὸν τοῦ τόπου.
- 3) Τὴν γεωγραφικὴν θέσιν της.
- 4) Τὴν φύσιν τῶν προϊόντων της.

Ἀπὸ τὴν εὐτυχισμένην συνδρομὴν τῶν τεσσάρων τούτων στοιχείων ἔπρεπε νὰ ὠφεληθεῖ ἑξάπαντος ὁ κάτοικος τῆς Ἑλληνικῆς γῆς.

Ἡ ἔκτασις τοῦ τόπου, τῆς καθ'αυτὴ Ἑλλάδος, ὅχι μεγάλη. Τὸ μῆκος του, ἀπὸ μεσημβρίαν εἰς ἄρκτον, λευγῶν 92. Τὸ μεγαλύτερον πλάτος του, ἀπὸ δύοσιν εἰς ἀνατολήν, 58 λευγῶν καὶ ἡ ἐπιφάνειά του 5139 λευγ. τετραγ. Ἀλλ' εἰς αὐτὸ τὸ στενὸν διάστημα πόση ποικιλία θέσεων, πόση ποικιλία θερμοκρασίας τῆς ἀτμοσφαίρας, κλίματος ἐν ἐνὶ λόγῳ !

Ὅταν ἀκουσα αὐτὴν τὴν παρατήρησιν τοῦ κυρίου Ρόσση, κατὰ τὸ 1839, μὲ τόσην συντομίαν, δύο λέξεις εἶπε, ὡς ἀκούετε, ἀναπλήρωσα τὰ λόγια τοῦ καθηγητοῦ καὶ τὴν ἐννοιάν του ἐνθυμούμενος τὴν προσφορὰν ὅπου ἔκαμην εἰς τὸν βασιλέα μία γερόντισσα τῆς Ἀράχυβας, ὅταν ἐπρωτοπῆγεν ἐκεῖ ἡ Α.Μ. Ἡ γερόντισσα τοῦ ἐπρόσφερε ἕνα ρόιδι, λέγοντάς του, ὅτι τοιοῦτοτρόπως νὰ εἶναι γεμάτο καὶ πηκτὸ τὸ βασίλειόν του. Τὸ χάρισμα τῆς γυναικὸς ἐξηγεῖ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν ιδέαν τοῦ καθηγητοῦ. Τὸ πολὺ εἰς τὸ ὀλίγο. Ἄνοιξε ἕνα ρόιδι καὶ μέτρα τὰ κλωνιά, ποὺ ἔχει μέσα. Ἐμαθα ἀπὸ τὸν κύριον Λαζαρεῖν τὸ περιστατικὸν τοῦτο τῆς γερόντισσας, εἶναι χρόνος ἑνδεκα.

Ὁ σχηματισμὸς τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι μόνον εὐτυχής, χάριν τῆς θαλάσσης, ἡ ὁποία τὴν περιστρέφει παντοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἀκροθαλάσσιά της, τσακισμένα εἰς τρόπον ὥστε νὰ προσφέρουν εἰς τὸν ποντοπόρον ναύτην καταφύγιον καὶ λιμένα. Εὐκολύνεται ἐξ αἰτίας αὐτῶν τῶν προσόντων τοῦ τόπου ἡ συγκοινωνία τῶν κατοίκων ἢ μᾶλλον εἰπεῖν γίνεσθαι αὐθορμήτως.

Ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἦτον καταμεσῆς τῶν τριῶν μερῶν τοῦ γνωστοῦ κόσμου. Ἐλάμβανε τὰς ἀκτίνας τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀφρικῆς καὶ Ἀσίας καὶ διὰ μέσου τῶν ἀποικιῶν της ἐσκορποῦσε καὶ αὐτὴ τὸν πολιτισμὸν της εἰς τὸν ἐπίλοιπον κόσμον.

Τὰ προϊόντα τῆς Ἑλλάδος ἐν γένει ἦσαν προϊόντα γῆς καλλιεργησίμου. Εἶχε ὁμως καὶ τόπαν βουνήσιον καὶ ἄγριον. Αὐτὰ τὰ προϊόντα δὲν ἦσαν ἀποκλειστικῶς ἀναγκαιὰ διὰ τὴν ζωοτροφίαν. Π.χ. ἐν' ἀπὸ τὰ προϊόντα της ἦτον τὸ λάδι. Διὰ νὰ ὠφεληθεῖ ἀπ' αὐτὸ τὸ προϊόν ἀνάγκη ἀνταλλαγῆς μὲ ξένα προϊόντα. Τὸ ἔλαιον καὶ ἄλλα προϊόντα Ἑλληνικὰ ἀπαιτοῦσαν τὴν συνδρομὴν τῆς χειρὸς, τὸ ἔργον τῆς τέχνης.

Αὐτὰ τὰ περιστατικά, ἡ φυσικὴ κατάστασις τοῦ τόπου, δὲν ἄφηναν τὸν Ἕλληνα νὰ ἀφεθεῖ εἰς τὴν ὀκνηρίαν, εἰς τὴν ἀμέλειαν. Φυσικὸν εἶναι νὰ ζητεῖ ὁ ἄνθρωπος τὴν εὐζωίαν. Ἡ κατάσταση τοῦ τόπου ἦτον ἐξυπνητήριον διὰ τὸν λαόν. Ἡ ἐργασία ἦτον πράγμα ἀναπόφευκτον. Χάριν αὐτῶν τῶν περιστάσεων ἐγεννήθη καὶ αὗξησε τὸ ἐμπόριον καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Ναυτικόν.

Ἡμεῖς δὲν νομίζομεν τὴν ἱστορίαν ἔργον μηχανικόν, ἀλλ' ὁ πολιτισμὸς δὲν ἔκθησέ εἰμὴ ἔπου ἡ θέλησις τοῦ ἀνθρώπου ἐβοηθήθη ἀπὸ τὸν τόπον, ἀπὸ τὰς περιστάσεις τῆς κατοικίας του.

Ἡ Ἀσία ἐπαυνέθη διὰ τὸν πολιτισμὸν της, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν πολιτισμὸν ἐβοηθήθη ἀπὸ τὰς περιστάσεις τοῦ τόπου. Ἡ Ἀσία ἔχει ποταμούς, λιμένας, κόλπους μεγάλους. Ἡ Ἀσία εἶναι ὡς μία μεγάλη μεγάλη Ἑλλάς (la Grece en grand). Ἀλλὰ διατὶ λέγομεν ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἑλλάδος ; Διότι τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διέλευκτον. Ἡ φράσις αὐτὴ «πολιτισμὸς τῆς Ἑλλάδος» δὲν εἶναι ἐντελῶς σωστή. Τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἀσιατικῆς πρέπει λεπτομερέστερα νὰ παραγματοποιῶμεν.

Θὰ ζητήσωμεν τάχα αὐτὸ τὸ λαμπρὸ φαινόμενον τοῦ πολιτισμοῦ ἀπὸ τὴν Σπάρτην, ἀπὸ τὴν Βοιωτίαν, ἀπὸ τοὺς Θεσσαλοὺς ; Ὁχι.

Μὴ λησμονήσετε κύριοι, ὅτι τὸ ἀντικείμενον καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ κ. Ρόσση εἶναι ἡ ἱστορία τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, καὶ βεβαίως δὲν εὕρισκε τὸ ποθοῦμενον εἰς ἕναν τόπον, ὡς ἡ Σπάρτη, ἢ που

ή πλάνια δὲν ἦτον συγχωρημένη πρὸς καλλωπισμὸν τῶν σανιδίων. Πριόνι καὶ τσεκούρι εἶχαν μόνον εἰσιτήριον. Μιὰν φορὰν ἕνας Σπαρτιάτης πηγαίνοντας εἰς τὴν Κόρινθον καὶ βλέποντας εἰς ἕνα σπίτι μιὰν εὐμορφη τράβα πλανιασμένη, ἐρώτησε ποῖο δένδρον γεννᾷ τόσο εὐμορφο ξύλον.

Ἡ Ἑλλάς διαιρεῖται εἰς τρία μέρη. Εἰς βόρειον Ἑλλάδα (Θεσσαλία καὶ Ἡπείρος). Διαιρεῖται εἰς μεσαίαν Ἑλλάδα, ὅπου ἦσαν Ἀττική, Μαγχεῖς καὶ ἄλλαι ἐπαρχίαι. Καὶ εἰς μεσημβρινήν Ἑλλάδα, ἦτοι τὴν Πελοπόννησον, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐφάνη ὀνομαστυατὴ ἡ Σπάρτη.

Ἀθῆναι καὶ Σπάρτη εἶναι ὁ διπλὸς τύπος τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Δυὸ τύποι, δυὸ στοιχεῖα ἀντίθετα, διαφορετικά, ἀρχὴ καὶ πρόοδος ἀμοιβαίως ἐχθρική. Ὁ ἀνταγωνισμὸς αὐτὸς ἐξηγεῖ ὅλην τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν, σοῦ δίδει τὸ κλειδί ὅλων τῶν Ἑλληνικῶν συμβάντων. Αὐτὸς ὁ ἀνταγωνισμὸς δὲν προέρχεται βεβαίως ἀπὸ τὸ κλίμα, ἀλλὰ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ Σπαρτιάται ἀντιπροσώπευαν ἰδέας διαφορετικὰς καὶ διαφόρους Ἑλληνικὰς παραδόσεις. Οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν Ἴωνες καὶ οἱ Σπαρτιάται Δωριεῖς.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία διηγεῖται τὴν καταγωγὴν τῶν διαφόρων φυλῶν, τοὺς πολέμους των, τὰς ἀπεικίσεις των, τὰ ἔθιμά των. Μανθάνομεν ἀπὸ τὴν διήγησιν αὐτὴν, ὅτι δύο γένη ἀνθρώπων πρὸ πάντων ἐκατοίκισαν καὶ αὖξισαν τὸν τόπον. Τὸ γένος (race) τῶν Παλασγῶν καὶ τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων. Πλὴν οἱ δεῦτεροι, ὥς φαίνεται, ἔμειναν κυρίαρχοι τῆς γῆς. Αὐτὴ ἡ ἴδια οἰκογένεια τῶν Ἑλλήνων διαμοιράζεται εἰς πολλὰ γένη. Ἀρχαῖ νὰ ἔχει τις γνῶσιν τῶν διαφόρων διαλέκτων τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, διὰ νὰ καταλάβει τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς οἰκογενείας.

Ἡ Ἑλλάς ὁμιλοῦσε τὴν αὐτὴν γλῶσσαν, ἦτον μιὰ οἰκογένεια, πλὴν, χάριν τῆς διαφορᾶς τῶν διαλέκτων, γνωρίζομεν τὴν διαφορὰν καὶ τὸν χωρισμὸν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας αὐτῆς. Διάλεκτοι τῆς Ἑλληνικῆς φωνῆς εἶναι ἡ Δωρικὴ διάλεκτος, ἡ Αἰολικὴ, ἡ Ἰωνικὴ καὶ ἡ Ἀττικὴ.

Ἡ ἱστορία μᾶς περιγράφει τὴν πρώτην κατάστασιν τῶν Ἑλλήνων, ὥς κοινωνίαν βαρβάρων. Τὸ ἔθνος ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπολιτεύθη. Πότε δὲ ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν βαρβάρων ἐπέρασαν οἱ Ἕλληνες εἰς τὸν πολιτισμένον βίον, μᾶς εἶναι ἄγνωστον. Ἐχομεν μ' ὅλον τοῦτο ἕνα φῶς εἰς τὸ σκοτάδι, τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου. Οἱ Ἕλληνες τῆς Τρωϊκῆς πολιορκίας δὲν ἦσαν οἱ Ἕλληνες τοῦ Περικλέους, πλὴν δὲν ἦσαν οὔτε λαοὶ βάρβαροι. Ἦσαν εἰς μίαν μετὰβασιν, τροπὴν (transition), ἦσαν εἰς τὴν γέφυραν ἀπὸ ἕνα παραπτόταμον εἰς ἄλλο.

Ὁ ὁρθὸς λόγος καὶ ἡ ἱστορία μᾶς πείθει ὅτι ἡ Ἰλιάς εἶναι εἰκόνα, ζωγραφικὰ πιστὴ τῆς ἐποχῆς.

Ἴδου ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ πρόοδος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦλθαν διάφορες ξένες ἀποικίαι ἀπὸ Ἀσίαν καὶ Ἀφρικὴν καὶ ἐσμίχθησαν μὲ τοὺς κατοίκους. Συμβαίνει, εἶναι γνωστὸν, ὅτι λαὸς, ποὺ μὴ γινώσκει μὲ ἄλλους λαοὺς, καλλωπίζεται καὶ αὖξάνει. Τὸ ἐναντίον συμβαίνει ἂν λαὸς τις μένει ἀκρινώγητος μὲ ἄλλους καὶ γάμοι καὶ συγγένειες περιστρέφονται εἰς τὸν ἴδιον λαόν. Παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰς οἰκογενείας ἰδιωτῶν ἀνθρώπων, ὅτι τὸ γένος χάνει τὸ πρωτότυπον κάλλος του, νοθεύεται, ἂν γάμοι γίνονται μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας αὐτῆς.

Ἡ Ἑλλάς, ἀπὸ ποικίλα καὶ ἀλλεπάλληλα συμβάντα, ἐσώρευτο εἰς κίνησιν καὶ νεωτερισμὸν καὶ ὄχι εἰς τὴν ἐνότητά (unity) καὶ εἰς τὴν ἀκινήσιάν τῆς Ἀνατολῆς.

Δυνάμεθα νὰ κάμωμεν τὰς ἀκολουθοῦσας γενικὰς σκέψεις περὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, βοηθοῦμενοι ἀπὸ τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου καὶ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν παράδοσιν.

α') Ἡ Ἑλλάς δὲν ἐφάνη ποτὲ κράτος ἕνα καὶ μεγάλο. Ἐσύγκαιτο ἀπὸ μικρὰ κράτη, σχετισμένα χάριν τῆς καταγωγῆς των ἢ συμμαχιῶν.

β') Ὁ ἀρχαῖος πολιτικὸς τύπος τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας ἦτον μοναρχικός, ἀλλ' οἱ βασιλεῖς ἦσαν ἀρχηγοὶ ὅπλων μᾶλλον, προεστοὶ τῆς φυλῆς, ὄχι τύραννοι βασιλεῖς, κατὰ τὸ Ἀσιατικὸν ἔθιμον.

γ') Ἡ θρησκεία καὶ τὸ εἶδος τῆς θρησκευτικῆς λατρείας συντελοῦν πρὸς σχηματισμὸν ὁμοιόμορφου κοινωνίας. Οἱ Ἕλληνες ἐμπνέοντο πολὺ ἀπὸ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα, πλὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἐφάνη ποτὲ τάξις ἱερατικὴ κυρίαρχισσα (δεσπόζουσα) τοῦ τόπου. Τὸ σύστημα τῶν Ἰνδιῶν, τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἰουδαίας δὲν παρεδέχθη ποτὲ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν. Ἐνθυμεῖσθε πῶς ἀρχίζει ἡ Ἰλιάς. Ὁ πατήρ τῆς Βρισηΐδος ἦτον ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος. Πόσα λόγια πικρὰ τοῦ λέγει ὁ Ἀγαμέμνων; Ποτὲ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἕνας στρατιωτικὸς δὲν ἤθελε τολμήσει νὰ ὁμιλήσει τοιοῦτοτρόπως πρὸς ἕναν ἱερέα. Τῇ ἀληθείᾳ τὰ βέλη τοῦ Θεοῦ τοξεύουν τὸ στράτευμα καὶ ὁ Ἀγαμέμνων κλίνει τὸν αὐχένα ἐνώπιον τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς ἀγρίας φωνῆς τῶν Ἑλλήνων.

Ἡ παράδοσις καὶ ἡ ποίησις μαρτυροῦν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Τρωάδος τὴν ἀκαταστασίαν καὶ τὰς μεταθέσεις τῶν κατοίκων τῆς Ἑλλάδος. Εἰς ἡμᾶς ἀρκεῖ νὰ σημειώσωμεν τὴν ἑριστικὴν ἀποκατάστασιν εἰς τὴν Πελοπόννησον τῆς Δωρικῆς φυλῆς, ἡ ὁποία μέλλει νὰ ὑψώσει καὶ νὰ μεγαλύνει τὴν Σπάρτην καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν Ἰώνων εἰς τὴν Ἀττικὴν διωγμένον ἀπὸ τὴν Πελοπόννησον καὶ οἱ ὅποιοι μέλλει νὰ δοξάσουν τὰς Ἀθήνας.

Ὡς παρατηρήσαμεν ἡ Ἑλλὰς ἦτο διτρημένη εἰς μικρὰ βασίλεια. Ὁ τόπος αὐτὸς ἔτι μᾶλλον τσακίζεται, πᾶσα πόλις θέλει τὴν πολιτικὴν τῆς χωριστὴν ἐλευθερίαν. Ἐγίνε τότε, ὡς φαίνεται, εἰς τὴν Ἑλλάδα μιὰ μεγάλη κίνησις, μιὰ ἐξαφίς πνεύματος δημοτικοῦ, δημοκρατικοῦ (mouvement communal, municipal). Τὸ πνεῦμα αὐτὸ ἐγκρέμισε, ἐξάλειψε τὴν βασιλείαν. Αὐτὴ ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων γεννᾷ ἐμφυλίους πολέμους καὶ ἔργα λαμπρὰ καὶ δυστυχήματα καὶ ἀδυναμίαν πολιτικὴν. Ἐξαίρετως ἡ φορὰ αὕτη αὐξάνει καὶ τελειοποιεῖ τὴν ἀτομικὴν ἀξίαν ἐκάστου, κερδίζει πολὺ τὸ τοπικὸν πνεῦμα, ἡ κυριαρχία τῆς κοινότητος, ἀλλὰ λείπει, ἀφανίζεται ὅλος διόλου ἡ κεντρικὴ καὶ ἰσχυρὰ πολιτικὴ ἐνότης τοῦ κράτους.

Πόσον πλούσιον κεφάλαιον πολιτικῶν γνώσεων ἐκυκλοφοροῦσε βεβαίως ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἀσχολουμένων εἰς τὴν διεύθυνσιν καὶ διατήρησιν καθέ μιὰ τῶν ἰδιαιτέρων αὐτῆς συμφερόντων !

Δόξα καὶ δυστυχήματα, χαρὰ καὶ πένθος φωτίζουν τὰ χρονικά τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ἀττικὴ καὶ ἡ Λακωνία εἶναι τὰ δύο κράτη, ὅπου τὸ στοιχεῖον τὸ τοπικόν, τὸ δημογεροντικόν, δὲν ἔφθασεν εἰς τὰ ἄκρα τοῦ σύνορα, δὲν ἐκοιμώσκει τὴν ἐπαρχίαν. Εἰς τὴν Βοιωτίαν π.χ. πᾶσα πόλις ἦτον ἐκάστη διὰ τὸν ἐκυστόν τῆς. Ἡ Σπάρτη ἐξ ἐναντίας ἔμεινε μητρόπολις τῆς Λακωνίας.

Οἱ λαοὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν βασιλείαν ἐπέρασαν εἰς τὴν δημοκρατίαν, καὶ ἀπὸ τὴν δημοκρατίαν συχνὰ εἰς τὴν τυραννίαν.

Ὑπῆρχε, κύριε, δεσμός τις μετὰ τῆς διαφορομόρφου Ἑλλάδος ; Ὑπῆρχε. Ἦτον μιὰ Ἑλλὰς μὲ δεσμὸν πολιτικὸν τῇ ἀληθείᾳ σφόδρα ἀδύνατον.

Ἴδού ποῦ βασιζομεν τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἐνότητος αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς.

α) Γλῶσσα, φωνὴ μιὰ, ἂν καὶ χωρισμένη εἰς διαφόρους διαλέκτους.

β) Οἱ Ἕλληνες εἶχον τὴν αὐτὴν θρησκείαν, τὴν αὐτὴν λατρείαν, τὰς αὐτὰς ἐορτάς. Οἱ Ὀλυμπικοὶ ἀγῶνες πρὸ πάντων ἔθεταν εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν καὶ ἀδελφότητα ὅλην τὴν φυλὴν.

γ) Τὸ Συμβούλιον τῶν Ἀμφικτυόνων. Αὐτὴ ἡ συνέλευσις δὲν εἶχε φύσιν καὶ σημασίαν πολιτικὴν, δὲν εἶχεν οὔτε τὴν σημασίαν μιᾶς συνόδου τῆς Ἑλβετίας. Ἡ ἀποστολὴ τῶν Ἀμφικτυόνων ἦτον ἡ ἐπαγρύπνησις τῶν ἐπὶ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ χρησίου τῶν Δελφῶν. Οἱ Ἀμφικτύονες ἦσαν οἱ ἐπίτροποι τῆς Ἑκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὡς περιγράφομεν, τὸ Συμβούλιον τῶν Ἀμφικτυόνων ἐχρησίμευσε καὶ ὡς δεσμός ἐθνικότητος, εἶχε εἰς τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων πλαγίαν ἐπιρροὴν καὶ σημασίαν πολιτικὴν. Πρῶτον διότι ὁ χρησμός ὁμιλοῦσε, ὡς ἄρесе εἰς τοὺς Ἀμφικτυόνους, δεύτερον ἡ ὑπαρξίς τοῦ Συμβουλίου εἶχε βαρύτητα φυσικὴν χάριν τῆς θρησκείας, διότι ἡ θρησκεία ἦτον ἐνσάρκωμένη μὲ τὸν βίον τῶν Ἑλλήνων. Δυνάμει λοιπὸν τοῦ Συμβουλίου τῶν Ἀμφικτυόνων ἐμορφώνοντο, ἐμφυσιόνοντο ἔθιμα καὶ ἀρχαὶ δημοσίου καὶ Ἑλληνικοῦ Δικαίου.

Τοιοιούτῳ ἡ εὐμορφὴ Ἑλλὰς βαθμηδὸν βαθμηδὸν καὶ ἀνεπισυλήτως αὐξήσῃ καὶ τέλος ἐκορυφώθῃ ὁ πολιτισμός τῆς.

Δὲν θὰ ὁμιλήσωμεν λεπτομερῶς περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ ἱστορία μᾶς πηρασταίνει δύο πόλεις κεφαλαιακάς, δύο στοιχεῖα, δύο γινόμενα ἑξοχᾶ, τὴν Σπάρτην καὶ τὰς Ἀθήνας. Ἡ Ἑλλὰς ὅλη εὐρίσκεται ἱστορημένη εἰς τὰ συμβάντα, εἰς τὰ πολιτεύματα τῶν δύο περιφήμων πόλεων. Εἶναι γνωστοὶ οἱ πόλεμοι τῶν Σπαρτιατῶν κατὰ Μεσσηνίων καὶ ἡ αἰχμαλωσία καὶ ὁ ἀνδραποδισμὸς τῶν Εἰλώτων. Ὁμοίως ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ τοὺς πολέμους τῶν Ἀθηναίων κατὰ Αἰγυπτίων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων. Δὲν πραγματευόμεθα αὐτὴν τὴν ἀρχαίαν ἱστορικὴν ὕλην, ἀλλὰ λέγομεν τέλος, ὅτι ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Ἀθῆναι ἔπειτα ἀπὸ πολὺν κυματισμὸν καὶ ἀβεβαιότητα ἡγεμονικὴν, ἡ μὲν Σπάρτη ἀνεπαύθη καὶ ἐκραταιώθη μὲ τὴν Θεσμοθεσίαν τοῦ Λυκούργου, αἱ δὲ Ἀθῆναι ἀνεπαύθησαν καὶ ἐκραταιώθησαν μὲ τὴν Θεσμοθεσίαν τοῦ Σόλωνα.

Περὶ τῆς νομοθεσίας τοῦ Λυκούργου.

Σπάνιοι εἶναι οἱ συγγραφεῖς, ὅσοι κατ' ἀκρίβειαν ἐγνώρισαν καὶ ἰσθόρησαν τὸ ἀληθινὸ πνεῦμα τῆς νομοθεσίας τοῦ Λυκούργου. Τινὲς ὑποθέτουν τοὺς Σπαρτιάτας ὡς σχεδὸν ἐρημίτας καὶ καταφρονητάς τῆς πρυφῆς, ἐν εἶδος μοναχῶν μοναστηρίου· ἄλλοι ὡς βαρβάρους καταπατητάς τῆς αἰδοῦς.

Δὲν ἐξημερώθη, κύριοι, ὁ Λυκούργος μίαν εὐμορφὴν αὐτὴν καὶ νὰ εἰπεῖ: «Θέλω νὰ πλάσω νέον κόσμον καὶ ὁ κόσμος μου, ἡ νέα ζωὴ νὰ ζήσῃ αἰώνας αἰώνων». "Οποῖος ἔχει αὐτὴν τὴν ἰδέαν διὰ τὸν Νομοθέτην τῆς Σπάρτης δὲν γνωρίζει τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου.

Οἱ νόμοι τοῦ Λυκούργου ἦτον τὰ ἔθιμα τοῦ γένους τῶν Δωριέων. Ἴδού διατί οἱ νόμοι τοῦ Λυκούργου προσφέρουν τόσον μὲ τοὺς νόμους τῆς Κρήτης. Οἱ κάτοικοι τῆς Κρήτης ἦτον Δωριεῖς. Ὁ Λυκούργος τακτοποίησε, συναρμολόγησε τοὺς ἀγράφους νόμους, τὰ ἔθιμα, ἀνανέωσε στερεώνοντας (διὰ νόμου ρητοῦ) τὴν δωρικὴν ἐθιμοκρατίαν. Ὅσον μᾶλλον ὁ βίος ἐνὸς λαοῦ φαίνεται παράδοξος, τόσον πλέον πρέπει νὰ κρίνωμεν ὅτι ὁ βίος αὐτοῦ δὲν εἶναι πλάσμα, ἔργον ἐνὸς ἀνθρώπου, ἐνὸς ἀτόμου. Ὁ Σπαρτιατισμὸς πηγάζει ἀπὸ παμπάλαια ἔθιμα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος.

Ποία ἦτον ἡ βάσις τοῦ Σπαρτιατικοῦ πολιτεύματος; Οἱ Σπαρτιάται κυρίως ἦτον οἱ κυρίαρχοι καὶ οἱ Λακεδαιμόνες ὑπήκοοι. Οἱ Σπαρτιάται ἦτον οἱ πατρίκιοι, οἱ εὐπατρίδαι, ὡς οἱ πατρίκιοι τῆς Βέρνης (Berne) εἰς τὴν Ἑλβετίαν, ἀπέναντι τοῦ πλῆθους.

Ἡ Σπάρτη ἦτον ἡ καθέδρα τοῦ Μονάρχου· καθεῖς τῶν Σπαρτιατῶν ἦτον ὡς οἱ πατρίκιοι τῆς Βενετίας.

Ποῖος εἶναι ὁ κίνδυνος αὐτῆς τῆς τάξεως τῶν πραγμάτων; Ἡ ἀνισότης εἶναι τὸ στοιχεῖον τοῦ πολιτεύματος. Αὕτῃ χωρίζει τοὺς Σπαρτιάτας ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους καὶ τοὺς Εἰλωτας. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀνισότητος εἶναι ἐπόμενον νὰ κινδυνεύει νὰ διασπαρθεῖ καὶ μεταξὺ τῶν ἀριστοκρατῶν. Εἰς τὴν καρδίαν τῶν κρατούντων τρέφεται ἡ φυσικὴ ζηλοτυπία νὰ ὑπερέχουν τῶν ὁμοίων των. Ὅθεν γεννᾶται συνωμοσία καὶ ἀνταρσία πολιτικὴ ὁμοίων κατὰ ὁμοίων, πόλεμος ἐμφύλιος μεταξὺ ἰσοτίμων.

Πῶς προλαμβάνεται λοιπὸν ὁ κίνδυνος τῆς ἀνισότητος; Διὰ τῆς ὑπερβολῆς τοῦ στοιχείου τῆς ἰσότητος μεταξὺ τῶν ἡγεμόνων τοῦ τόπου.

Ἀπὸ τὰ προλεγόμενα αὐτὰ μαντεύομεν καὶ ἀλανθάστως εὐρίσκομεν τὸν σκοπὸν τῆς νομοθεσίας τῶν Σπαρτιατῶν.

Ἦτον νομοθεσία τοῦ ἐργάζεσθαι τὴν Ἀριστοκρατίαν, ἢ τὴν Δημοκρατίαν. Ὅθεν δυνάμει αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τὸ ἴσον τῆς διανομῆς τῆς γῆς, ἢ μὴ μεταβίβασις διὰ ἀγορᾶς τῶν κτημάτων ἀπὸ ἑνὸς εἰς ἄλλον, τὰ ἐμπόδια καὶ ἡ ἀπαγόρευσις σχεδὸν τοῦ πλούτου τῶν χρημάτων καὶ ἡ ὑποχρέωσις τῶν πολιτῶν καὶ κειράνων εἰς δημόσια καὶ κατ' ὄραν προσδιορισμένην συσσίτια καὶ εἰς εἶδος φηγητῶν προσδιορισμένων. Τὸ πᾶν ἀφιεροῦται εἰς τὴν τυραννικὴν ἰδέαν τοῦ Κράτους· τὰ ἀγαθὰ τῶν οἰκογενειῶν, ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ. Οἱ Εἰλωται εἶναι Εἰλωται τοῦ Κράτους καὶ ἢ ἰδιωτῶν. Γνώρισε τὴν ρίζαν, γνωρίζεις τὸ δένδρον καὶ τοὺς καρποὺς του· μάθε τὴν ἀρχήν, τὴν γεννήτριαν ἰδέαν, γνωρίζεις τὰ τέκνα της.

Οἱ Σπαρτιάται μένων πιστοὶ εἰς τὰ πατρικά των ἔθιμα, ἐνῶ ἡ ἐπίλοιπη Ἑλλὰς κατέστρεφε τὴν Μοναρχίαν. Ἡ Σπάρτη φυλάττει τοὺς Βασιλεῖς της, ἀλλ' εἰς τὴν Σπάρτην ἐμορφώθη Βασιλεία, ὄργανον τῆς Ἀριστοκρατίας. Οἱ Βασιλεῖς ἐν καιρῷ πολέμου ἦτον στρατάρχαι ἐν καιρῷ εἰρήνης ἄρχοντες, εἰς τὸ φαινόμενον, ὅχι μὲ ἀλήθειαν πραγματικὴν.

Οἱ Ἐφοροὶ ἐπῆραν τὴν ἐξουσίαν καθεῖς, ὡς εἰς τὴν Βενετίαν τὸ Συμβούλιον τῶν Δέκα (Consiglio dei dieci). Ἡ Γερουσία ἐσχηματίζετο ἀπὸ 28 Γερουσιαστὰς ἰσοβίους καὶ 60 ἐτῶν, καὶ ἐχρησίμευον ὡς Σύμβουλοι τῶν Βασιλέων. Οἱ Ἐφοροὶ ἦτον καὶ δικασταὶ τῶν διαφορῶν μεταξὺ Γερουσίας καὶ Βασιλέων. Ἡ ἀρχὴ τῶν Ἐφόρων, ἡ Ἐφορία, κατεπλάκωσε τὴν ἐξουσίαν, διότι οἱ Ἐφοροὶ ἐτησίως ἀνανεώνοντο καὶ ἦτον κατ' ἐκλογὴν. Οἱ Σπαρτιάται παρεδέχοντο τὴν Ἐφορίαν ἐπειδὴ καθεῖς ἐξ αὐτῶν ἐνδέχεται νὰ ἐκλεχθεῖ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος.

Συνέλευσις Σπαρτιατικὴ (assemblée Spartiate) ὁμοιάζε τὰς συνεδριάσεις τῆς Γερουσίας τῶν Βενετῶν. Οἱ Λακεδαιμόνιοι δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς συζητήσεις. Ὁ λαὸς εἰς τὰς συνελεύσεις του δὲν εἶχε δικαίωμα νὰ τροπολογεῖ τὰς προτάσεις τῶν Βασιλέων καὶ τῆς Γερουσίας. Παρεδέχετο ἢ δὲν παρεδέχετο.

Ἡ Σπάρτη λοιπὸν ἀντιπροσώπευε τὸ σιτάσιμον καὶ ἀριστοκρατικὸν στοιχεῖον εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὸ ἀντίθετον στοιχεῖον τῆς Σπάρτης ἦτον εἰς τὰς Ἀθήνας.

Ἀπὸ αὐτὴν τὴν διαφορὰν τοῦ κυβερνητικοῦ συστήματος πηγάζουν πάμπολλα διάφορα ἀποσελέσματα εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Σπάρτης.

Σημειώνομεν μόνον ὅτι δυνάμει τῶν εἰρημένων λόγων εἰς τὴν Σπάρτην δὲν ὑπῆρχεν ἐλευθέρᾳ ἡ ἐργασία (le travail libre ζήτημα οἰκονομικὸν κατὰ τὸν ἰδιαιτέρεον σκοπὸν τοῦ καθηγητοῦ). Εἰς τὴν δημοκρατικὴν Ἀθῆνα ὑπῆρχε ἐλεύθερη ἐργασία, ὡς θέλει ἰδοῦμεν.

Μὴ λησμονήσετε ὅτι ἡ διπλὴ αὐτὴ φάσις τῶν πραγμάτων συνέζησε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας. Ἀγαθὰ, κύριοι ἀκροαταί, καὶ ἡ ἐκθεσις τοῦ κυρίου Ρόσση περὶ τῶν Θεσμοθεσιῶν τῆς Σπάρτης νὰ εἶναι, ὡς μὲ φαίνεται, ἄρκετὰ σαφής, ἡ μελέτη αὐτῆ τοῦ πολιτεύματος τῶν Σπαρτιατῶν γεννᾷ καὶ ζητήματα νομικὰ καὶ πολιτικὰ ἅλута, κατὰ τὴν ὁμολογίαν τῶν καλυτέρων συγγραφέων, ὡς περὶ τοῦ κεφαλαίου τῆς κληρονομίας καὶ περὶ βασιλικῶν προνομίων, καὶ ἄλλα.

Ἡ ἐκθεσις τοῦ κυρίου Ρόσση περὶ Ἀθηναίων θέλει σᾶς εὐχαριστήσῃ περισσότερον, διότι ὁ ἱστορικὸς ἔχει καὶ μέσα περισσότερα νὰ γνωρίσῃ τὸ πολίτευμα τῶν Ἀθηναίων.

Περὶ Ἀθηναίων.

Ἡ πρώτη διένεσις τῶν Ἀθηναίων ἦτον μοναρχική. Ἀλλάξε ἔπειτα εἰς διοίκησιν ἄρχοντας ἰσοβίου, ἀλλ' ὑπευθύνου, ἔπειτα εἰς ἄρχοντα δεκαετῆ· τέλος εἰς ἄρχοντας ἐννέα ἐνιαυσίους.

Ἡ κυβερνητικὴ μεταβολή, ἀπὸ βασιλείαν εἰς ἀρχοντίαν, δὲν ἦτον μετὰβασίς ἀπὸ βασιλείαν εἰς δημοκρατίαν, ἀλλ' ἀπὸ βασιλείαν εἰς ἀριστοκρατίαν. Τὰ παλαιὰ ἱστορικὰ συμβάντα τῶν Ἀθηναίων ὁμοιάζουν μὲ τὰ συμβάντα τῆς ἀρχαίας Ρώμης. Ἡ Ρώμη πρωτοεῖχε βασιλεῖς, ἔλλαξε τὸ πολίτευμά της. Σημειωτέον ὅτι καὶ ἡ Ρώμη εἰς τὴν ἀρχὴν της ἦτον μικρὸ μικρὸ κράτος. Ὁ Βροῦτος εἶχε φρόνημα πατριῶν. Οἱ εὐπατρίδαι, οἱ πατρίκιοι, ἐξόρισαν τὴν βασιλείαν. Ἀντὶ ἐνὸς βασιλέως ἐνθρόνισαν δύο ὑπάτους, τὸ κύρος ἐπέρασεν εἰς τὴν Γερουσίαν. Εἰς τὴν Ρώμην συνέβησαν ὁμοίως δύο συμβάντα μεγάλης σημασίας :

Α'.) Οἱ πόλεμοι καὶ αἱ συσσωματώσεις (incorporations) καὶ ἡ συγκατοιρία τῶν νικημένων φυλῶν μὲ τοὺς νικητὰς Ρωμαίους εἰς τὴν αὐτὴν πόλιν. Τὸ συμβάν αὐτὸ τῆς προσθήκης τῶν ξένων εἰς τὴν Ρώμην, ἔλλαξε τὴν τύχην τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ. Ἀλλέως, πῶς ἐδύνατο ὁ λαὸς νὰ πολεμήσῃ τὴν φοβεράν ρωμαϊκὴν ἀριστοκρατίαν; Οἱ νικημένοι, τὸ ἄνθος τοῦ λαοῦ τῶν ξένων φυλῶν, ἐμεταφέροντο ἀπὸ τὴν πατρίδα τους εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὡς ἐνέχυρα, καὶ ἐν τοσούτῳ μὲ τὸν καιρὸν αὐξάνε ὁ δῆμος τῆς Ρώμης (les Plebeiens).

Β'.) Ἡ τυραννία καὶ τὸ φιλόρπαγον τῆς ἀριστοκρατίας ἔτι καὶ ἔτι ἐμεγαλύνετο. Οἱ νόμοι ἐκδίδοντο πρὸς ἀσφάλειαν καὶ χάριν τῶν πατρίκων. Οἱ νόμοι κατὰ χρεοφειλετῶν ἀσπλαγχνικώτατοι. Δανεισταὶ ἦτον οἱ ἐπίσημοι, δανειζόμενοι ὁ λαός.

Πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ λόγου τοῦ κυρίου Ρόσση σᾶς ἀναφέρω τοῦτο, ὅτι κατὰ νόμον οἱ δανεισταὶ εἶχαν δικαίωμα νὰ μοιρασθοῦν τὰ μέλη χρεώστου μὴ ἀξιοχρέου πρὸς ἐξόφλησιν.

Ἡ πλησμονὴ τῆς μονομεροῦς ἐξουσίας ἐπροξένησε τὰς ταραχὰς τοῦ δήμου τῆς Ρώμης, καὶ ἦλθον ἔπειτα εἰς ἰσονομίαν λαὸς καὶ ἀριστοκράται.

Εἰς τὰς Ἀθήνας οἱ λεγόμενοι ὀπλίται ἦτον ἡ ἀληθὴς ἀριστοκρατία, κτηματικὴ καὶ πολιτικὴ τῆς κοινωνίας. Αἱ ἄλλαι τάξεις ἦσαν οἱ γεωργοί, οἱ παράλιοι. Αὐτοὶ δὲν χαίροντο ὅλα τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Ἡ Μοναρχία ἐπαύσε, ἀλλ' ὠφηλήθη μόνον ἡ εἰρημένη πρώτη τάξις.

Ὁ Δράκων καὶ ἡ νομοθεσία του δὲν ἦτον φαινόμενα καὶ φαντασίαι ἐνὸς ἀτόμου, οὔτε σημεῖα ζωῆς ἤθελε δώσει ἡ ἀτομικότης αὐτῆ, ἀν δὲν συνεδέστω μὲ τὰξιν τινὰ τῆς κοινωνίας.

Οἱ νόμοι τοῦ Δράκοντος ἦσαν τῆς ἀριστοκρατίας μάχη σφοδρά, διὰ νὰ ξαναποκτήσῃ μὲ τὸν τρόπον τὰ προνόμιά της, τὸ κύρος. Σάλπισμα πολέμου μετὰξὺ ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας εἶχε ἀρχίσει. Εἰς τὰς φλέβας τοῦ λαοῦ ἔτρεχε αἷμα ζωῆς καὶ οἱ ἀντίδικοι ἤθελαν νὰ τοῦ μαρᾶνουν τὴν δύναμιν. Ὁ Σόλων, ἐξοχὸς νομοθέτης, ἔσωσε τὴν πατρίδα του ἀπὸ τὴν ἀναρχίαν, ἀκούρωσε τοὺς νόμους τοῦ Δράκοντος καὶ ἐπενήθησε, χάριν τῶν ὀφειλετῶν, μέσα διὰ νὰ ἐλαφρωθοῦν ἀπὸ τὸν βαρὺ ζυγὸν τῶν δανειστῶν. Ἀνέβασε τὴν τιμὴν τῆς δραχμῆς, τὴν ταρίφα τοῦ νομίσματος εἰς 17 δραχμάς ἔδωκεν ἄξιαν δραχμῶν 100.

"Αν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνεκαλύπτοντο μεταλλεῖα χρυσᾶ ἢ ἀργυρά, ἡ ἀξία τοῦ νομίσματος θὰ ὀλιγόστανε, ὁ πωλητὴς ἐνὸς εἴδους θὰ ζητοῦσε τὸ διπλὸν ἀπὸ τὸ συνηθισμένο.

Ὁ Σόλων ὀργάνισε ἐκ νέου τὸ κράτος. Εἰς 4 τάξεις διαίρεσε τὴν κοινωνίαν.

Α' τάξις

Οἱ πεντακοσιομέδωνοι. Αὗτοί εἶχαν εἰσόδημα χρονικὸν πεντακοσίων μεδίωνων.

Β' τάξις

Οἱ ἵππεῖς· τὸ εἰσόδημά των 400 μεδίωνων.

Γ' τάξις

Οἱ ζευγῖται 300 μεδίωνων.

Δ' τάξις

Οἱ θῆτες, (*capite censi*) ἐργάται.

Δυνάμει τοῦ νέου ὀργανισμοῦ ἡ ἀριστοκρατία καθαρὰ ἔλειψε. "Ενας κατεβαίνει, ἄλλος ἀναβαίνει. Ἐμπόλισσε ὁ νομοθέτης εἰς τὸ κράτος τὸ εὐμετάβλητον, ἀεικίνητον, δημοκρατικὸν στοιχεῖον.

Οἱ ἄνδρες τῶν πρώτων τριῶν εἶχαν δικαίωμα νὰ κατέχουν τὰς θέσεις τοῦ κράτους. Ὅλοι ὅμως οἱ πολῖται εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ παρευρίσκονται εἰς τὰς Ἑκκλησίας, εἰς τὰς συνελεύσεις τοῦ λαοῦ. Ἐδίδαν ψῆφον περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν γερουσιαστῶν, ἔπει Βουλῆς τῶν 400. Ἐκλέγοντο καὶ μέλη τῶν δικαστηρίων.

Ὁ πολιτικὸς ὀργανισμὸς τῶν Ἀθηναίων ἦτον ὡς ἀκολούθως : Οἱ 9 ἄρχοντες ἦσαν ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ κράτους, οἱ ἀνώτατοι διεύθυνται, μὴ δυνάμενοι ὅμως νὰ καταγίνονται καὶ εἰςπρακτικὴν ὑπηρεσίαν.

Οἱ 400 ἐπαίρνοντο ἀπὸ τὰς πρώτας τρεῖς τάξεις. Ὁ λαχνός, ἡ τύχη τοὺς ἐκλεγε, πλην ὑποβάλλοντο εἰς αὐστηρὰν δοκιμασίαν βίου. Οἱ ἄρχοντες ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ τοὺς συμβουλεύονται εἰς πᾶσαν περίστασιν καὶ δὲν ἠδύναντο οἱ ἄρχοντες νὰ παρευσιάσων εἰς τὸν λαὸν πρότασιν ἄνευ προηγουμένης συζητήσεως ἀπὸ τὴν Βουλὴν. Ὁ λαὸς συγκείμενος ἐκ τῶν τεσσάρων τάξεων εἶχε τὸ πρὸνόμιον εἰς τὰς Ἑκκλησίας του, συνεδριάσεις του, νὰ ἐπικυρώνει τοὺς νόμους, νὰ ἐκλέγει τὰς ἀρχάς, νὰ συζητεῖ τὰς παρουσιαζομένας ἀπὸ τὴν Βουλὴν ὑποθέσεις τοῦ κράτους καὶ νὰ δικάζει εἰς τὰ δικαστήρια ἐξαιρέτως (*conservait de droit*) τὰς δίκας δημοσίου δικαίου (*proes publices*).

Ὁ ὀργανισμὸς τοῦ Ἀρειοπάγου ἦτον ὡς τὸ Συμβούλιον τῶν Δέκα (*consiglio dei dieci*) τῆς Βενετίας. Τὸ Συμβούλιον τῶν Δέκα ἦτον τὸ πᾶν. Οἱ τρεῖς ἀναγκαστὰ ἐπαίρνοντο ἀπὸ τὸ Συμβούλιον τῶν Δέκα.

Ὅταν συμβαίνει καὶ μία ἀρχή, ὡς τοῦ Ἀρειοπάγου ἢ τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα, ὅταν συμβεῖ καὶ εἶναι ἀδύνατη, δὲν ἰσχύει εἰς τίποτε· ὅταν δυνατὴ, κυριεύει τὰ πάντα.

Τὸ Συμβούλιον τῶν Δέκα ἐξουσίαζε τὰ πάντα, ὁ Ἀρειος Πάγος ἀντιστρόφως. Ὁ πόλεμος εἰς τὰς Ἀθήνας μετὰ τὴν δημοκρατίαν καὶ ἀριστοκρατίαν ἔναψε ἐκ νέου. Ὁ Πεισίστρατος ἐπὶ κεφαλῇ τοῦ λαοῦ ἐνίκησε τοὺς εὐπατρίδας.

Ὁ Σόλων δὲν εὐτύχησε νὰ συντάξει τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν κυβέρνησιν ὥστε νὰ προληφθεῖ ἡ πάλι. Ἐπειδὴ ὁ Ἀρειος Πάγος δὲν ἦτον ἀρκετὰ ἰσχυρός, τὸ δημοκρατικὸν στοιχεῖον ἔπρεπε νὰ πάρει τὰ ὀμπρός. Τὸ πνεῦμα τοῦ πλήθους ἐπηρέαζε τὰς ἀρχάς, δὲν ἐγνώριζαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἀρχαῖοι, τὸ σύστημα τῶν ἀντιπροσώπων. Πᾶς πολίτης Ἀθηναῖος ἐπήγγινεν αὐτοπροσώπως εἰς τὴν Ἑκκλησίαν.

Ἡ ἀντιζηλία τῆς ἀριστοκρατίας καὶ δημοκρατίας τῶν Ἀθηναίων εὗρισκε ἡγῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Δωριεῖς ἔκλιναν εἰς τὸ ἀριστοκρατικόν, οἱ Ἴωνες εἰς τὸ δημοκρατικόν. Ἡ Ἑλλὰς ὅλη ἦτον διαιρεμένη εἰς δύο στρατόπεδα.

Τὰ δύο στοιχεῖα εἶναι ἀναπόφευκτα εἰς κοινωνίαν ἀνθρώπων, διότι συνδέονται τὰ δύο στοιχεῖα μὲ τοὺς κτηματίας καὶ ἀκτήμονας.

Τὸ σοφὸν καὶ χαρίεν Ἑλληνικὸν πνεῦμα δὲν ἠδυνήθη νὰ συμβιβάσῃ τὸ παλέμιον τῶν δύο στοιχείων, τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πλουσίων.

Ῥηχρὸς νοῦς προσπαθεῖ νὰ ἐξαλείψῃ τὸ ἓνα τῶν δύο στοιχείων, ἡ πένης τὸν πλούσιον καὶ ὁ πλούσιος τὸν πένητα. Ἐν ἁληθείᾳ, ἂν τὸ ἓνα στοιχεῖον κατασπρέψῃ τὸ ἄλλο, φθάνει ὁ καταστρεφὴς συντομότερα εἰς τὸν σκοπὸν του. Ἀλλ' ἡ καταστροφή αὕτη εἶναι τῶν ἀδυνάτων.

Ἡ Ἑλλάς, ἐξ αἰτίας τῆς ἀόκνου εἰρημένης πάλης, δὲν ἐχάρη ποτὲ οὔτε μίαν ἡμέραν ἡσυχίας καὶ γαλήνης.

Οἱ Περσικοὶ πόλεμοι ἦσαν εὐτύχημα τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἕλληνας ἐνέθησαν καὶ ἐδοξάσθησαν καὶ ἀφοῦ ἐνίκησαν ἀλληλοφρονεῖοντο. Τότε εἰς τὸν καιρὸν τῆς ὁμονείας τῶν ἐφάνη ὅλη ἡ χάρις τοῦ ναὸς τῶν Ἑλλήνων, ἔταν λέγω μεταξύ των δὲν διαφωνοῦσαν.

Ἡ Ἑλληνικὴ ἱστορία τοῦ καλοῦ καιροῦ τῆς εἶναι ὁ ὠραιότερος ψαλμὸς τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας (*un des plus beaux chants de la poesie humaine*).

Ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος εἶναι ἀδελφοκτονία. Δὲν ὑπάρχει πλέον Ἑλληνικὴ ἱστορία εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου.

Ἡ Θεὰ ἡ ἀνάγκη ἐβίαζε τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα εἰς τὴν ἐλεεινὴν λύσιν ποῦ ἔλαβαν.

Δοθέντος τοιοῦτου ὀργανισμοῦ κοινωνικοῦ καὶ κυβερνητικοῦ, ἀποβησόμενον ἦτον ἡ παῦσις καὶ ἡ κατὰστροφὴ τῆς Ἑλευθερίας.

Ἡ Σπάρτη ἦτον ἀποικία ὀπλοφόρος στρατιωτικῆς ἀριστοκρατίας. Ὑπερηφάνεια καὶ κατὰ τη-
σις ἦτον ἐνσχυρωμένη εἰς τοὺς πολεμικοὺς Σπαρτιάτας. Οἱ Ἀθηναῖοι, εἰς κάθε ἄλλο ἦτον διατε-
θειμένοι, παρὰ νὰ ἀφῇσαν ξένους νὰ τοὺς κυριεύσουν. Εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ δημοκρατικὸν στοι-
χεῖον ἐμίσησε πᾶσαν ἀριστοκρατίαν, ὅποιαδήποτε ἐξοχὴν πλούτου, πνεύματος ἢ ἀρετῆς. Ὁ Νό-
μος τοὺς πλουσίους ὑποχρέωνε εἰς τοὺς φόρους καὶ τὰ ἔξοδα τῶν ἐορτασίμων τελετῶν καὶ τῶν
ἐκστρατειῶν.

Γνωρίζετε τί ἐστὶν ἐξοστρακισμός. Ὁ ζευγολάτης, ποῦ κατεδίκαζε τὸν Ἀριστείδην καὶ αἰ-
τιολογοῦσε τὴν ἐξουρίαν τοῦ θαυμαστοῦ ἀνδρός, ἐσχολίαζε μὲ τὸ αἰτιολόγημά του ἀρίστως τὸν λό-
γον. —Τί κακὸ σοῦ ἔκαμε ὁ Ἀριστείδης; τὸν ἐρώτησε ὁ ἀγαθὸς στρατάρχης τῶν Πλαταιῶν,
ὁ ἴδιος ὁ Ἀριστείδης. —Δὲν μοῦ ἔκαμε κανένα κακόν, ἀπεκρίθη ὁ ζευγολάτης, ἀλλὰ μὲ βαραίνει
νὰ τὸν ἀκούω πάντοτε ἐπαινούμενον.

Σπανιώτατοι τῶν ἐνδόξων Ἀθηναίων ἐξέφυγαν τὸ μίσος τοῦ λαοῦ. Θαῦμα εἶναι ποῦ ὁ Περι-
κλῆς ἀπέθανε εἰς τὴν κλίνην του, εἰς τὴν πατρίδα του.

Εἰς τὴν Σπάρτην, εἰς τὴν καρδίαν τῶν Σπαρτιανῶν, βασίλευε ἡ ἀρπαγή. Εἰς τὰς Ἀθήνας, τὸ
ἀνεμοσκόρπισμα τοῦ δημοσίου πλούτου.

Μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Σπάρτης ὑπῆρχε σημαντικὴ, οὐσιωδὲστάτη διαφορὰ. Ἡ Σπάρτη εἰς τὴν
ῥαὴν τῆς Θανῆς τῆς δὲν ἔφηνεν εἰς τὸν κόσμον θησαυρὸν ποικίλον κληρονομίας. Τί δύναται νὰ
μᾶς ὠφελήσῃ ὁ κυβερνητικὸς τῆς τύπος, ἀναρμόδιος διὰ τὴν ἀνθρωπότητα;

Ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἐξ ἐναντίας γέμει ἀπὸ πολότιμον διδασκαλίαν. Τὰ τέκνα τῆς τὴν ἐδό-
ξαν μὲ αἰώνια ἀριστουργήματα τέχνης καὶ σοφίας. Ἡ Σπάρτη μᾶς δίδει τοὺς ἴσκιους, τὸ σκο-
τάδι τοῦ γρώματος, χάριν τοῦ ὁποῖου ἀναδύνουν εἰς τὴν εἰκόνα λαμπρότερα τὰ πρόσωπα τῶν Ἀθη-
ναίων. Ἡ Σπάρτη εἶναι μία ἄρνησις, αἱ Ἀθῆναι τὸ θετικὸν ἀντικείμενον τῆς μελέτης μας. Ἀπει-
ρην ὠφέλειαν θὰ περισθεύωμεν ἀπὸ τὸν λαὸν τῶν Ἀθηνῶν, ὡς πρὸς τὴν ἐποψὶν τῆς Πολιτικῆς Οἰκο-
νομίας. Τὰ οἰκονομικὰ γεγονότα πηγάζουν ἀπὸ τοὺς πολιτικοὺς νόμους τοῦ κράτους καὶ μὲ αὐ-
τοὺς συμμορφώνονται. Ὡς μελετήσωμεν τῶν ἀθηναϊκῶν ἀποικιῶν τὸ πνεῦμα καὶ θέλει ἰδοῦμεν πῶς
ὁ ἀποικισμὸς αὐτὸς ἐσπείρε τὸν πολιτισμὸν εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ἐν γένει ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν
ὑπῆρξε ἐστία φωτὸς ὅλων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων.

(1846)

Παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον καὶ Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλὸν κατ' ἰδίαν καὶ μετεμορφώθη ἔμπροσθεν αὐτῶν.

Ματθ.

Εὐγενέστατε κύριε Ἀλέξανδρε Πάλλη εἰς Λονδίνον.

Ἡ φύσις, κύριε Ἀλέξανδρε, νομίζω μᾶς προδιάθεσε νὰ σεβόμεθα τοὺς μεγαλειότητες εἰς τὴν ἡλικίαν. Ἴσως αὐτὴ ἢ κλίσις εὐρίσκει αὐξησιν καὶ τροφὴν ἀπὸ τὸ φυσικὸν ἄλλο αἶσθημα τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπολιέπτεται τὴν μάθησιν, καὶ τῆς μαθήσεως κάτοχοι θεωροῦνται ὅσοι σχετικῶς, ὡς πρὸς ἄλλους, εἶδαν πρῶτοι τὸν ἥλιον, τὸν ἥλιον τῆς ζωῆς των. Τάχα τὸ σέβας αὐτὸ τῶν νεωτέρων πρὸς τὸν γεροντότερον, ἐποθάλπεται κοινῶς καὶ εὐχαρίστως εἰς τὴν καρδίαν μας χάριν τῶν γονέων μας, οἱ ὅποιοι καὶ παλαιοὶ εἶναι, καὶ ἀγαπημένοι σφόδρα ἀπὸ τὰ τέκνα τους.

Ὑπακοὴν μεγάλην ἔδειξα, κύριε Ἀλέξανδρε, καὶ ἐγὼ εἰς τὸ εἰρημένον ἀγαθὸν αἶσθημα, ὅταν παρακινούμενος ἀπὸ τὴν θέλησίν σου, νὰ γράψω λόγον ἐξηγητικὸν τῆς εορτῆς τῆς Μεταμορφώσεως, σὲ ἤκουσα. Ἡ παρακίνησίς σου καὶ τὸ ἔργον μου ἔγεναν εἰς τὴν εὐχαριν ἐξουχίαν τοῦ *Tolkenam*, κατὰ τὸ 1840. Τυπῶνω τὸν λόγον μου τὴν εἰς τὸ 1846, καὶ τὸν ἀφιερῶν εἰς τὸ φιλικὸν μου ὄνομά σου. Αἰτία εἶναι ὅτι ἡ ὀλιγοήμερη διατριβή σου εἰς τὰς Ἀθήνας κατὰ τὸν περασμένον Μάϊον, ἐξωογόνησεν εἰς τὰ σπλάγχνα μου ὅλην τὴν πρὸ πολλοῦ ἀμοιβαίαν μας ἀγάπην, καὶ ἠθέλησα καὶ θέλω νὰ σοῦ δώσω πίστιν αὐτῆς, πόσον προθύμως δηλαδὴ ἄλλοτε ἐκτέλεσα μίαν σου ἐπιθυμίαν.

Ἡ ἀδυναμία μου, ἡ ἀτέλεια τοῦ λόγου μου δὲν δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ἐναντίον μου ὡς ἐπιχειρήματα κατηγορίας. Ὁ λόγος μου ἂς εὑρεῖ χάριν εἰς τοὺς κριτὰς μου, θεωρούμενος ὡς δοκίμιον μεγάλο καὶ πιστὸ σεβασμοῦ καὶ ὑπακοῆς νεωτέρου πρὸς γεροντότερον ἄνδρα.

Εἴθε, φίλτατέ μου κύριε Ἀλέξανδρε, τὸ μακρόβιον τῆς ἡλικίας σου, νὰ μετράται κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν συγγενῶν καὶ φίλων σου. Εἷς ἐξ αὐτῶν εἶναι καὶ ὁ ὑποσημειούμενος :

Γ. ΤΕΡΤΣΕΤΗΣ

Ἐπιθυμοῦσα, φίλοι καὶ ἀδελφοί, ὅσῃ χάριν εὐφραδείας εἶχαν ποτὲ οἱ Ἅγιοι Πατέρες, ὅση τέχνη ἐστόλισε ποτὲ τὰ χεῖλη τῶν ρητόρων τῶν Ἀθηναίων ἢ τῆς Ρώμης, τόση νὰ φανεῖ καὶ εἰς ἐμὲ εἰς τὰ χεῖλη μου σήμερον. Ταιριάζει, ἀγαπητοί μου ὁμογενεῖς, ταιριάζει, τὰ χάρισματὰ τοῦ Θεοῦ νὰ ἐγκωμιάζονται, ἂν δυνατόν, μὲ ἴσην εὐμορφίαν λόγου. Παρατηρήσατε τὰ ἔργα τοῦ Πλάστου ! Ὁ Μεγαλοδύναμος, δὲν εὐχαριστήθη νὰ πλάσῃ μόνον τὴν ὕλην, ἀλλὰ τὴν ἐμόρφωσε μὲ χαριτωμένους σχηματισμούς, τὴν ἐπροίκισε μὲ τὸ ἀπερίγραπτον κάλλος τοῦ ἡλίου. Ἄν λοιπὸν καὶ εἰς ἐμὲ σήμερον χάρις τοῦ Παναγίου Πνεύματος ἔδιδεν ἐγγλωττίαν ἤθελε δυνήθῃ πρεπόντως νὰ σᾶς συγχαρῶ διὰ τὴν κοινὴν εὐτυχίαν μας, διὰ τὸ δῶρον τοῦ Θεοῦ ἃμα εἶδαμεν τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Ἀλλὰ ποῖα εἶναι αὐτὴ μας ἡ εὐτυχία, ποῖον τὸ χάρισμα τοῦ Κυρίου ; Πασίγνωστον ἀγαθὸν θὰ σᾶς ἀναφέρω, τοῦ ὁποίου τρυγοῦμεν τὸν καρπὸν, τὸν ὁποῖον ἐχάρηκαν οἱ προπάτορές μας, ὅσον ἢ ἐνθύμησις τοῦ καθενὸς φθάνει εἰς τοὺς θεμελιωτάς τῆς οἰκογενείας του. Ἄς εὐχαριστοῦμεν, φίλοι ὁμογενεῖς τὸν Ζωοδότην Θεόν, ὅτι δὲν ἐγεννήθημεν εἰς καιρούς, ὅταν τὸ ἀτελὲς τοῦ παλαιοῦ νόμου, ἂν καὶ θείου, δὲν ἔδιδε τὰ πιστὰ τῆς σωτηρίας, ὅταν οἱ θεοὶ τῶν προγόνων ἦσαν μεστοὶ ἀπὸ μύρια ἀριστουργήματα, ὅταν εἰς τὰ ἐντόσθια τῶν παρθένων οἱ ἄγριοι ἱερεῖς ἐγύρευαν μηνύματα τοῦ μέλλοντος. Ἀκτίνες σοφίας, τῇ ἀληθείᾳ, ἐφώτιζαν ἀριὰ καὶ ποῦ τὸν νοῦν ἐνδόξων ἀνδρῶν, ἀλλὰ τί ὠφελεῖ ἓνα ἢ δύο ἄστρα, καὶ αὐτὰ θολά, εἰς τὸ πυκτὸν νυκτοσκοπιδί τοῦ μεσουχειμῶνος ; Οἱ Ἀθηναῖοι, ἐξυπνότεροι τῶν παλαιῶν ἀνθρώπων, εἶχαν στήσει τὸν βωμὸν τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ· ἀλλὰ

* Πρωτοδημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Τερτσέτη στὸ φυλλάδιον τοῦ «Λόγος εἰς τὴν εορτὴν τῆς Μεταμορφώσεως. Ἀθήνησι. Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως (Παρά τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς). 1846», σχῆμα ὄγδου, σσ. 16.

ἂν τὸ ἀγιασμένο ἐκεῖνο κτίριον ἀπὸ τὸν Θεὸν Παῦλον, ἐφανερώσῃ τὴν καλὴν προαίρεσιν τῶν προκρί-
των τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἡ ἴδια ἐπιγραφὴ ὁμολογοῦσα καὶ τὴν βεβαίαν τὸν ἀμείψαν.

Τὸ εὐτύχημα, τὸ μέγα εὐεργέτημα εἰς ἡμᾶς τοῦ Θεοῦ εἶναι, ὅτι ἐγεννήθημεν χριστιανοί. Ἡ
δική μας Πίστις μᾶς διδάσκει νὰ ὑποτάξωμεν τὸ κορμὶ εἰς τὸ πνεῦμα καὶ τὸ πνεῦμα εἰς τὸν Θεόν,
καὶ εἰς τοῦτον Θεόν; Φῶς, κάλλος, σοφία, δύναμις, καθαρότης, ἀγάπη, ἅλα αὐτὰ εἶναι Θεός,
καὶ πάλιν πολὺ λείπει νὰ τὸν νοήσωμεν προπόντως. Ἡ Ἐκκλησία, δευτέρα πρόνοια τῶν χριστιανῶν,
ὁρατὴ ὑπηρετρία τοῦ Ὑψίστου, ἀγαθὰ τὴν γέννησίν μας, εὐλογεῖ τὸν γάμον τῶν γονέων μας, ὡς
φιλόστοργη μήτηρ, στολίζει τὴν ψυχὴν μας, καὶ εἰς τὰ νιάτα μας, καὶ εἰς τὰ παιδικὰ μας, καὶ
εἰς τὴν γερωνικὴν μας ἡλικίαν, ὥστε τὸ τρυφερὸν κοράσιον τῆς ἀγάπης τῆς νὰ παρουσιασθεῖ ὡς
νύμφη λευκονδυμένη, καθαρὴ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ νυμφίου. Ἐορτάζει προσέτι ἡ Ἐκκλησία κατὰ
τὴν διαδοχὴν τοῦ χριστιανικοῦ ἔτους, τὰ θαῦμα τοῦ Σωτῆρος, τὴν μνήμην τῶν ἁγίων, τὴν καί-
μησιν, τὴν γέννησιν τῆς Θεοτόκου, καὶ προσφέρει εἰς τοὺς πιστοὺς ὡς τόσα θαύματα καὶ ἀκροά-
ματα ψυχοφελῆ, τέλος συνοδεύει τ' ἀγγελολοκροσμένα μας λείψανα ἕως εἰς τὴν θύραν τοῦ θανά-
του, ὅπου μᾶς παραδίδει εἰς τὸν ἀμεμπτον δικαστὴν τῶν κακιῶν μας ἢ τῆς ἀρετῆς μας.

Ποῖος λοιπὸν δὲν θὰ μακαρίσῃ λαὸν χριστιανικόν, ποὺ χαίρεται τὴν χάριν τῆς πίστεως τοῦ
Ἰησοῦ Χριστοῦ; Δὲν λαυθάνομεν λέγοντες, ὅτι τέτοιος λαὸς ὁμοιάζει τοὺς κορυφαίους τῶν Ἀπο-
στόλων, οἱ ὅποιοι σὰν σήμερον, εἶναι πλεῖστα δεκάσκιον αἰῶνες, εἶδαν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν εἰς τὸ
ἔρος Θαβὼρ, τὸν εἶδαν νὰ φεγγοβολεῖ εἰς τὴν χάριν τῆς Θεότητός του.

Ἐορτάζομεν οἱ χριστιανοὶ σήμερον τὸ ἐνδοξον Θαῦμα. Ἡ χαρὰ τῆς ἡμέρας, ἡ εὐλογία τοῦ
Θεοῦ, τὸ καθαρὸν τῆς Πίστεώς μας, ἃς μᾶς ἐμπνεύσουν στοχασμοὺς κατὰ δύνανμιν ἀρμυδίου εἰς
τὸ Θεῖον καίμενον τοῦ Εὐαγγελίου.

Ἀκροάσθημεν, φίλοι καὶ ἀδελφοί, πῶς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἀνέβη εἰς τὸ ἔρος, ὅτι ἐκεῖ οἱ μα-
θηταὶ τοῦ εἶδαν τὸ ἄκρον φέγγος τοῦ προσώπου του, καὶ τὴν λάμψιν τοῦ ἐνδύματός του, ὅτι μαζὶ
του συνομιλοῦσαν οἱ δοξασμένοι προφῆται. Μωϋσῆς καὶ Ἡλίας, ὅτι ὁ Πέτρος ἐδεήθη τὸν διδάσκα-
λόν του νὰ τοῦ δώσῃ τὴν ἄδειαν νὰ στήσῃ τρεῖς καλύβες, μίαν διὰ τὸν Ἰησοῦν, καὶ τὲς ἄλλες διὰ
τοὺς προφῆτας. ὅτι νεφέλη χρυσὴ ἐσκέπησε καὶ τοὺς τρεῖς, καὶ ἡ φωνὴ τοῦ Ὑψίστου μέσῃ ἀπὸ,
τὸ φῶς τῆς νεφέλης ἐκήρυξε τὴν Θεότητα τοῦ Ἰησοῦ.

Τί νὰ προσθέσωμεν εἰς τὴν ἐντέλειαν τῆς διηγήσεως; Καὶ ἂν δὲν ἔχομεν τί νὰ προσθέσωμεν
πῶς καὶ νὰ σχολιάσωμεν τὸ Θαῦμα; Τί νὰ εἰποῦμεν πρὸς φωτισμὸν μας; Φίλοι ὁμογενεῖς, πᾶς ὁμο-
λογῶ εἰλικρινῶς, ὅτι μοῦ ἔρχονται στοχασμοὶ τόσον πυκνοί, τόσον ἀναρίθμητοι εἰς τὴν Θεῖαν ἐορ-
τήν, ὥστε ὁμοιάζει ὁ νοῦς μου ὡς ἂν ἀθῶο κοράσιον, ἢ ἀγόρι εἰς πολύνανθον περιβόλι, ὅπου ἀπο-
ρεῖ, διστάζει, πῶς ἂν θῇ νὰ κόψῃ, μὲ πῶς νὰ στολισθεῖ, καὶ μόνον ἐβγαίνει ἀπὸ τὰ χεῖλη του
φωνὴ θαυμασμοῦ καὶ λύπης, τί νὰ πρακτοδιαλέξῃ; Σὰν κύματα ἀγριωμένης θαλάσσης, ποὺ τὸ
ἓνα ἀκοίμητα πατεῖ τὸ ἄλλο, ὅμοια μὲ πλῆκῶνας ἢ πλημμύρα τῶν στοχασμῶν εἰς τὴν ἐνδοξὴν ἡμέ-
ραν τῆς Μεταμορφώσεως. Νὰ σᾶς ἱστορήσω τὸ σὺράκιον ὅπως ποὺ ἐφώτιζε τὸ Θαβὼρ, νὰ σᾶς εἰ-
κονίσω τὴν σεβασμιότητα τῶν προσώπων τῶν δύο μεγάλων προφητῶν, νὰ σᾶς εἰπῶ τί ἦσαν, ἢ
Μεταμόρφωσις, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐφανερώσῃ τοιαυτοτρόπως εἰς τοὺς τρεῖς μαθητάς του τὸν ἐνοικοῦντα
Θεόν, τὸν Θεὸν κάτοικον τῆς ἀμιάντου ἐκείνης σαρκός, τὸν ἅγιον ποὺ λημέριαζε εἰς τὸν φωτισμέ-
νον ναόν, νὰ ἐξηγήσωμεν πόσῃ σοφίαν περιέχει ἡ συνοδεία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, Μωϋσέως, καὶ
τοῦ Ἡλίου; Ἡ πολυένδοξος τριανδρία, τὸ θαῦμα σχολιάζουν καὶ ἐπικυρώνουν τοὺς λόγους ποὺ
ἄλλοτε ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς, ὅτι ἦλθε δηλαδὴ νὰ πληρώσῃ τὸν παλαιὸν νόμον, ὅχι νὰ τὸν ἀφανίσῃ,
καὶ ὁ νόμος οὗτος, συμπληρωμένος, ἔγινε αἰώνιος θησαυρὸς τῶν ψυχῶν.

Πάρετε, ὁμογενεῖς, τὲς δέκα ἐντολὰς ποὺ ἔδωσεν ὁ Θεὸς τοῦ Μωϋσῆ, πάρετε τὰ δώδεκα ἄρ-
θρα τοῦ συμβόλου τῶν Ἀποστόλων, καὶ ὅποιος λάβῃ αὐτὰ ἃς ἔχει τὴν φλόγα τῆς Πίστεως, τὴν
ἡρωϊσμὸν τῆς ψυχῆς τοῦ προφήτου Ἠλίου, ἃς εὑρεῖ βάρβαρα ἔθνη, ἀνθρωποφάγους λαούς, εἴτε
εἰς τὰ κρύα χιόνια τοῦ Πόλου, εἴτε εἰς τὰς θερμασμένες ζῶνας τῆς γῆς, ἃς κηρύξει τὴν θεῖαν δι-
δασκαλίαν, καὶ θέλει ἰδεῖ πῶς οἱ λαοὶ ἐκεῖνοι, θὰ ἡμερώσουν, πῶς θὰ δοξολογοῦν τὸν Θεόν, μακά-
ριος καὶ εἰς τοῦτον τὸν κόσμον, καὶ εἰς τὸν ἄλλον. Ἄν προτιμᾷ, ἃς πάγῃ εἰς ἔθνη πολιτισμένα
πλὴν σκοτισμένα ἀπὸ δεισιδαιμονία καὶ πρηνήφεις, ἃς οἰκοδομήσῃ ἐκαὶ ναοὺς εἰς τὸν Θεόν, καὶ
θέλει ἰδεῖ τοὺς ἀξιοτέρους ἐκείνου τοῦ ἔθνους ν' ἀκολουθήσουν τὴν νέαν σοφίαν, ὡς στρατιῶται
περιβόητοι ἀκολουθοῦν ἡρώα σημειοφόρον εἰς τοὺς κινδύνους τοῦ πολέμου.

Αὐτὰ ποὺ σᾶς λέγω ἔγιναν τὴν ἡμέραν ποὺ τὸ Εὐαγγέλιον ἐκηρύχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Χρυσόστομος, ὁ Ἅγιος Βασίλειος, ὁ Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὁ Ἅγιος Ἀμβρόσιος καὶ ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος εἶναι ὁ Δημοσθένης, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Κικέρων, ἔχει πλέον Ἕλληνας εἰδωλολάτραι, ἀλλὰ χριστιανοί, καὶ ἱερουργοῦντες εἰς τὴν θείαν τράπεζαν. Φαντασθῆτε τὸν Σωκράτην, τώρα εἰς τὴν ἡμέραν μας, νὰ ἐμβαίνει εἰς ἕνα ἀπὸ τοὺς ναοὺς μας, εἴτε εἰς ἕνα ἔργον ζωκλήσι, εἴτε εἰς μίαν Μητρόπολιν, καὶ νὰ ἀκούσει τὴν φιλόθεον μελωδίαν: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία». Πῶς ἀκροαζόμενος τὴν θείαν εὐχὴν δὲν θὰ χαρεῖ ἢ καρδιά του, πῶς ἢ γνῶσις του δὲν θὰ μαντεύσει εὐθὺς τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος τῆς νέας ὁρησκείας, πῶς μὲ μιᾶς δὲν θὰ παύσουν οἱ ἀμφιβολίες τοῦ νοῦς του, καὶ πῶς, ὡς ἄνθρωπος μεγάλης ψυχῆς, δὲν θὰ προθυμοποιηθεῖ νὰ ρθᾷ εἰς τὸ ἄκρον πέρας, τὸ ἐντιμότατον, τὸ θεοφιλεσστατον τοῦ χριστιανισμοῦ, τὴν ἱεροσύνην!

Αὐτοὶ καὶ ἄλλοι στοχασμοὶ πολλοὶ μοῦ ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν εἰς τὴν σημερινὴν πανήγυριν, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰρημένους ἀποφεύγω νὰ σᾶς διηγηθῶ κατὰ πλάτος, καὶ ἄλλους νὰ σᾶς ἀναφέρω, καὶ μόνον ἡ ψυχὴ μου ὀρέγεται, δὲν ἠξεύρω πῶς, νὰ σᾶς σημειώσω τινὰ διὰ τοὺς τρεῖς Ἀποστόλους, ποὺ ἀξιώθηκαν τὸ ὄνομα τῆς Μεταμορφώσεως.

Πόθεν νὰ αἰτιολογεῖται ἡ προθυμία τῆς ψυχῆς μου; Ἰάχα, ὅτι οἱ τρεῖς ἄνδρες ἐστάθηκαν οἱ πλέον ἀγαπημένοι ἀπὸ τὸν Ἰησοῦν, μάρτυρες τῆς θείας Μεταμορφώσεως, μάρτυρες τῶν θαυμάτων τοῦ Θεοῦ, εἰς τὸ περιβόλι Γεθσημανή, ὅταν ὁ Κύριος τοὺς ἔλεγε τὰ θλιβερά λόγια, «λυπεῖται ἡ ψυχὴ μου λόπην θανάτου» ἢ μήπως τὸ θαῦμα τῆς Μεταμορφώσεως, ὁμολογούμενον εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀπὸ τοὺς τρεῖς, τὸ ἀξιόπιστον τῶν μαρτύρων πρέπει νὰ δώσῃ τὰ πιστὰ τῆς ἀληθείας, ἢ τάχα, ὑμνῶντας ἡμεῖς διὰ τοὺς τρεῖς Ἀποστόλους, θὰ εὐφρανθοῦμεν ὡς νὰ ἀκούαμεν ἔργα ἀγαθὰ πατρός, ἢ μητρός, ἢ τὴν γλυκειὰν ἀγάπην πρὸς ἡμᾶς ἀδελφοῦ ἢ ἀδελφῆς, εἰς τὴν νηπιότητα τῆς ἡλικίας μας; Βέβαια, φίλοι ὁμογενεῖς, γεννήτορές μας, ἀδελφία μας εἶναι οἱ τρεῖς κορυφαῖοι τῶν Ἀποστόλων, αὐτοὶ μᾶς ἐμόρφωσαν ὅποιοι εἴμασθε σήμερον, αὐτοὶ ἀνάστησαν τὴν ψυχὴν μας, μᾶς ἐδείξαν τὴν χρῆσιν τῆς ζωῆς, μᾶς ἀνοῖξαν τὰ μεγάλα μυστήρια τοῦ Θεοῦ, μᾶς κατήχησαν ἐντελῶς ὡς πρὸς τὰ ἀντιμίσθια τῆς αἰωνίου βασιλείας. Ἢ γῆ μαρτυρεῖ τοὺς ἀγῶνας τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν, μὲ ποῖον ἥρωϊσμόν, μὲ πόσῃ ἀγιοσύνην, μὲ ποῖα φιλελεήμονα σπλάγγνα, μὲ ποῖαν ἄκραν σοφίαν ἐπεργέτησαν, βέβαια Θεοῦ συνεργοῦντος, τὴν οἰκουμένην. Ἐνα μόνον ἀπὸ τὰ εἰρημένα προτερήματα, ἀγαθοεργήματα, χαρίσματα, (δώσετε εἰς αὐτὰ τὴν ἐπίκλησιν ὅπου ἐγκρίνετε) φθάνει νὰ δοξάσῃ λαοὺς καὶ βασιλεῖς. Πόση λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι ἡ ἀγαλλίασίς μας, εὐρίσκοντες ἡμεῖς ὅλα αὐτὰ τὰ μεγαλεῖα μαζὶ φιλιωμένα εἰς τὴν ψυχὴν καθενὸς τῶν τριῶν Ἀποστόλων, ποὺ ἀναφέρει ὁ Εὐαγγελιστὴς τῆς σημερινῆς πανηγύρεως, αὐτῶν τῶν ἐνδύξων, ποὺ ἐστοίχισαν μὲ τὸ αἷμα τους τὴν Πίστιν τῶν ἀληθινῶν μας προγόνων χριστιανῶν!

Πρὸς εὐχαρίστησίν σας ἐνθυμίζω, φίλοι ἀκροαταί, ὅτι οἱ Θεοὶ Ἀπόστολοι, ἅμα τοὺς ἐδόθη τὸ χάρισμα τῆς θείας διδασκαλίας, ὅσοι ἦτον ὑπανδρευμένοι, ἔζησαν ἕκτοτε μὲ τὰς γυναῖκες τους ὡς ἀδελφὸς μὲ ἀδελφήν, ὑστερήθηκαν τὴν κρεατοφαγίαν, ἀρνήθηκαν κάθε στολισμὸν τοῦ κορμιοῦ, ὅσοι ἦσαν παρθένοι, ἐφύλαζαν διὰ παντός τὴν καθαρότητά των. Τὸ κήρυγμα τοῦ λόγου, ἡ πρυσευχὴ ἔγιναν ἡ δίαιτα τῆς ζωῆς των.

Ὁ Ἰάκωβος πρῶτος τῶν Ἀποστόλων ἔλαβε σφαγὴν διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Ἰησοῦ. Σώζοντα, τοῦ ἁγίου ἔργα καὶ λόγια τόσον φιλάρετα, τόσον θεάρεστα, ὥστε φθάνει νὰ σᾶς ἀνενθυμήσω τι, διὰ νὰ σᾶς διηγηθῶ ὅλον τὸν ἄνδρα. Ἢ καθολικὴ ἐπιστολὴ κείμενη εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην, εἶναι μνημεῖον ἀγιώτατον τοῦ χριστιανισμοῦ. Διδάσκουν τὰ θεῖα γράμματα τῆς ἐπιστολῆς ὅτι ἡ φύσις, ἡ οὐσία τῆς νέας ὁρησκείας δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ τὰ καλὰ ἔργα, πρέπουσα, τῇ ἀληθείᾳ, ἐρμηνεία τῆς πίστεώς μας. Ὅθεν, δύο εἶδη ἀνθρώπων ἐστάθηκαν πάντοτε ἀνσίδικοι τοῦ Χριστοῦ, οἱ κακοῦργοι ποὺ δὲν στέργουν εἰς τὴν πρᾶξιν τοῦ καλοῦ, καὶ ὅσοι ἐπαίρονται, καυχῶνται εἰς τὴν σοφίαν των. Τὸ ὅσιον, τὸ ἐνδοξον διὰ τοὺς ὑπερηφάνους τῆς κοσμικῆς γνώσεως εἶναι οἱ θεωρίαι, τὰ συστήματα· ἀλλὰ οἱ μελέτες τους, ὅμοιαι μὲ μαρτιάτικους ἀνέμους, δὲν ἰσοζυγιάζουν τὴν πλέον μικρὰν πρᾶξιν τοῦ πλέον ταπεινοῦ, ἀλλὰ φιλοχρίστου ἀνδρός.

Σύμφωνα ἦτον τὰ λόγια τοῦ ἁγίου μὲ τὰ ἔργα του. Πηγαινάμενος εἰς τὴν καταδίκην τὸν ἀκολουθοῦσεν ὁ κατήγορός του, ὁ προδότης του. Ὡς ἀκτίνα φωτὸς ἐχύθη εἰς τὰ σπλάγγνα τοῦ προδότου ἡ μετάνοια, θεωρώντας τὸ ἡμέρον, τὴν σεμνότητα τοῦ Ἀποστόλου εἰς τὴν ὥραν τοῦ θα-

νάτου. Πλησιάζοντας εἰς τὸν Ἰάκωβον, τοῦ ἐζήτησαν συγχώρεσιν, καὶ ἔτι θέλει νὰ συναποθάνει μαζί του ὡς χριστιανός. Ὁ ἅγιος ἀμφιβάλλει. ἂν ἔμελλε νὰ τὸν ἀγκαλιάσαι καὶ νὰ τὸν φιλήσει ὡς ἀδελφόν, μὴν ἔχοντας ἐκεῖνος ἀκόμη βάπτισμα καὶ κατήχησιν χριστιανικὴν. ἄλλὰ συλλογόμενος ὅτι τὸ αἷμα τοῦ μαρτυρίου χαρίζει καὶ βάπτισμα καὶ κοινωνίαν, ἐφίληθῃ μὲ τὸν προδότην, καὶ συνεσφάγησαν ἀπὸ τὸν ἴδιον δῆμιον.

Τοῦ Ἀγίου Πέτρου τὰ ἔργα, τοῦ ἁλλου δηλαδὴ θεατοῦ τῆς Μεταμορφώσεως, τὸ ἄκνον τῆς ἡθικῆς του διδασκαλίας εἰς τὴν Ἀσίαν καὶ εἰς τὴν Εὐρώπην, ἡ μέριμνά του διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ψυχῶν, εἶναι πασίγνωστα εἰς τὴν χριστιανικὸν κόσμον. Ὁρέγομαι μόνον νὰ σᾶς ἀναφέρω τὸν χαριετισμὸν τοῦ Ἀποστόλου εἰς τὴν συμβίαν του, ὅταν ἐπήγγινεν ἡ χαριτωμένη γυνὴ νὰ λάβει τὸ μαρτύριον τῆς πίστεως· ἀμνήσθητι τοῦ Κυρίου, ἐνθυμοῦ τὸν Ἰησοῦν τῆς ἔλεγε ὁ φίλτατος τῶν συζύγων. Τέλος, ὅταν ὁ Πέτρος ἐφθασεν εἰς τὰ ἄκρα γηραιά, φυλακισμένος εἰς τὴν Ρώμην, φεύγει ἀπὸ τὰ δεσμά· εἶπε ὁ πόθος τῆς ζωῆς νὰ τὸν τυραννοῦσε, εἶπε ἡ προσπάθειά του ἦτο μεγάλη νὰ ἀπλώσει ἔτι καὶ ἔτι χαϊρόμενος τὸ δῶρον τῆς ζωῆς, τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ, φεύγει ἀπὸ τὸ δεσμοκτήριον, περνᾷ ἀκινδύνως τὰς θύρας τῆς Ρώμης, ἀλλὰ βγαίνοντας τοῦ ἐφάνη νὰ εἶδε τὸν Ἰησοῦν· ἐρωτώντας τὸν ὁ Πέτρος ποῦ ὑπάγει, ἔλαβεν ἀπόκρισιν, πηγαίνω νὰ σταυρωθῶ ἐκ νέου εἰς τὴν Ρώμην. Ὁ Ἀπόστολος, ἐξηγώντας τότε τὴν ἀπόκρισιν, ὅτι δηλοῖ τὴν σταύρωσίν του, ὅχι τοῦ Ἰησοῦ, ἐπιστρέφει εἰς τοὺς δημίους τῆς Ρώμης, δέσσει μόνον τὴν χάριν νὰ σταυρωθεῖ μὲ βαρύτερον εἶδος σταυρώσεως, παρὰ τοῦ Ἰησοῦ, τὴν ὁποίαν ἐπιθυμίαν εὐχαρίστως ἐπλήρωσαν, ὡς σᾶς εἶναι γνωστόν, οἱ ἀσπλαγχοὶ χριστιανομάχοι τοῦ καιροῦ του.

Ἡ σειρά τοῦ λόγου μας καλεῖ νὰ ὁμιλήσωμεν διὰ τὸν Ἰωάννην, καὶ εἰς τὸ γλυκὺ ὄνομα τοῦ ἁγίου μοῦ πλακώνουν τὰ στήθη εὐφροσύνη καὶ τέρψις, εἶτε ἡ ἐνθύμησις τῆς παρθενικῆς ζωῆς τοῦ ἁγίου νὰ εἶναι αἰτία, εἶτε ξεχωριστὴ ἀγάπη τοῦ Ἰησοῦ δι' αὐτόν, εἶτε ἡ ἀγάπη τῆς Θεοτόκου· ἀλλὰ μοῦ φαίνονται νὰ εἶναι μόνον τὰ αἷτια αὐτά· φίλοι ὁμογενεῖς, τίνας ἀπὸ ἡμᾶς οἱ ὀφθαλμοὶ δὲν ἀναπαύθησαν εἰς τὰ κύματα τοῦ Αἰγαίου; Πόσες φορὲς εὐχαριστήθημεν κοιτάζοντας τὰ περίσσια νησιὰ σπαρμένα εἰς τὸ γαλάζιο κύμα; Εἶναι χίλιοι ὀκτακόσιοι τόσοι χρόνοι ποὺ τὰ θεόφωτα μάτια τοῦ ἁγίου, τὰ μάτια ποὺ εἶδαν τὴν Ἀνάληψιν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν σταύρωσίν του, τὴν Μεταμόρφωσίν του εἰς τὸ ὄρος Θαβὼρ, αὐτὰ τὰ μάτια ἀντίκρυσαν συχνὰ τότε καὶ τοὺς γλυκοὺς τύπους τῆς γεννήσεώς μας. Καθήμενος ὁ ἅγιος εἰς τὸ νησί τῆς Πάτμου, ἀφοῦ εἰς τὴν Ρώμην ἔλαβε τὸ μαρτύριον τῆς πίστεως καὶ ἔζησεν, ἐκατήχηζε τοὺς λαοὺς μὲ τὴν σοφὴν του διδασκαλίαν. Πόσες φορὲς τάχα ὁ ἅγιος, ταξιδεύοντας ἀπὸ τὰ νησιὰ εἰς τὴν στεριά, πόσες φορὲς θὰ ἐσυλλογίσθηκα τὰ ἀνδραγαθήματα, τὰ ἀγαθοεργήματα τοῦ ἔθνους ποὺ ἐφώτιζε, καὶ ὅτι ἡ θεία πρόνοια εἶχε τάχα προετοιμασμένους τοὺς ἐνδόξους Ἑλληνας, νὰ γίνουν μηνυτὰδες τῆς ἀγαθῆς ἀγγελίας, τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ Εὐαγγελίου! Ἡ ἀνοιξίς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, εἶπεν ἕνας, εἶναι τὸ ἔθνος τῶν Ἑλλήνων. Τάχα ὁ ἅγιος Ἰωάννης αὐτὴν τὴν ιδέαν εἶχε διὰ τὴν Ἑλληνικὴν φυλὴν. ἔθεν ἐπρόστίμησεν εἰς Ἑλληνικὰ χρώματα νὰ γηράσει, εἰς αὐτὰ νὰ ἀποθάνει; Τάχα προμάντευε ὅτι ἀπὸ γῆν ἑλληνικὴν ἔμελλε νὰ ἔβγῃ τὸ μέγα ἄκουσμα, νὰ προσκυνήσῃ τὸ Καπιτώλιον τὰ ξύλα τοῦ σταυρωμένου Ἰησοῦ; Τάχα προέβλεπε ὅτι θὰ ἔλθῃ μίαν ἡμέραν, ἐνδοξοτάτῃ ἡμέρᾳ εἰς τὰ χρονικὰ τῆς οἰκουμένης, ὅταν εἰς τὴν Νίκαιαν ὁ μέγας αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων, ὁ τροπαιῶχος Κωνσταντῖνος, ἔμελλε νὰ ὑπάγῃ εἰς ἕναν πρὸς ἕναν νὰ φιλήσῃ τὰς λαβωματιές, τὰ κοιμένα χέρια, τὰ τυφλωμένα μάτια τῶν ἱερέων, ποὺ δὲν ἀρνήθησαν τὸν Πλάστην τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς εἰς τὰ βασανιστήρια τῶν ἀλιτηρίων προκατόχων του ἡγεμόνων!

Εὐχάριστο πολὺ θὰ μᾶς ἦταν νὰ μακρολογήσωμεν διὰ τὸν φιλέλληνα Ἰωάννην· ἀκούσατε μόνον σύντομον διήγημα, ζωγραφία ὡραιότητι τῆς ἀγίας του ψυχῆς. Εὐρισκόμενος εἰς τὴν Ἐφεσον ἡ πλησίον τῆς Ἐφέσου, ἐθερμοπαρεκάλεσε τὸν Δεσπότην νὰ ἔχει τὴν ἐγνοίαν ἐνὸς νέου, νὰ τὸν ἐπιμελεῖται πολὺ εἰς τὴν θείαν διδασκαλίαν. Ἄῤῥχε τον, τοῦ ἔλεγεν, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, σοῦ τὸν παραδίδω ὡς πολυτίμον παρκαταχθήκην, τῆς ὁποίας θὰ ἔλθῃ ὥρα νὰ σοῦ ζητήσω τὴν ἐπιστροφὴν. Ποτὲ μήτηρ γλυκειὰ δὲν ἐσύστησε μὲ τόσον πόθον εἰς τοὺς ναύτας τοῦ πλοίου μονάκριβον υἱόν της ποὺ στέλλεται εἰς ἀντάμωσιν ξενιτευμένου πατρός, καθὼς ὁ ἅγιος τὸν νέον ἐκεῖνον. Μῆνας πέρασαν, χρόνοι, καὶ ὁ Εὐαγγελιστὴς ἔρχεται πάλιν εἰς τὴν Ἐφεσον, σμίγει τὸν Δεσπότην καὶ εἰς ὁμιλίαν τοῦ ζητᾷ τὸν θησαυρὸν ποὺ εἶχεν ἀφήσει εἰς τὴν φύλαξίν του. Ὁ Δεσπότης δὲν καταλαμβάνει θαρρεῖ ὅτι ὁ λόγος τοῦ ἁγίου ἐννοεῖ χρήματα, καὶ ἀδημονεῖ εἰς τὸ ζήτημα· δὲν μ' ἄφησας τοῦ λέ-

γει κανένα πολύτιμον πράγμα· διὰ τὸν νέον σοῦ ὁμιλῶ, τοῦ λέγει ὁ ἅγιος τρέμοντας· μὴν ρωτᾷς, τοῦ λέγει ὁ Δεσπότης, ἐκαῖνος ἀπέθανε· πῶς ἀπέθανε; τοῦ λέγει λυπημένος ὁ ἅγιος, Δὲν ἀπέθανε τῇ ἀληθείᾳ, ἀποκρίνεται ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ κάλλιον ἤθελεν εἶναι δι' αὐτὸν καὶ διὰ ἡμᾶς ὁ θάνατός του, ἐβγῆκε ληστής καὶ ληστάρχης καὶ ἀφανίζει τὸν κόσμον· ποῦ εἶναι τὰ λημέρια του, εἰπεν ὁ Ἰωάννης, ποῦ εἶναι οἱ σύντροφοί του; Ὁδήγησέ με νὰ πάγω νὰ τοὺς εὔρω.—Θὰ σέ φωνεύσουν οἱ σύντροφοί του πρὶν φθάσεις νὰ τὸν ἴδεις. Ἦν ὁγδοήντα ἔτη τῆς ἡλικίας τοῦ ἁγίου δὲν ἐκρύωναν, δὲν ἡμέρωναν τὴν φλόγα τῆς ψυχῆς του· καβαλλικεύει ἄλογον καὶ πάγει εἰς τὰ σπήλεια τῶν κλεφτῶν, τὸν πιάνουν τὰ κλέφτικα καρπούλια, καὶ αὐτὸς τοὺς λέγει, «τὴν αἰχμαλωσίαν μου καὶ ἐγὼ ἐπιθυμῶ καὶ νὰ μὲ πάγετε εἰς τὸν ἀρχηγόν σας». Κλαίοντας παρουσιάζεται ἐνώπιον τοῦ νέου, ποῦ ἄλλοτε εἶχε τόσον ἀγκιπῆσαι, τὸν γνωρίζει ὁ ληστάρχης καὶ θέλει νὰ φύγει, τὸν κυνηγᾷ ὁ θεῖος Ἰωάννης, κρεμνιέται ἀπὸ τὰ γόνατά του, ἀρπάζεται ἀπὸ τὸ δεξιὸν τοῦ χέρι ποῦ ἐκρυβεν ὁ ληστής εἰς τὴν χλαμύδα του· τοῦ λέγει ὅτι ἡ εὐσπλαγχνία τοῦ Θεοῦ εἶναι μεγάλη, ὅτι θὰ λούσει μὲ τὰ δάκρυά του τὴν αἰμωμένην χέρα τοῦ φανέως· τὸ μάγουλο ποῦ ἀναπαύθη εἰς τὸν κόρπον τοῦ Ἰησοῦ εἰς τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, εἶναι τώρα κολλημένο εἰς τὴν χέρα τοῦ ληστοῦ εἰς τὰ δάση τῆς Ἐφέσου· ἡ καρδιά τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνδρὸς ἔλιωσε σὰν καρὶ ἀφτούμενον εἰς τὰ θελήματα τοῦ ἁγίου· τροπαιοῦχος ὁ Ἰωάννης καὶ μὲ ὅσην δύναμιν ἔχει ὁ Χάρος εἰς τὰ λείψανα τῶν ἀποθαμένων ἀνθρώπων, τὸν παίρνει, τὸν ὁδηγᾷ πάλιν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἡ σταθερὰ μετάνοια τοῦ ληστοῦ εἶναι αἰτία πολλῶν ἐπαίνων εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν.

Ἰδοὺ, φίλοι ἀκροαταί, ποῖοι εἶναι οἱ τρεῖς θεαταὶ τῆς Μεταμορφώσεως· αὐτοὶ εἰς καντολογίαν ποῦ ἐκήρυξαν τὸν Χριστιανισμόν εἰς τὸν κόσμον, τοῦ ὁποῦ Χριστιανισμοῦ ἔρημον ζωλήσι εἶναι μεγαλοπρεπέστερον οἰκοδόμημα, παρὰ ὅτι εἶναι τὰ σήμιστὰ κοινοβούλια τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας. Ἡ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, τὸ αἰώνιον τῆς ψυχῆς, εἶναι προκρίτοτερα ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ τὰ συμφέροντα καὶ ἀπὸ τὰς χαρὰς μιᾶς ἡμέρας. Αἱ τοὶ τῆς γῆς, ἂν δὲν εἴσθε Ἀγγλοὶ ἢ Γάλλοι, δὲν ἀνοίγουν δι' ἐσᾶς οἱ θύρες τῶν ἐνδόξων Συνελεύσεων, ἀλλὰ οἱ εἰκόνες τῆς ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ σᾶς προσκαλοῦν εἰς τὰ θεῖα τεῖχη τοῦ ναοῦ, εἴτε οἱ τόποι τῆς γεννήσεώς σας εἶναι βοριάς ἢ μεσημβρία, ἀλλόγλωσσοι μεταξὺ σας καὶ ἂν εἴσθε, ἂν ἐβυζάζατε γάλα μελανῆς μητρὸς, ἢ ἂν ἀναστηθήκατε εἰς ἀνθρωποφάγων τραπέζια. Ἡ ἐκκλησία τῶν Ἀποστόλων δὲν ὁμοιάζει εἰμὴ μὲ τὸν ἀστροχυμένον οὐρανόν, ποῦ σκεπάζει καὶ φωτίζει τὰ πάντα.

Δὲν χαιρίζεαι, φίλοι ὁμογενεῖς, νὰ τελειώσωμεν ὡς ἀρχίσαμεν, νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν Θεόν, ὅτι καυχώμεθα τὴν ἀξίαν τοῦ χριστιανοῦ; Ναί, ἀγαπητοὶ ὁμογενεῖς, ὅσην σοφίαν καὶ ἀλήθειαν ἐδίδαξαν ποτὲ οἱ ἔξοχοι ἄνδρες τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, ὅσας ἀκτῖνας Θεοῦ φωτὸς ἔχυσε ποτὲ ἡ πρόνοια τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς τὴν Ἰουδαίαν, εἰς τὰ πέρας τῆς γῆς, ὅλα αὐτὰ σμίγουν εἰς τὸν Χριστιανισμόν· ὡς ὁ Ὑψιστος νὰ ὠρέγονταν νὰ συνάξει ἕναν πρὸς ἕναν τοὺς περίσσιους ἡλίους, ποῦ οἱ ἀστρονόμοι βλέπουν νὰ φεγγοβολοῦν εἰς τὰ οὐράνια, καὶ νὰ τοὺς κάμει ἕνα χερσόβολον εἰς τὴν Θεῖαν παλάμην, τέτοια εἶναι ἡ φύσις, τέτοια ἡ εἰκόνα, ἡ ἱστορία τοῦ ἀρχαίου καὶ ἀγῆρατου Χριστιανισμοῦ. Ὑῖος Θεοῦ, πηγὴ ἀέναντος μελλούσης ζωῆς, παντοχὴ, λιμιώνας τῶν ψυχῶν εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ἡ Ορησκεία αὐτὴ ἐρρίζωσεν εἰς τὸ ἐνδοξότερον μέρος τῆς πλάσεως, εἰς τὴν εὐμορφὴν Εὐρώπην, καὶ πάλιν, μέσα ἀπὸ τὰ περιβόητα ἔθνη, τὸ ἔθνος μας εἶναι κατεξοχὴν χριστιανικότετον, εἴτε αὐτὸ νὰ εἶναι θέσπισμα τῆς θείας Πρόνοιας πρὸς ἐκτέλεσιν μεταγενεστέρων ἀγνώστων εἰς ἡμᾶς βουλῶν, εἴτε τὸ φυσικὸν τῶν κατοίκων τοῦ τύπου, ὄντας ἐξ ἀμνημονεύτου καιροῦ ἡ φιλοκαλία, τὸ εὐαίσθητον, ἡ τῆψις τῆς συνειδήσεως καὶ εἰς τὰ σπλάγχνα τῶν ἁμαρτωλῶν, ἡ Ορησκεία τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἄλλο, εἰμὴ μελέτη καὶ ἀσκησις καθαρότητος, εὐρίσκεται νὰ εἶναι ὡς εἰς πάτριον γῆν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Ἑλλήνος. Δύνασθε νὰ φαντασθῆτε ἕνα Κόρινθιον, ἢ Ἀθηναῖον, ἢ Κωνσταντινουπόλιν, ἢ ἄνδρα Ἰόνιον, ποῦ πίνει συνάμα τὰς ἱερὰς αὖρες τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ τὸν φαντασθῆτε μὴ χριστιανόν; Σώζεται εἰς τὴν Παλαιὰν Πάτραν τὸ μάρμαρον, ὅπου ἐκοιμήθη ἔτη πολλὰ ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας. Ἡ Κόρινθος καὶ ἡ Ἀθήνα ἀντηχοῦν ἀκόμη ἀπὸ τὴν διδασχὴν τοῦ Παύλου· εἰς τὴν Κωνσταντινουπόλιν αἱ Ἱεραὶ Σύνοδοι ἐκάνονισαν τ' ἄρθρα τῆς Πίστεως, καὶ ὁ λόγος τῆς θείας λειτουργίας πνέει ἀκόμη εἰς τὰ τρέμοντα χεῖλη τῶν ἱερέων καὶ διακόνων εἰς τὸ ἅγιον βῆμα τῆς ἁγίας Σοφίας. Εἰς ἡμᾶς ἐδόθη ἀπὸ φωτισμένα ἔθνη τῆς ἡμέρας μας, νὰ προβάλωμεν τὸ σπάνιον θέαμα εἰς τὸν κόσμον, ὁ πατριωτισμός μας νὰ εἶναι ὁ θεὸς μας, καὶ ἡ πίστις μας νὰ εἶναι ἡ πατρίς μας, ὅχι βέβαια ὅτι ἐλειψαν

ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν γῆν ἀρνησέθρησκει, προδότης τῆς πατρίδος καὶ τῆς πίστεως, ἀλλὰ δὲν καταλαμβάνετε πόθον; Ἡ Ἑλλάς, ἀπὸ τὸ μέγα ὄνομα εἰς τὴν οἰκουμένην, ἡ Ἑλλάς συγκείμενη, οὕτως εἰπεῖν, ἀπὸ τοὺς ἡρώειςμοὺς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀπὸ τὸ θεῖον καὶ ἅγιον τοῦ χριστιανισμοῦ, ἀπὸ τὰ μνημεῖα τῆς σοφίας τῆς, ἀπὸ τὰ ἀγαθοεργήματά τῆς εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, προβάλλει ἐξαίσιον σκοπὸν καὶ πολίδρωτον ἀγῶνα εἰς τὰ τέκνα τῆς· ὅθεν δὲν εἶναι δύσκολον, ἂν ἡ ψυχὴ μας ἀποσταίνει, ἂν εἰς τὸ κυμάτισμα τῆς ἀδυναμίας μας προτιμοῦμεν τὴν εὐδίαν ἀπὸ τοὺς κινδύνους, τὴν ἡδονὴν ἀπὸ τὴν λύπην, τὸ κέρδος ἀπὸ τὴν θυσίαν· ἀλλ' ἡ ἀποστασία τοῦ Ἰούδα εἶναι ὁ τύπος καὶ τὸ ἀνάθεμα ὅλων τῶν προδοτῶν. Μὴ γένοιτο νὰ δειλιάσωμεν, μὴ γένοιτο νὰ λάβωμεν διὰ δικαιολόγημα τῆς μικροψυχίας μας τὴν ἀνθρώπινην ἀδυναμίαν. Ἐστάθησαν καιροὶ ὅταν τρυφεροὶ νέοι, παρθενικὰ κοράσια, γέροντες, παλληκάρια ἐρίχνονταν εἰς τὰ θηρία τοῦ ρωμαϊκοῦ ἵπποδρομίου· ἀποθνήσκωμεν εἰς τὴν πίστιν τοῦ Ἰησοῦ, ἐφώναζαν τὰ θηριοφαγωμένα μέλη τῶν ὁσίων χριστιανῶν, καὶ μίαν φορὰν, εἰς ἓνα ναὸν τῶν εἰδώλων, οἱ βάρβαροι εἰδωλολάτραι ὑποχρέωσαν τέκνον τοῦ Ἰησοῦ νὰ σταθεῖ μετὰ τὸν βραχίονα στημένον καὶ μετὰ τὴν χούφταν γεμάτη φλόγα καὶ θυμιάμα ἐπάνω εἰς βωμόν, ὥστε νὰ γύρει ἡ παλάμη καὶ νὰ φανεῖ ὅτι ὁ ἐχθρὸς τῶν εἰδώλων χύνει θυμιάμα εἰς τὸν βωμόν τοὺς· ἀλλὰ τί ἐσυνέβη; Πρὶν γύρει ἡ χεὶρ, τὸ χεῖρ τὸ ἴδιον ἔπεσε ξηραμένον, νεκρόν, κατημένο, ἐκτύπησε ἄψυχον εἰς τὰ μάρμαρα τοῦ βωμοῦ. Ἐκθαμβοὶ ἔμειναν οἱ θεαταί, ὁ ἱεροφάντης, οἱ μεγιστάνοι, καὶ λύπη θανάτου ἐλόγγευσε τὰ ἀθεόφοβα σπλάγχχνα τοὺς.

Φίλοι ὁμογενεῖς, ἀδελφοὶ εἰς τὴν ἀγάπην τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ζωὴ μας ὁμοιάζει ὥς τὰ ἡλιοβασιλεύματα, ὁμοιάζει δροσάτο τριαντάφυλλον ποῦ μεσημεριάζεται μαραμένον. Ἄς μὴν ὀκνεύσωμεν λοιπὸν εἰς τὸ στενὸν τῆς ὥρας, καὶ ἄς ἐπιμελούμεθα τὴν ἐγκράτειαν καὶ τὴν ἀλήθειαν, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν θεοσέβειαν, ἄς δείξωμεν καρποὺς καὶ ἄνθι ἀναλόγως μετὰ τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν χάριν τοῦ δένδρου, καὶ εἴθε νὰ ἔλθῃ ἡμέρα, ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Ἄγγελος συνοδοιπὸρος τοῦ ἀνθρωπίνου μας βίου, νὰ ἔλθῃ νὰ μᾶς προῦπαντήσῃ, νὰ μᾶς συγχαρεῖ ὅτι δὲν ἀπειθήσαμεν εἰς τὰς συμβουλὰς του, ὅτι ἐπληρώσαμεν ὅχι βέβαια κατ' ἐντέλειαν, ἀλλὰ τουλάχιστον μετὰ καλὴν προαίρεσιν καὶ προθυμίαν, ἐκπληρώσαμεν τὸν ὀρισμὸν τοῦ Χριστιανισμοῦ: μίμησις Θεοῦ κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀνθρώπου.

20. «ΜΕΛΕΤΑΙ ΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΕΤΕΛΩΤΤΙΑΣ» *

(1847)

Εὐλόγος καὶ ἀξιέπαινος ἦτον ὁ στοχασμὸς τῶν νέων μαθητῶν τοῦ ἐνδόξου ἐκείνου Πανεπιστημίου τῆς Ἰταλίας, οἱ ὅποιοι βουλόμενοι νὰ πανηγυρίσουν τὴν Τρίτην Σεπτεμβρίου, ἐπροτίμησαν ἂντὶ νὰ ἐξοδεύσουν εἰς φαγοπότια καὶ εἰς χοροὺς τὸ περίσσευμα ἢ τὴν οἰκονομίαν τοῦ μηνιαίου των, ἐπροτίμησαν καὶ τὸ ἐξόδευσαν εἰς κατὰσκευτὴν ὥραιον πολυτίμου διαδήματος, ἔργον ἀρίστου τεχνίτου, καὶ ἔπειτα μετὰ ἄθῳαν ψυχὴν τὸ ἐπρόσφεραν εἰς τὴν Ἑθνικὴν Συνέλευσιν τῶν Ἑλλήνων. Ἀξιέπαινος εἶναι καὶ ὁ γηραλέος σεβάσμιος Πρόεδρος, καὶ οἱ ἐντιμοὶ Ἀντιπρόεδροι τῆς Ἑθνικῆς Συνελεύσεως, καὶ οἱ ἀξιότιμοι Πρόεδροι τῆς α' βουλευτικῆς περιόδου οἱ ὅποιοι τὸ εὐμορφον διάδημα τὸ ἔθεσαν εἰς τὸ κατὰστημα τῶν Συνεδριάσεων, καὶ εἰς τρόπον τὸ ἔστησαν ὥστε νὰ κεῖται ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τῶν ρητόρων.

Μοῦ συνέβη, κύριοι ἀκροαταί, καὶ πιστεύσατέ το, ἐπειδὴ εἶναι πράγμα πιστευτόν, μοῦ συνέβη συχνά, ὅταν οἱ ρήτορες ἔλεγον λόγους μετὰ εὐγλωττίαν, μετὰ πατριωτισμόν, μετὰ χάριν, μοῦ συνέβη νὰ βλέπω τὸ διάδημα τὸ χρυσοῦν νὰ κατεβαίνει καὶ νὰ στολίζει τὴν κεφαλὴν τῶν εὐλογολαλούντων πληρεξουσίων καὶ βουλευτῶν. Σᾶς ὁμολογῶ εἰλικρινῶς, πρόσωπα, ποῦ ἡ φύσις δὲν ἐπροίκισε μετὰ εὐμορφίαν, ἔλαμπον μετὰ κάλλος ἀδιήγητον, στολισμένα ἀπὸ τὸ διάδημα ἐκεῖνο· καμμία ὥραιότης φυσικὴ τοῦ προσώπου δὲν ἀντιζυγίζει τὴν ὥραιότητα τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας. Δὲν εἶναι

* Πρωτοδημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Γεώργιο Τερτσέτη σὲ ἰδιαιτέρα φυλλάδιον μετὰ τὸν τίτλον «Μελέται βουλευτικῆς εὐγλωττίας ὑπὸ τοῦ βιβλιοθηκαρίου καὶ ἀρχαιοφυλάκους τῆς Βουλῆς. Ἐν Ἀθήναις, Τύποις Χ. Νικολαΐδου Φιλαδελφείως. (Παρά τῇ Πύλῃ τῆς Ἀγορᾶς) 1847», σελῆμα ὕψους, σσ. 16. Στὴν κορυφὴ τῆς σ. 3: «Παράδοσις πρώτη. Ἐκφωνηθεῖσα εἰς τὸ κατὰστημα τῆς Βουλῆς τὸν φθινόπωρον (sic) τοῦ 1846».